

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 64, година XIX, април – јун, 2020.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Мср Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, Горан Максимовић, Обрен Ристић,
Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Лектура и коректура
Марија Жикић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Мирослав Марковић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија
Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Слика на корици
Божица Милојевић: *Сшабло шљиве*, комбинована техника (акрилик и туш) на платну

Штампа
Галаксијанис, Луково

ISSN 1451-3218

Бдења

Милисав Савић

ПРОЛОГ

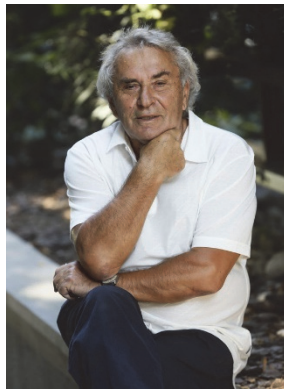
„Видо, додај ми шешир!“

Тај готово младалачки узвик, уз немир зелених очију, остарелог писца наговештава акцију. Знак да се негде крене или да се прекине непријатан разговор, ћутња.

Шешир му ретко додаје Вида – његова жена. Ја сам те среће да шешир скинем с чивилука и додам га писцу. Моје пријатељице Глумица, Касандра и Bella чиниће то и више до мене.

Заиста, тај сиви борсалино, са широком тамном траком, купљен – како ћу касније сазнати – у Риму, уочи Другог светског рата – одлично стоји седамдесетпетогодишњем писцу. Подмлађује га. Какав ли је тек био шмекер у младим годинама, коментарише Bella.

Са писцем се упознајем у редакцији *Стигуенџа*, у којој сам један од уредника. Година је 1967, писац се две године раније вратио из двадесетпетогодишње емиграције из Лондона. У *Стигуенџу*, који већ припрема побуну против комунистичког режима, оног због којег је писац изабрао емиграцију, дочекује га десетак младих писаца и новинара. Стари писац упада у редакцију мало задихан. Пешке се попео на трећи спрат, у улици Светозара Марковића број 79. Глумица се извињава писцу што лифт не ради. Није то ништа, узвраћа писац. Дуго година је планинарио. Пео се чак и на ону велику стену, *Gran sasso*, поред Рима, па шта је за њега три спрата. Тако су сви жељни разговора с њим, каже Bella. Писац је погледа од главе до пете: моја пријатељица је у минићу (таква је мода тих година), доминирају дуге ноге. Док му прихвата шешир, писац

задржи поглед на Bellinim дугим прстима. Такве прсте има Кановина Венера, каже, а онда додаје: Млада госпођице – не бих вас назвао млада другарице, јер по мом убеђењу оне не носе миниће – у детињству се приче слушају, у младости живе, у старости причају... „Ви сте сада прича. Сва сам се претворила у уво, мада нисам девојчица“, убацује се Касандра, додајући му столицу. Свака прича вреди уколико подстиче акцију, надовезује се мој пријатељ Хроми Дионис. Важна је и акција, али још је важније како ће се завршити, вели други мој пријатељ, који ће бити познат под именом Протеј. Упознајем га и са још једним другаром, Детлићем, с нотесом и пером у рукама, спреман да записује оно што наш гост каже.

Дуго разговарамо са писцем. Постављамо му разна питања. Глумица пита да ли ће филм угрозити писану реч. Знам зашто га пита: она сања да постане глумица. Хроми Дионис пита: ко му је дражи, Дионис или Аполон? Ко је кога издао, он Марка Ристића или Марко њега? Марко, пријатељ из младости, који га је прогласио мртвим песником, надовезује се Протеј. Како се осећа у домовини, по повратку из емиграције? пита Bella.

На последње питање писац одговара: као повратник из изгубљених битака. Не, нису изгубљене, успротивим се. Живљи је он него комунистички миљеник Марко Ристић. Ми млади сматрамо да те битке нису биле изгубљене, подржава ме Bella, замахујући мазно дугом, плавом косом. И неће још дуго комунистички режим: пашће, ако хоће да зна, у години 1988, прво ће се срушити један њихов важан симбол, каже Касандра. Милош – читалац, обавештенији, већ погађа да је реч о великом српском писцу Милошу Црњанском – мудро прећути Касандрина пророчанства.

Цео разговор објављујемо на првој страни *Студенџа* и на још две унутрашње, ударне. Са огромном пишчевом фотографијом. Испод шешира светлуцкају, као жеравице, његове немирне, мангупске очи.

Тираж *Студенџа*, не баш мали, плане за неколико сати. Једино ће тако планути, и можда у већем тиражу, наредне, 1968. године, у време студентских јунских демонстрација.

По завршетку разговора, писац, после узвика „Видо, додај ми шешир“, позива нас да одемо на колаче, таксијем, на Топчидерско брдо. Јесен је, у Београду, најлепша на том брду, вели. У ведром дану види се и његов родни Банат.

Тамо, у циркуском комплексу, гађамо из ваздушне пушке. Милош за зарађене поене као награду добија лизалицу, коју поклања Bella. Она сва срећна. Нека Дионис и ја (обраћа се мени) упамтимо, да велика књижевност не може без љубавне приче, додаје Bella.

Касније, у ресторану *Голф*, Милош појашњава да у основи постоји дечја, младићка и старачка прича. Прва је сва од фантазија, друга је кратка, набијена до пуцања, трећа је спора, домаћинска, која жели да све у овом свету доведе у неку везу. Не би могао да се изјасни која му је од ових прича милија.

Хроми Дионис, већ припит, рецитије Милошеву песму „Гардиста и три питања”, у којој посебно наглашава стих: „Тужно је бити мушко”.

Детлић не испушта нотес и перо. Нови Екерман.

Протеј пита писца како је успевао да у животу буде и фудбалер, и мачевалац, и скијаш, и сликар, и фотограф, и новинар, и дипломата, а изнад свега писац?

Касандра из оближње шуме доноси траву здравац и закачиње је у ревер Милошевог капута. Да га штити од урока и зла! Касандра му гледа у длан: какав буран живот! вели. Нико није могао да га спречи да стигне до своје Итаке.

Види ли неког вепра? пита. Види, одговара Касандра! Огромног. Веприну. Милош га спремно чека.

Писац вади фото-апарат из малог џепа. Laiku. Слика одбачену пивску флашу крај баштенског зида. Онда предлаже да нас слика. После тога замолимо келнера да слика нас са Милошем. Та фотографија је чувена, наћи ће се касније у готово свакој монографији о писцу. Писац у средини, лепо му се види у реверу цвет здравац, с леве стране му Глумица, с десне Bella, а испред клечи Касандра, којој се у крилу нашло неко маче. Ја сам до Глумице, Ђопавко са пивском флашом у руци до Belle, до ње, прикривајући лице Касандриним марамом, Протеј, сасвим на крају, неупадљив, Детлић.

Од тога дана зближујем се с писцем. Позива ме у свој стан, у улици Маршала Толбухина. И пишчева супруга ме прихвата. Трудим се да им будем на услузи: купујем им намирнице на оближњој, Каленићевој пијаци, плаћам рачуне у банци, набављам мајсторе за ситне поправке у стану уколико сам не умем то да урадим. Постајем и незванични пишчев шофер. Пишчев издавач, *Нолиш*, ставља писцу неки стари мерцедес на располагање, добро им дође да га ја возим, у мањку су са шоферима. Обилазимо са Видом њему драга места из

младости: Фрушку Гору, Нови Сад, Суботицу, Вршац, Аранђеловац. Боје места се, зависно од годишњих доба, мењају, пламте. Писац кликће, све у духу српских романтичара, ала је леп овај свет, онде поток, тамо цвет, онде девојчица на студенцу, тамо нона беле ноге умочила у језерце. Одлазимо, без Виде, и до Венеције. Биће због неке жене чије име неће да ми открије.

Али највише седим с Милошем у ресторану *Влџава*, у близини његовог стана. Пијемо пиво, иако је љубитељ италијанских вина. А њих ресторан, државни, не држи. У комунизму се страна вина третирају као луксуз.

Писцу иде добро. За *Роман о Лондону* добија угледну Нинову награду. Једногласном одлуком жирија, што се ретко десило у историји те награде. Роман поздравља и Марко Ристић. Његова опширна критика објављена у *Полицици*, позитивна, али шкрта у похвалама, носи наслов: „Црњански васкрсао“.

Додели присуствујемо *Bella*, Хроми Дионис и ја. На *Bellu* насрћу бројни удварачи, углавном из политичко-директорског друштва. Дионис и ја се добро опијемо, додела Нинове награде позната је по издашном коктелу, нама који се хранимо сплацинама у студентској мензи добро дође да се сложимо ћевапчићима и налијемо пивом. Љут сам на *Bellu* што нас запоставља, и ја јој, пијан, изјавим љубав. Она прасне у смех. Јесам јој симпатичан, иако сам у ствари главата наказа. Али где да буде са момком који носи сељачко име: Милисав. На саму помисао да би јој могао бити драги, искида се од смеха.

Те исте године, у октобру месецу, док се Калемегдан злати у јесењем лишћу, са највиђенијим српским писцима, Ивом Андрићем, Мешом Селимовићем, Душаном Матићем, Васком Попом, Стеваном Раичковићем, Александром Вучом, Бранком Ћопићем и познатим критичарем Петром Џацићем, Милош учествује на књижевном матинеу у Народном позоришту. Сви су, осим Вуча, Џацића и њега, академици.

Bella и ја смо на позорници, иза завесе. Видимо само леђа и потиљке писаца, а испред њих салу испуњену до последњег места, чак су и пролази до ложа начичкани људима. На галеријама заузели место млади, у првим редовима су Хроми Дионис, Детлић и Касандра. Сви писци добијају дуготрајне аплаузе, али онај намењен Милошу траје најдуже, добрих пет минута. Аплауз је праћен похвалним узвицима са галерија. Браво, вичу из свег гласа Хроми Дионис и Касандра. Милош

са глумицом Ксенијом Јовановић чита поему „Ламент над Београдом”. Глас му је промукао, писац ваља слово р француским нагласком, али се у његовом говорењу осећа емотивна дрхтавица, стихови се крилате у ваздуху.

Милош једини добија скроман букет црвених ружа, који му предаје Глумица. Она је у обичној, дужој хаљини. Толико се збуни да се, прилазећи писцу, саплете и сигурно би пала да је не придржа млади Цацић. Знам да Глумица замишља да ће једног дана ту, на истом месту, она, после премијере Милошеве драме *Маске*, примати много већи и лепши букет.

Идуће године Милош постаје академик. Редовни. У осамдесетој години. Реферат за његов избор пишу Добрица Ћосић, Десанка Максимовић и Душан Матић. Одељење за језик и књижевност, чији чланови су, поред оних са књижевног матинеа, Михаило Лалић, Војислав Ђурић, Велибор Глигорић и Младен Лесковац, једногласно прихвата реферат. Нема никаквих препрека да Црњански прескочи избор за дописног, за редовне су на исти начин бирани и Мирослав Крлежа, Моша Пијаде и Едвард Кардељ. Нарочито на томе инсистира Добрица Ћосић, партизан и комуниста, недавно дисидент и главни опонент великог мандарина за кога се у рату тукао.

На приступну беседу довозим Милоша и Виду до Академије. Полиција ми дозвољава да ауто дотерам до самог улаза Академије, иако је то пешачка зона.

Сала је препуна.

Милош Црњански држи беседу о Адонису, лепом младићу из грчке митологије – на велико изненађење готово свих академика, који очекују причу о Одисеју.

Не, његова судбина је Адонисова. То је онај младић који се родио непланирано, из страсне, инцестуозне жудње. Мајка му је опила и завела сопственог оца, а кад је овај, отрезнивши се, схватио да је спавао са кћерком, исукао је мач да убије родоскрвницу. Да би је спасили, богови је претварају у дрво. Адонис је рођен из дрвета, и предат је на одгајање Афродити. Чим је одрастао, Афродита се заљубљује у дечака. Због хитних и неодложивих послова, Афродита поверава Адониса на чување Персефони. Али и Богињи таме допадне се лепа дечкић, па оклева да га врати Богињи светлости. Долази до жестоке свађе, па Зевс мора да се умеша: пресуђује да младић једну трећину године проводи код Афродите, другу код Персефоне, а трећу тамо где му прија, по својој вољи и жељи, далеко од посесивних богиња. Ту своју трећину године Адонис проводи

весело и безбрижно, у лову. Све док га тамо, ван домашаја његових љубавница, не усмрти страшни вепар.

Афродити и Персефони су на услузи два помоћника, два потрчка, који им помажу да се поигравају судбинама својих љубимаца. Често од њих, а не од наше воље и понашања, зависи какав ће бити наш живот. Афродитин помоћник зове се Комедијант Случај. Персефонин носи име Наказа Апсурд. Афродитин Комедијант Случај је – како му и име каже – весели, церекави клоун. Персефоница Наказа Апсурд је елегантни кепец циничног, саркастичног смеха. Срећан је онај који је успео да измакне и једном и другом помоћнику. Комедијанту, јер га у животу баца као вихор сламку. Апсурду – јер му доказује да је живот без иједне упоришне тачке. Без смисла.

Своју приступну беседу Милош говори из главе. Гуши се у асоцијацијама које га удаљавају од главне теме. Али држи пажњу присутних. Андрић трља капке, Селимовићу играју на колону прсти десне руке, Ћосић се врпољи.

Прича о Адонису, почев од оне најпознатије из Овидијевих *Метаморфоза*, па до нашег Марина Држића, Шекспира и Ђованија Батиста Марина, говоре о Адонису и Венери. Иста прича пренета је и на римске мозаике, фреске и вазе, као и на платна Тицијана, Веронеса, Рубенса – да помене само најпознатије сликаре.

Држић причу смешта у Дубровник. Она се одвија као пасторална игра пред очима распусних Срба сељака који из Коњавла долазе на свадбу. Венера се заљубљује у Адониса, што је у супротности са ренесансном традицијом, по којој мушкарци лудују, платонски, за лепом женом. Адонис се враћа из лова уморан и сам, чак га је и пас напустио. Сан му не долази па моли природу да га успава. Венера му услишава молбу, Купидон га, заспалог, свеже. Кад се пробуди, Адонис спази поред себе Венеру. Ону му нуди слободу, али тражи нешто за узврат. Адонис јој обећа да ће јој бити роб. За разлику од Петрарке, чија љубав према Лаури остаје само на чежњи, Венера добија оно што жели. Па чак и превише.

Шекспир има сасвим другачији став према Венери. Адонис није срећан у љубави с најлепшом богињом и женом света. Он је дечко који одолева њеним чарима. Јер му се не свиђа како богиња лепоте воли. Не мрзим љубав већ твој начин вољења, каже Адонис Венери. Љубав греје као сунце после кише, а страст је као олуја после сунца; љубав је увек свеже пролеће, страст је зима у јеку лета; љубав никад не ожедни, страст

умире жедна; љубав је сва истина, страст је лаж. У ствари, тако воли Прозерпина, што Шекспир превиђа. Смрт њеног вољеног прилика је да Венера ожали свог младог љубавника кога у ствари никад није освојила. Права љубав се увек завршава у болу, поручује Шекспир. Или како би рекао Фројд: где је Ерос, ту је и Танатос. И на фрескама и платнима доминира мотив Адонисове смрти. Изгледа да ниједна наша прича о љубави не може и без оне о смрти. То што Прозерпина не оплакује свог љубавника, може се и разумети: у њеном царству плач је свакодневна појава.

Неку годину касније од појављивања Шекспировог дела, италијански песник Ђовани Батиста Марино објављује еп *Венера и Адонис*, у преко 40.000 стихова (тродупло више од *Божанствене комедије*), у коме је, поред бројних дигресија о осталим античким митовима, централна тема љубав богиње и лепог младића рођеног из инцестуозне везе. Већина певања славе љубав. Венера уводи свог вољеног у вртове уживања. Први је онај где се лепота открива очима, други ноздрвама (лепота мириса), трећи ушима (лепота музике), четврти непцима и уснама (лепота укуса, хране и пића). Централни врт је посвећен чулу додира. И није случајно да у том врту долази до физичког спајања Адониса и Венере.

Али италијански барокни песник сматра да постоји и свет који је и лепши и трајнији од света чула. То је свет интелекта. Он се налази на Острву поезије, на којем је главни песник неки обичан рибар. Одатле Венера и Адонис крећу, као код Дантеа, пут три неба. Прво је небо Месеца, у којем се налази пећина снова. Друго је небо Меркура, у којем постоји Музеј уметности и Универзална библиотека са похрањеним и заборављеним књигама. И треће је небо саме Венере, на којем се башкаре најлепше жене света.

Све у свему, својим опширним, али хаотичним епом, Марино слави мир, узноси љубав и велича профана задовољства. Ово последње не наилази на повољан одјек код Папе и црквених кругова. Зна се ко живи на највишем небу, јесте – ту је и једна жена, Богородица, али њена лепота је друкчија од Маринових изабраница.

И у сликарству и вајарству се прича о узалудним покушајима Венере да спречи свог љубавника да оде у кобни лов. На Рубensoвом платну, сликаном за Фридриха Другог, које се налази у Дрездену, и на скулптури Канове, која се налази у Женеви, треба обратити пажњу на Венерине прсте десне руке ко-

јима додирује Адонисово лице. Овде је у питању оно најснажније чуло у љубави, чуло додира.

Чест је и мотив Адонисове смрти, почев од етрурских и римских фресака, па све до најславнијих сликара ренесансе, барока и класицизма. Адонисов убица, дивљи вепар, углавном се приказује у позадини композиције, како после грозног дела бежи. Једино је – колико је мени познато – на мозаику у Римској вили, у Каранкву, у Шпанији, и на скулптури Ђузепија Мазуоле, која се налази у Петербуругу, у Ермитажу представљен као монструозна зверка испред које је нежни и лепушкасти младић немоћан.

Три питања га муче:

Прво, зашто нема Прозерпине у поменутиим делима? Ако је Шекспир хтео причу о Танатосу и страстима, зашто не одведе Адониса у подземни свет. Исто важи и за Марина: и Прозерпина поседује вртове уживања. У том подземном свету такође постоје вртови чула. Први врт, врт очију, сав је у тами, и зато је то царство слепих мишева, кртица, сова, гмизаваца. Једино светло у том врту представља кључала лава, намењена за кажњавање грешника. Други врт, онај посвећен ноздрвама, нуди мирисе трулежи, бући, распадања. У трећем доминира музика земљотреса, вулкана, пожара, поплава. У четвртном, пију се јака, омамљујућа пића и кушају јела од траве заборавана, како би рекао Хомер. У петом, оном додира, достиже се врхунац уживања и сладострашћа, јер додир је чедо таме. Не мањају код Прозерпине, која ни за корак не узмиче својој супарници, Венери, ни неба интелекта. И она поседује острво поезије, али тамо се славе песници блудници, убице и лопови, песници ружног и плотског, као што су Вијон или Бодлер. С тог острва се одлазило у небо са пећином снова, оних гнусних, распусних, одатле се пење у следеће са забрањеним, апокрифним, блудним књигама, и на крају се стиже у царство наказа. И Прозерпина ништа мање од Венере држи до интелекта, оног у њеној, као богињи зла, служби. Њени омиљени писци опевавају преваре, ленчарења, блудничења, пијанства, оргије, лудорије. Нема ништа против приче о Венери, али он, Милош, сматра да модерна уметност не може подједнако без оне о Прозерпини. Што се тиче њега, он је писао и о једној и о другој Богињи, јер су се обе – не стиди се да то каже, иако звучи претенциозно – отимале о њега. Жестоко отимале. Једва је извукао живу главу.

Друго питање је: зашто моћна Венера не покуша да спасе свог вољеног тако што би му, пред разјареним вепром, променила обличје? Претворила га у птицу која би се винула у небо? Или му дала облик најјачег грчког јунака Херкула, који се носио и са много опаснијим зверима? На то питање даје одговор Шекспир: права љубав је у губитку, у оплакивању.

Треће и најважније питање гласи: зашто Адонис иде сам у лов? Зашто нема пријатеља, зашто није у стању, сам или уз помоћ богиње-заштитнице, да скупи дружину, попут Аргонаута, с којом би лако изашао на крај са монструмом од звери? Не најављује ли он модерног човека, коме је судбина да све своје подухвате решава сам? Прича о Аргонаутима данас није могућа, и ако је могућа, онда је о томе како Аргонаути, пред тешкоћама, пред тим опасним вепром, варају и издају један другог? Оно што се некад сматрало за највећи грех, за гнусну подлост, а то је издаја, за чије је починиоце Данте одредио најужи, најгори део Пакла, данас се сматра за највећу вештину преживљавања. Ко не уме, није спреман или неће да изда, нема шансе да опстане у овом суровом и безосећајном свету.

Али, ако Адонис и његова заштитница не могу да окупе Аргонауте, зашто му се она, Венера, не придружи? Ни њој у тој шуми, која њеном љубавнику много значи, не би било лоше. У шуми се осећају најинтензивније свих пет чула па и она три духовна, о којима говори Марино. Али осећа се и присуство слободе, она надахњује плућа, узбуркава дамаре, влажи уста, засићује очи, покреће срце. Љубавници ће се, заједно, лакше суочити са опасним вепром. Па и ако настрадају, онда ће то за обоје бити губитак. У правој љубави – зна то добро Шекспир – нема преживелих љубавника.

И ту Црњански упути топли, дуги поглед својој жени.

Салом се проломи громогласан и дуг аплауз. Сви Академци устадоше. Први Ћосић, последњи Андрић. Ћопићу око усана игра шеретски осмех.

У салу улази Ћопавко с огромним букетом ружа. Сазнаћу касније да их је било осамдесет. Ћопавко опрао косу, обукао сако и белу кошуљу. Не заноси се, види се да није пијан. Не упућује се према говорници, где Милош прима честитке, већ према првом реду, ка Види.

По завршетку церемоније, Црњански предлаже да одемо на ручак у ресторан на Калемегданској тераси. На окупу је

исто друштво из Кошутњака. Могло би се рећи да смо нас седморо његови Аргонаути. Први и последњи.

Ту на тераси, Црњански зури у банатске равнице. Ту ми пада на ум да га замолим да ме проведе, као Виргилије Дантеа, кроз три животна круга, његова и моја: Венерин, Прозерпинин и сопствени. Хоће, вели. Али су нам на том путовању, потребни помоћници: да кажњавају грешне и награђују блажене и праведне. Хоћемо ли стварне или из литературе, питам. И једне и друге, одговара.

И заиста, следеће две године, Милош и ја се виђамо једном недељно у ресторану *Влшава*, у којем један другом причамо приче, више ја њему.

Црњанском се преводе романи у Италији, Енглеској, Француској, Немачкој, Русији и Шведској. Критичари га хвале, називају га Балканским Орфејем. Млади Умберто Еко је одушевљен, исто тако и стари Тед Хјуз. Српска и мађарска академија га кандидују за Нобелову награду. Нобелов комитет одлучује да му је додели, али ту одлуку не стиже да обелодани, јер је предахитри вест о пишчевој смрти.

Крајем јесени 1977. Црњанског примају у болницу. Осим Виде, коју ја доводим, и мене, ником не дозвољава да га посети. Кад остадосмо насамо, рече ми: „У писаћем столу последња ланица је с дуплим дном.“ У скривеном делу налази се запечаћен коверат који ћу отворити по његовој смрти. У коверту су писма једне жене. Мислио је да их спали, али их поверава мени. Нека их ја спалим, ако то пожелим. Смем ли знати ко је та жена? питам. Доживећеш то, млади пријатељу, одговара.

На дан смрти каже: „Ту је, на ивици шуме. Вепар. Налик оном у Каранкву. Ја сам одбацио своје копље. Испунио сам судбину. Најлепши дар од богова је ако дозволе човеку да изабере тренутак своје смрти.“

Нека подигне копље, није испунио судбину, кажем. Остало је још много шта да се исприча из она три круга по којима смо ходали.

На мени је, не на њему, да их испричам, вели. И онда: „Видо, додај ми шешир!“

Излазим тешка срца из собе. Остављам га да преда душу оној коју је једино и бескрајно волео. И која га никад није остављала самог. Остављам га да му највољенија дода шешир.

Црњански је сахрањен у дану у којем је вејао снег. Београд, његов вољени Београд, лично је на Хипербореју.

Вида надживљује Милоша годину дана. Помажем јој да оснује задужбину свог мужа (општина нам је оставила стан у којем је Црњански живео) и да завештамо пишчеве рукописе и личне предмете Народној библиотеци.

Сахрањена је у Алеји великана, у истој гробници са мужем.

По Црњанском се убрзо именује плато испред Филолошког факултета.

Биста му је постављена у холу Српске академије, његова је на левој, Андрићева на десној.

Годину дана по Видиној смрти, овај који исписује ове редове креће у свет, донекле – стицајем околности – Милошевим стопама. Комедијант Случај ме најпре одводи у Лондон.

Године 2005. постајем министар-саветник у Амбасади Србије и Црне Горе у Риму. Успевам да од нашег министарства обезбедим средства да се у парку Боргезе, у којем су бисте најпознатијих страних писаца који су писали о Италији, постави споменик Црњанском, испред ресторана Валадије, са чије терасе је писац волео да посматра залазак сунца иза куполе цркве Светог Петра. Са вајарком Дринком Радовановић договорим се да поред Црњанског изваја и његову жену Виду. Дринка споменик ради по фотографији снимљеној у Милошовом стану у Лондону. Вида седи на фотељи, а Милош, као њен анђео чувар, до ње, на наслону. То је једини споменик у парку Боргезе, на којем је писац представљен са вољеном особом. Остали самују, нарочито Његош, стотинак метара даље, као да је на Ловћену.

Споменик отвара Никола Милошевић, најбољи познавалац дела нашег писца. Милошевић није баш добре воље, јер је разочаран демократским променама, насталим 5. октобра 2000, променама за које се толико залагао.

Наставили смо Милош и ја наше приче у Лондону, Риму, Бечу, Берлину, Паризу. Наставили смо у ресторану *Влшава*, конобари су се мењали, али не и сто, у углу, за којим смо седи.

Из тих разговора настала је књига која следи.

(Пролог романа о Милошу Црњанском)

Борис Лазић

ПО МЕНИ

ПРИПРЕМНЕ СКИЦЕ ЗА ПАНОРАМСКУ СЛИКУ ГРАДА ЗЕМУНА

Уколико потегнеш са Петловог брда
 Ето града до кога дуже путујеш него до Новог Сада
 Лево је стан песника који чврсто
 Коштуњавом шаком показује на срж своје библиотеке
 Комплет Момчила Настасијевића ту стоји
 Као Икона

Зрачи својим енергијама још дуго пошто си склопио
 последње странице

Док гледам кроз муљаво стакло Икарбуса
 Хватам Михајла Пантића
 Док у Левисицама и са торбом о рамену пичи низ
 Карађорђево трг

Пре или после тога у Трафици до теткиног стана набављам
 последњег Мартија Мистерију

На Капетанији одседам са старим саборцем
 У књижеству
 Покушавам да уловим правац у коме се
 С оне стране реке налази(ло) рибарско насеље YU групе

Биста Димитрија Давидовића ми делује некако смањена
 Згрувана као главе
 Амазонских урођеника које победник себи окачи око паса
 А онда парадира нафуран и диваљ кроз прашуму

Лица су пролазника испијена истрошена стара
 Овде је човек мојих година
 Маторији и болеснији од седамдесетогодишњег Западнака

Не схватам то жутило то сивило тај креч
 На лицу људи који чим зину звуче као клинци из краја

Нешто је пошло по злу

Дуго задржавам свој поглед на распалу жбуку фасада Арт декоа

Иначе волим так нагли прелаз са академизма на Икаров лет и
Поратне небодере

Кад из даљине Драган Николић обасипа палбу са крова
Хотела Југославија

На зна се већ шта

Гардош чувам за крај

Под кулом бацам поглед низ Дунаво,
Уз капућино чврсто себи обећавам:
Једном ћу чамцем да пођем до Тамиша
Једном ћу тамо да допловим загледан на оба фара
Који стражаре као древни цареви из Толкинових прича

Завршићу дан обиласком Јеврејског гробља
Презиме Албахари
Клеше се на разна писма, преовлађује јидиш

Међуратна мухамеданска имена исклесана су
Ђирилицом

ПО МЕНИ

Део себе остави у песму
(Можеш то да радиш део по део
Стих по стих)

Али своју срж

Срж себе понеси у шуму
У планину у забит
Однеси је одеш ли у неповрат/оди у неповрат

На тај ћеш начин да промашиш
Антологијску песму
Али ћеш да постигнеш тишину / суштину

*

У библиотеци

Отресам прашину са књиге из 1957.

Листова

Још

Нераспараних

Између два глува часа

Жудан

Повлачим прст по пуном папиру

Бистрим Борхесовштину

РЕТКОСТ

Стихови су искуства, каже Рилке

На кога подсети ме својом објавом млади песник

Јутрос газим по жировима по трави лишћу

У башти школе сличној оној у којој сам, као младић, боравио

Чак кроз патике

Осећам да то цело стопало упија мек додир земље

Мелем!

Истовремено схватам до које сам мере

Закинут

За то

ПУСТ ЈЕ ВЕТАР

Кренуо сам на починак око Бандола

Слушајући Б. Б. Кинга

Будим се у Ници слушајући

Дечачку песан Дејвида Боувија

Добра знамења

Уз прву кафу читам Poems of New York
(Купљену јуче у књижари Book in Bar
Одмах по разгледању Хирошиге и Хокусаја
У барокној палачи Caumont)
Смаграм да песник боље разумева свет
Од писца предговора

Нема потребе да то објашњавам

Херман Мелвилле пева у дослуху с Лалићем
Од Беатника најближи ми је Грегори Корсо
На чију сам збирку недавно
Случајно наишао у сливнику

Пуст је ветар
Пева Боуви
У песми Човек који је продао свет
На ретком снимку
Му отпева Клаус Номи
Погађа у давно затомљену жицу
Дечака ужаснутог појавом јуродива на тв екрану

Пуст је ветар
О како то не бих знао
Кад љескам се даноноћно Провансом
Тихом и пустом, пребијеном

Мада јој, иза огледала аутобуса,
У овој ноћи,
Не осећам мирисе,
Полажем, као дању, очи на чокоте
На миријаде малих испребијаних Христоса

Прошле су буре
Сад рука врши лековит покрет
До лета лозе упиће жар
Свег сунца Провансе

А нешто од тога ће да претекне и у стих

ТИПИЧНО МУШКА ПРИЧА
(ВАРИЈАЦИЈА НА 1999)

Можда мом америчком искуству заиста недостаје сидриште
Неко јаче градско неко лично упориште
Нешто више од простог летњег пропутовања
Мидвестом
Двогодишњег рада у тој средини
И десетогодишње преписке с пријатељима

Ето дела младости која није испунила своја обећања
Ето пријатеља који надрастао је другарство
Пошао даље а успут те заборавио
Као што, и сам, некога негде заборављаш
Запушташ
Сасвим се предавши другом и то искључивши
Из свог видокруга
Као дете кад нехајно пређе из игре у игру
Заборавивши сасвим на оно што било је предмет
малопређашњег усхита

Можда све то, тада, и није било довољно
Да би оставило јачег трага у даљим годинама
А као друго, још смо, такорећи, били деца, после пар скокова
Тамо амо, вратили бисмо се у заклон
Вратили се код родитеља

Не знам више тачно како смо се и зашто
Марк и ја изгубили из вида
Знам да се тешко носио са Јужњачким наслеђем
Southern comfort и он нису били једно за друго
Тек касније разумео како се носио са собом
И зашто је прекинуо сваки додир

Сматрао ме лудим што убијам годину живота
На атолима
Ако је већ поклањам могао сам и да је дам

Онима без крова над главом у Менхетну New York-у Бостону
Уместо да загинем у океанији у бестрагији

Слао је писма дуга као Н.Р.Л-ове посланице
У време када још су ишчекивала се још слала писма из далека
Па ипак смо се изгубили из вида

Можда мом искуству недостаје пар година
А можда је нешто у мени
Што га је одбило

Знам, Гинзберг се чудио на јетка писма Керуака под гасом
Али, одговарао му је, слушао га
Био је постао некакав пророк, Керуака је то

Живцирало, сматрао је то за фолирање, гадно су се покачили
Гадно разишли

Гинзберг се бар нечему надао
Пала је бар увреда
Код мене ни толико

ДЕЦЕМБАР

Не памтим париски децембар
Не памтим београдски децембар
Не памтим вараждински децембар
Марушевечки новосадски женевски нојштатски
Децембар и све те децембре нити памтим
Нит то желим

Јуче сам четири сата ходао на јарком
Сунцу
Ривијере
Упијао светлост кроз све своје поре
Дошао до закључка да ми ничанска плавет
Нагриза очињи вид бар упола више него године
Што сигурно није разлог да се одавде иселим

Јуче сам ходао кроз усијани топли уздух
Јуче као и дан раније
Као и сваки од оног јутра кад сам убацио кључ у контакт и
запалио низ друм

Напросто
Тако се заломило

Ходао или глуварио
Пијан ил се опијао

Ни на памет не пада ми пут за север
Ни најмање ми не фали тихост и мрак готике
Ни најмање

Сав тај град модри и голи платани и књижарски излози

Обично се занесем
Па на какво питање сина кренем уздуж и попреко
Да му приповедам

(то доиста тад оживи превари те омами)
Па нагло се онда пренем

Зашто да присећам се
Не желим то

Па залупим та врата и окренем се ка тераси и подневу:
Још неколико ведрих је часова
Још вреди устати и пружити свој корак
Још сунце греје ко
Да купам се у Прчњу
И пазарим зетеске лубенице

Још ме то мами
А није касно ни да обновим знање из грчког

ЗАХВАЛНОСТ
(Читајући цветник Агатија Схоластика)

Предност Антологије палатине над данашњим стихотворством –
Нема кукњавае, нема политике.
Само вино, смрт само.

Идеш – или међ сенке, ил мед славне.

Слутим, да клесари надгробних стихова
Писци сажетих записа
Хумскога мраморја
Нешто су знали о калиграму,
о посмртним почастима Хелена
Треба бити марксист, ко Крлежа
Па бауљати, ту видети везе с Балтиком
И ко зна с чим

А превидети сваку с Библијом и Хеленством
Који му стоје, ту,
Под носом

Предност палатине
Је у томе што један једини стих тих класика
Успева да те држи и помера
Брани и храни
Више него сабрана дела последњег помодног
Феномена

Голема форма, мука голема
Рече Калимах

Нека вечна је захвалност родитељу што одрастах
Уз Кохелета

СТАРИ ГРЦИ

Тад
Било је свеједно
Слушати панк
Ил као наш другар
Пехнец
На матуралцу
Уживети се у улогу
Бацача диска
И бити
Стари Грк
На врху лука
Над долином
У Пергаму

ТРЕПЕРЕЊЕ

Те шуме памтим по кошутама

Кипарис
Да није Ван Гога
Не би ме тако дирао

Уље му пристаје
Ко и
Целокупном крајолику
Који вазда се опире олујном небу
Упеклој стени

Кипарис
Зелена буктиња
Витла се

А да се не помера с места

То нешто гори
А не сагорева
У срчици

Кипи
А мирује

У оку посматрача
На платну

Ту ниједан мајстор
Да би му дао одраз
Не штеди на бојама

ТЕКСТУАЛНОСТ

За нас родом
Са севера
Сваки је маслињак
И свака гора –
Маслинска

А та измучена чворновата
Свијена стабла
Повијена су
Као Христос у молитви

Ко Христ који крвари

НИЦА

Волим ту чашу црног вина
На каменом столу
На тераци
Ту зделу ничанских маслина
Тај комад хлеба
За причест

Док читам Бурича

Повремено вино срчем
И
Мешам хлеб са маслином

Опоро
И ведро
Је, ујесен, на жалу

Имам сад читаву зиму да пред собом
Ничим неометан
Посматрам море

Посматрам себе

Јесен/зима 2019/2020.

Бошко Томашевић

ТИБУРТИНА

Тако, ево, причам ово што не знам шта јесте, нити куда иде, нити зашто иде и докле ће ићи. То је оно што ће причати логос и речи, а ја нећу. Јер, ја нисам. Тек, можда сам оно како збитак пада на мене и преда ме. Како је падао. Како ће падати док буде падао. Као јучерашњи снег са лабудовима по јучерашњој, светојованској залеђеној реци. Тако ће падати. Јер је пао. И може да пада из сваког угла свих могућих праваца одакле бићима долази нешто на њих, обгрљавајући их. По том благотворном стању Свега око нас, по тој истој слици и прилици дешавања Свега, ред је и да се пише оно што ће се писати. Писање ће долазити одасвуд, како све одасвуд и долази, како знамо да све одасвуд долази а не знамо одакле ће доћи баш сада. А доћи ће у трен трена флуидног који још-није-ту и већ ту је. То је квантно стање трена које отклизава са површине језика који говори о трену кога нема више који је трен кога нема више који је трен кога нема више. И тако у бескрај, на крај дана и ноћи језика. То је квантно стање писања. Увучемо се у настајање. У настајање које је увек давно. У евиденције које нас чине нежним, јер ми смо у њима нежни и једва опипљиви.

И онда то прође све прође и будем поново далеко с неком причом о нечему врло далеком негде у неком дубоком Своме у мени моме јединоме чекам своју причу да ми дође на ум да почне да се приповеда да се оконча и опет тај глас као да није мој у причи која је моја у тишини која није моја. Тамо бих отишао кад бих могао да одем то је оно што бих волео да будем кад бих могао да будем и да то пустим к себи попут пуштања пса на дивљач у шумама тамним и сурим. Причати шта јесте, писати. Пузати за путевима. Овчар који тера своје овце прашњавим путем, полеглим по оном што је још старије од њега, равницом, одвајкада плошном од слушања нечега још старијег од ње, земље, тврде од гажења, одвајкада.

После кише која је пала. Био је април и стабла крушака су цветала. Тамне, хладне капи и цветови са стабла пали су и све је доле бело као снег влажан да је пао. Привучен том сликом коју видим пред собом добауљао сам до ње. Бацам се у слику која лежи доле и већ се ваљам по крушкиним цвето-

вима. И њихов мирис се прилепио на мене и ја сам ту пао на њега. На мирис. Тако је то тамно, заробљено на тлу. Са светлошћу која се укрштава са тлом: светлост ваздуха, тамност стабала, палост мирисна цветова. Палост. Ту. Ја на цветовима лежим. Осећам влажну земљу подамном. После неког времена дићи ћу се са тла. Тај дечак, то дете, заправо, које ће после дугих година које су прошле кроз гране липа и јаблана, дудова и јасенова, имати своју децу. Један син ће оболети од рака. Тако. Тешко је сакупити живот на једно место. Волео бих да нема ништа ни иза мене, ни испред мене. Да постоји нека кућа у којој могу бити склоњен. Да будем без сећања и свести о садашњем тренутку. Да живим и да гледам животе других људи како живе своје животе онако како их живе са собом и са богом. Гледао бих само крушкова стабла у цвату и сеновиту стазу у дворишту куће. Гледао бих радо своју смртност, пуштао да ми се привлачи, бивао трајање, а не путовање. А путовао сам много. За мој укус много. Непотребни и наметнути ми градови живота мотали су ми се око ногу. Махом, универзитетски. Хајделберг, Гетинген, Фрајбург, Ахен, Берлин, Беч, Инсбрук. Ледени градови науке. Да се душа смрзне. А када ми поглед падне на човека који се звао Шалгов, када ми он из далека и ненадано уђе у сећање, одрекао бих се свега што ме је у животу сусретало и препустио се гледању себе који гледа Шалгова. У време које је прошло и постало давно. Човек Шалгов је био мајстор за ролетне. Ролетнар, ако знате на ког занатлију мислим и чији је занат готово изумро данас. У кући у којој смо живели, мати, отац и ја, оној са крушкиним цветовима у дворишту, постојале су ролетне на прозорима. Деси се да нека ролетна, услед пуцања конопа који је држи, падне. Долазио би тада мајстор Шалгов. Отворен један прозор. Морао је да буде отворен док је поправљао покидану „гуртну“. Када би исту поправљао зими у собу је улазио хладан ваздух споља. Скупљао бих се у угао собе и чекао да мајстор заврши посао. Шалгов. Било је потребно да некад код нас дође Шалгов. Чујем глас моје матере: „Требали бисмо да позовемо Шалгова да дође да поправи ролетну. „Глас је падао тада по мом најранијем бићу. Глас пада сада по моме памћењу. Пада, док се урушава глас у лик човека Шалгова. Иза прозора је била пустиња улице. Тајанствене куће других људи, наших суседа. Кровови по којима пада сунце. Кровови, у зиму, покривени снегом. Кров са димњаком на суседној кући био је извор многих мојих радости. Једино због палог снега на њему. Упадале су моје очи

у њега. Не „поглед“, то би било погрешно рећи. Но, очи у белину, тонуле, будиле се ујутро тамо, на том снежном крову, чији би снег ноћу светлуцао, тавно, тајанствено. Ледено доба. Иза је била панонска пустиња у којој сам рођен. Сада знате да сам рођен у Панонији. Широка панонска низија покривена снегом дошлим са севера, са Карпата. Одакле је дошла Тиса. – Желео бих да још једном мој поглед падне на заснежен кров куће преко пута. Димњак је штрчао са крова, извијао се дим, топлота је била добродошла у кући у којој смо живели, стога је дим остао за мене знак топлоте, близине оног кућевног, што припада боравишту у које сте потонули, из кога гледате, сањарите, о топлоти у другом људском станишту у коме је живео сусед, доброћудан старији човек, који је зими испред куће лопатом чистио снег са завејане стазе а лопата му шкрипала, док су се одјеци те шкрипе вијали низ улицу, допирући у соби и до мојих ушију. Када би бог могао да понови звук лопате помешане са упијајућим тоном који у себе купи снег – бог би био бог. Али бог је оставио тај звук у мени и бог јесте бог. Мала икона изнад кревета испред које сам се молио 'Боги' пред спавање. Бог који убија аждају. Крсна слава породице. – Мала, правоугаона, црна слика Светог Ђорђа, урамљена у плави, танки рам. На слици која је представљала реченог свеца коју гледах свако вече, ја сам видео 'Бџу', лик који је за мене био оваплоћење слике Бога. Мати ме држи испод руку, још нисам могао да стојим на ногама, и повлачи моју десну руку према мом челу, према доле, на десну, па на леву страну, говорећи иза моје главе речи Оче наша, непознате тамне речи, звука шуштавог, све док их и сâм нисам научио да изговарам на памет, незнајући им значење, но сам само понављао њихову мелодију, благу, топлу и чувајућу – иза је стајала читава соба, мати иза мене, отац ту близу, негде крај пећи, седи – напољу ноћ ледна, тамност иза прозора, ја, предат близини свих ствари око мене, требало је само да се бацитим на мекоту постеље, беле, која је мирисала на сламу, и да се откотрљам низ басамаке ноћи. Тако је моје биће започињало да се осветљава. Да се одупире магми ствари и људи, не родитеља, око себе, нејасно и нежно. Да се хвата за дане. А дани су били сунчана улица преко пута станишта у коме је боравио, цветна башта којој му неки други људи из дворишта, стари, туђи и опаки, нису дали да прилази, подрум таман, бели рамови прозора, неколико крушкових стабала, штала са сеном, два коња, бескрајно дуг, правоугаони, простор поплочан тамним

циглама, небо, голубови, аероплани, мириси бегонија, снега, ветра, кише, светлост која се мењала спрам нове светлости и тамности, које су се равномерно измењивале на ономе што је ту било, што се не зна шта је било, преврћући се по једности која пузи, ближи се одлази у неповрат, и долази у поврат, у неравномерности и равномерности, изненада дође и оде, нити зашто дође, нити куда оде, али ће поново доћи као рођаци очеви и мајчини што су долазили, Иван, Јелена, Деса, Мара, Вида, Олга, и одлазили тамо одакле су долазили, у тамност и светлост свог дома. Једна старица ту беше. Сирота, са обрамицом у рукама. Носила је воду са бунара. Беле косе. Марина. Упале, водњикаве очи. Зимски дува у прсте да их загреје. Доноси по леду и снегу са бунара воду, на обрамици о којој на свакој страни држаља баченог преко рамена стоји окачена по једна кофа. Дође у кућу, стане на сред собе и гледа. Обмотана крпама због хладноће. Дуги, стари капут на њој, предуг за њу. Један човек који је улазио у моје очи. Она. Сиротињство обмотано крпама. Напољу снег и белина. Ја пијем млеко из шоље. И она пије млеко из шоље, држећи шољу другачије него ја. Она је држи обема рукама. Стоји и држи шољу са топлим млеком. Гледа. Гледати себе у тој двојини, дете и сиротица, дете које пије млеко и сиротица која пије млеко и видети светлост, не зна се ко је светлости видети светлост, да ли оне светлости коју обасјава почетак живота, или оне, исто тако лепе, светлости у коју је уроњено гледање те светлости која је долазила са снежне позадине, која беше иза прозора сивих и магличастих, наткриљујућих у томе трену и анђеоских у томе трену, најзменичких, као поглед на дете које пије млеко и старицу која пије млеко, и сакупљајућих, као поглед на дете које пије млеко и на старицу која пије млеко. У једности трена. Одатле се може отићи у још неки угао, у још неки угао неког угла, којим се исписује почетак јунаковог живота. У угао Бартуса. Он беше господин суздржан и тих. Виђао сам га сваке године после Божића. Католик. Мати и ја бисмо му носили чесницу. Његова жена и он живели су у лепој кући у „мађарском“ крају града. Ући у ту кућу за мене беше радост испотиха. Све у њој беше ушушкано и тихо. И ти људи тихи. У говору на српском с акцентом који имају Мађари. Волео сам тај начин говора. „Лепа направила чесница госпођа Невенка за Божић. Многа лепа. Је л' тако Јаношка?“ Господин Бартус је био тај Јаношка у тихој кући у коју сам долазио са мајком после нашег Божића. Није у њој било смеха. Нити ведрине. Само меланхо-

лије, угарске и панонске туге од које су ови људи патили и коју, дакако, не спознах тада. Но, много касније. Ја сам на столици клатио ноге, што ми је с мајчине стране било забрањено. Али, ја сам то радио када њен поглед није био на мени, но управљен на људе испред ње. Видим: сви се ту налазимо у једној пустоши говора и љубазности. А ипак, за мене, и пријатности, јер кућа у којој се све то једном годишње одиграло беше лепа и тајанствена са својим мирисом, како и иначе све куће имају некакав свој воњ који потом западне у сећање, јер се после извесног времена никада више нећете са њим срести и он ће полећи по вама заувек. Укочена лица и тишина. Излазили бисмо, мати и ја, у ноћ, и одлазили у нашу, другачију тишину, у наше боравиште, које је красило мноштво дана, истоветног понављања дана и ноћи у плеистоценској, приањајућој тихости догађаној иза лепих белих врата стана те, између њих, и тешке, „газдачке“ капије кроз коју се излазило на улицу. Одатле сам са оцем одлазио, и лети и зими, у недељно поподне, код његове тетке Виде. Зими су ми одласци тамо били дражи. Ја сам дете зиме. И снег је мој бог. Умрети у белини, у снегу. Само не у тамности и врелини лета. Умрети попут моје мајке, усред зиме, а мећава јури по граду и сваљује са трмова и кровова кућа облаке снежне прашине у љутини милујуће хладноће. Која поклапа душу леденом чистотом. Сањаошћу коју метафизика трајања баца на човека да га успава на бајковитим леденим кристалима, у белим даљима божанског снега дошлог у Панонијуса Карпата, са Севера, тог поднева Бића. Отац вуче мале саонице на којима седим. По страни гледам упиљен у клижење салинаца који разгрћу снег по стази којом су се човек и дете запутили. Могао бих тај догађај гледати нетремице сатима. Свет се распада на чињенице, на ствари и догађање. Једноставност догађаја!? Нема апсолутне једноставности било чега. Нити једноставности догађаја. Када се покуша да се елементарним реченицама искаже догађај у његовој елементарности – догађај пропада у неизрециво. У мистично. Види се само белина која је белина белине и тиха сталоженост тока кретања упућеног према даљима иза којих је хоризонт, кулисе хоризонта. Прозирност недостижног. Човек, дете, саонице и снег. Бачени пред очи, увијени у крајолик. Из њега су изронили. Црне прилике, на белој позадини. То сам написао. То сам хтео да напишем. – Шта иза тога реченог потом остаје? Каква тачност описа призора и, ако тачност постоји, онда која врста тачности? Могуће

је да ту никакве тачности и нема. До тек само лелујавости која прекрива скуп свих речи овде исписаних о збивањима такође лелујним попут светлости кандила и свеће. Лелујавост разумевања исписаног би требало стога да буде од исте природе као и написано. Али, не треба тумачити, но пасти на исписано. Оно је то што је исписано. Оно говори само и говори у говорењу такође о себи самом. Стога је непротумачиво. И сам бих волео да не тумачим исписано, већ да по њему паднем. Да се пружим по бајци исписаног које пише о догађају и заспим. И да наставим пут којим смо мој отац и ја пошли. Он вуче санке на којима ја седим. Обавијени смо белином: пута, сенки, кућних кровова, дрвећем у њиховој завејаности. Потом се путовање завршило. Ући у кућу на крају пута. Ући ћемо у ту кућу. Низак строп, светлост предвечерња, црна огледала који су прозори куће, топлота која се шири из велике, зидане пећи. Муклост гласова. Они који приповедају су као сенке. Из давних су времена. Дошли из дубине протеклости која пада у доба када се ја још нисам родио. Привикавам очи на светост у кући. На зиду собе фотографија мога оца, младог човека, у униформи официра. Лепо лице, малих очију, строгог погледа. Иста таква слика беше окачена и на зиду нашег стана. Из непознате даљи времена дошла, пала пред мене да је гледам годинама. Не питајући оца ништа о њему из времена када ме није било. Не знајући ништа о оцу. Као и он што о свом оцу ништа није знао. Понављају се историје у породици. Породичне саге су увек кратке чак и када се чини да су дуге. Иза мртвих, о њима, заживе, остане тек понека реченица. И нигде никог да о некоме утврди постојан спомен и чврсту причу. Сахране начну личне повести према заборавау а гробља заборава доврше. Гроб у равници обрасте летњом травом, споменици се временом нахере, утону у влажну земљу, тону све дубље, а онда нестану. Смрт је на гробљанским пољима савршен мајстор. Свачији гроб је земља за земљу на земљи. Видино лице је земља. Лежи Вида на одру у кући једне вечери. Укућани ме нуде млеком. Ваздух у соби тежак. Тежина мириса мртваца. Ђути се. Јецај. Сутра ће ово мртво тело лежати у земљи. У шта ће потом бити претворено? Шта ћу ја овде? Дете једва чека да изађе из куће. Једва чекам да одавде изађем. Ноћ прохладна, пред пролеће. Отишли смо. Видео сам мртваца.

Ујутро гледам низ улицу. Отварају се капије пролећа. Пуста прашина равничарска струји преко асфалта, са хлад-

ним ветром. Неодређено доба године. Падање по глави света који уоквиравају небеса и крајолик. Све што вам се догађа пуштено је у ваше гледање које гледа изненадну опустошеност предела без тачно одређујућих својстава. Проклети одсецак једног доба са снагом у вама са којом не знате шта да започнете. Време као застало и без покрета. Уклесаност човековог бића у себе, мучнина са којом оно ћути. Палост у ветар, у прашину, у светлост у којој нема снаге радости и која се у вама не шири, но пада у чекање, док вас окружујућа пустош тишти. До сада несамилосна попут маља на крају зиме. Надолazeће време ће у једном трену постати пролеће. Коначно пролеће биће ту, дани се више неће враћати према зими, него ће кренути напред, одлучно према цватњи. Време се поново покренуло. Тада се можете низ њега пустити.

Са оцем бих ишао у шетњу путем према реци. Калдрма оивичена ниским растињем шимшира. На крају тога пута, тамо одакле се већ може да види река, једна бело окречена кућа. Са огромним жбуном јоргована на једној њеној страни. У ту боју и мирис јоргована бих улазио као што се улази у пољску цркву која вас дочекује широм отворене порте. Ту је отац. Стоји крај мене. Ја сам у празнику лила-зелене раскоши. Још понека кап воде од последње кише је на листовима жбуна. Због загнуурености у њих сада су капи и на моме лицу. Препокривање тога догађаја, који се годинама понављао, отварају пред мене слике Тарнера које ћу видети на мојим путовањима касније. Небеса се нагињу ка души која не зна шта је то, какав је то догађај који пада, небеса се навлаче на ваше очи, бела и црвена, надувана облацима дебелим попут коња пиварских и кишних и завлаче се под перину вечери, онда када ћу после шетње, вративши се кући, ићи на спавање. Све је још ту: мирисна лила-зелена твар, увлачење тога у свест, развлачење у запамћено, у оно што ће се касније звати чињеницама живота. Јоргован на зиду куће, осећај влажности и мирисности те твари-ту, то што ће потом ћутати са вама годинама, остављено у алејама свести, забачено у кући крај које сте некад били близу, са вама поред ње у мирису који је пао на вас, у вас, са вама се креће као ваш живот. Ствари које нас обмотавају и треба се пробити, наставити пут даље према реци. Још издалека се угледа мирна вода реке. Широка. Видим: тамо она савија, према негде. То се најпре види: да она савија и да се њен даљи ток губи са видика. Остаје парче тока ту, скоро преда мном, мрешкање таласа које видим, водена површина

доноси свежину, мирис катрана, баржи, чамаца, изнад воде њихање трске. Већ смо на насипу који се пружа дуж реке. На другој страни реке тополе и јаблани. Увек се њишу. Њихови врхови повијени. Ветар. Тамо одакле смо овамо дошли у даљини се виде три црквена торња: српски, мађарски и општински. И залазак сунца. Сунце седа. Небо црвено. Отићи тамо. Вратити се кући. У сумрак. У тамност завијена соба. Ту је мати. Вечера. Заспати. Заспива се у мекост, као са травом у постељи, са звуком млинског точка, у мирноћи којом Бог препокрива ноћ, која иде све даље и дубље, куда – не знам, јер никад у свом детињству није било, а да ноћ нисам преспавао. Попут јагњета ускочити у дан. Двориште меко, засањано још, пред не будним очима, још. Шоља са млеком пред собом. На тавности стола. Зима, лето, јесен, пролеће, свеједно када, увек ујутро шоља са млеком, са светлошћу која долази са истока, са прозора оданде, увеку јутро, то сада јутро, шоља с млеком. Ту седети пред кретање које ће усмерити дан према лавиринтима сати, преплетеним у себи почивањима једнога свега-ту са мнош, ситним пејсажима на која ће се натрчавати са изненађеношћу пред пронађеним-датим, дато које се види буде виђено, изнето на чисто присуствовање то тога које се даје и које гледање још чуди нескривеношћу пред гледањем ту. Јер, тек одскора се било дошло на свет. Материна близина близу, надвијена. Иза прозора, тамо, ако једете у дворишту. Моје ту бивање које пролази кроз прозиран, светао ваздух, ја. Материна близина тамо, у дворишту, када она на уже распето од коца до коца шири опрани веш, а ја у соби пред прозором гледам тамо према близу-далеко, напоље. Свуда сам сачуван. Тада. У малој пећи тиња дрво, с јесени. Када пада киша. Јабуре у шлафроку и ваздух од цимета на прагу куће када је пролеће и има много белих облака у дворишту, над њим. Треперење лишћа, крушковог. Просто треперење које трепери пред очима и шушти. Лето. Преслушана тишина дуго, по дворишту, као бог мека коју на једном пресеца подне. Звона црквена, оданде. Преко крова долазе. Нешто високо, одозгоре, преко димњака, долажење оштромеког звука, одлучног по капима тишине. Одахњује подне дана, тамо. И овде. Тишина поново. Лишће. Око тога света љуљала се светлост, гасила, падајући у ноћ, у зрикавце топлих ноћи, у кишу јесењих ноћи, у мирисну пролећну ноћ, у стакласто-вејавичну ноћ зиме. Ту је лежала глава са склопљеним очима, тело уморних удова. Раширеним по мекоћи. Петуније су мирисале када дође доба године за то.

У летње предвечерје. Из ноћи долази шум млина. Уколико је ноћ тиша утолико је шумнији. Крај мене отац. Прича ми. Мати је била са мном преко дана, у преподневима, у поподневима. Са матером се говорило у светлости данева. У полагањем протицању дана пред подне, у наставку дана послеподневне звоњаве са обеју цркви. Спуштање сумрака у свим годишњим добима са оба родитеља ту, у то доба дана, у предвечерје. Кад већ постоји сумрак који сам спознавао да постоји и бива то шта јесте, сумрак, у спроводећој топлини дана на завршетку. Још не знамо да ли ће га опет бити, сутра је за мене још непознат појам, само је сада мек ваздух, мека светлост сада, и ту сам однекуд ја, ту треба да будем, само сам ту, прекривен топлином. Тамо су врата кроз која ћу споља ући, у још топлије, тамо где су већ родитељи, у јазбину са светлошћу која пада са стропа ћу ући, жута светлост сијалице која је тако слаба да подржава сенке, свих присутних ту, сенке, у тој жутој светлости која безруко подржава чак и гласове, пре него што после вечерње одједном нестане, када престану кретње и сви, помоливши се Богу, легавши у кревет и сада загледани у строп, у негде горе, у нешто што ваљда постоји изнад, престану да гледају, прелазећи лагано у дубоку ноћ а онда у зору сутрашњег дана, у сутра које ће донети ко зна шта и кога пред свако божје биће.

Отишли сте одатле излоканим путем. Пут према кући. Нема куће. Мораћете то да учите како бисте припали свету. Нема родитеља. Удаљили су се да бисте постали и били ваш Бог. Бивате богом. Учите. Гледате у странице књигâ које ће вас научити да је на земљи тако, да је на земљи увек било тако, да су неки људи проналазили нове алатке како да се копао но што ви не знате шта је то, а треба да се копа, јер мора да се копа, јер се копало, одвајкада, како се морало да копа. Чули сте за Медичијеве. Прошли сте Средњим веком пуним црквених звона, опатијâ, искушеника, куге, затвора, вешала, тврђава сивих чије су дворане хладне и мрачне. Савладали сте алгебру. Обичну, еуклидску геометрију. Учили се равноправности смрти, правди и правичности, непрестаној борби. Галилеј, Бруно, Коперник, Њутн. Иза зидина Платон, Аристотел. Јутро Предсократоваца. Паскал и сфере његове које ћу завољети. Небо са кога ће вас свући Земља. Рембрант, Руисдал, Рубенс, Бројгел Старији. У облаке, у бујне храстове, у месо, у небеса увлачим се, међу крчмама сам, потом са ловцима у снегу. Јесењи је дан. Мало ледено доба. Са залеђеним рекама

под поподневним сунцем, са црквеним звоницима у даљини, у измаглици. Блејк у црно ружичастим стиховима. Чосер. Сервантес у заточеништву, Рабле дере кожу са мяса. Смеје се идући улицама које је куга задесила и опустошила. Пџтиима пострададе на сред улицâ колико хоћеш и мяса. И мантија свештеничких. У Божанственој комедији предмети и бића ушанчени у дубоке заблуде, у ведрину, у машту, у бивши, по-којни свет, у ново јутро, преко Чистилишта у Рај, све то не баца никакву светлост, јер није збиљско, плод је слободних измишљања којима ће се осветити Пакао на земљи, збивања у предстојећим ратовима. Видео сам то у својим лутањима. Учења у ведре јутра о суморним знањима преко батргања философије и науке, сред процвалих грана поезије коју ће много доцније спасти Рембо, била су ми сретна свакодневица. Учења беху трачак светлости који потиче „из времена пре нашег рођења, пре свих рођења“. И падају, док над књигом једва држим уморне очи отвореним, укочене на оквиру залећене површи и с тим одблеском сале да учења ми се враћају с таквим напором да ми се чини да их никаква ватра у кући, колико ни моја младост, неће икаквом корисношћу по мене угрејати. Ипак, док радим на савлађивању еонских знања али и оних која ми стоје на дохват руке, иста ми се показују као давни део мене самог. Пут према бивствовању и пут из бивствовања, то је дисање, дах. Ушао сам у тај дах када сам се једног лета ослободио сваког наметнутог циља и насумице кренуо да уз помоћ писања и маште, призивајући и сазивајући на једно обједињуће место сабласти некадашњих присутности, грађењем атмосфере о томе како се трајало и бивало и приповедајући укус једног живота, створим своје дело.

(Одломак из необјављеног романа)

Душко М. Пејровић

13. СЕПТЕМБАР

1.

Шта је ово, роде?

Ово нема краја.
ово никад
и нигде
не престаје!?

Где си, Господе;
с ове
ил с оне стране воде
по којој ти плутамо?

Откад закорачимо у живот
слушамо претње и псовке,
па ударце, буботке,
и све ћутке,
цео век подносимо.

Идемо са запада
и с југа идемо,
сваоткуд бежимо;
бежимо
из крика и јаука,
испред маља над јамом,
испод кундака над водом
и србосјека –
Боже, без одјека
у другим народима.

Сањамо да има,
а нема,
нема,
нема излаза из Јасеновца.

2.

Крвно везани
и жицом
на увек ново клање

одводе нас
из кућа,
из села и градова,
из крајина и покрајина -
да до себе не стигнемо,
као да и не умео
без страдања да умремо.

Идемо,
посрћемо и падамо;
идемо,
упорно корачамо:
прекланог сина
у наручју носимо,
кћер силовану,
измрцварену,
за руку водимо
– испод црних кошуља
испод црних страдања
смрћу смо у спас избегли
па мртви корачамо
и деца наша
измеђ мртве мајке
и мртвог оца
с коца
ил с вешала скинутог.

Помодрели,
до очију кржави,
тражимо излаз
којег нема,
нити га је било;
нема,
нема,
нема излаза из Јасеновца.

3.

Давно смо из домова,
па полако и из гробова
истерани
и мртви у бег нагнани:
да дроб свој у рукама носимо
и спас роду тражимо,
кад га за се нисмо нашли.

Идемо,
идемо немо;
ћутимо сазнање
да ископане очи из корпе
на дар Поглавнику
виде и боље,
и даље
него ико,
икад
и игде до сад –
оне нам пут казују,
оне нас
кроз живот мртвих воде.

И мртви знамо
да су наши снови живи,
снови о слободи,
истини
и правди;
о добром комшији
и госту што лепу реч носи,
и деци,
дечурлији
толико сличној
да свако своје једва
препознаје... Сањамо,
упорно сањамо да смо живи
и да све своје,
и све око нас
у радост водимо.

Али, мртав сам,
мртав, роде,
и ево опет знам:
нема излаза,
нема,
нема излаза из Јасеновца.

4.

Нема излаза из Јасеновца,
јер нема
живих
који живот мртвих разумеју.

Слободан Лазовић

СЕДАМ КРАТКИХ ПРИЧА

ДРЖАВЉАНСТВО

О томе какве смицалице приређује ми сећање на ових деведесет пет година нећу стићи да кажем, о изненадном богатству хоћу.

Од кад памтим, а рођена сам шестог новембра хиљаду деветсто двадесет пете, овде сам. У овом селу, где сам сад; а била сам удата, једном, у суседно. Све до ономад имала сам личну карту, где се приметно не бих знала. Изваде ми у месној канцеларији уверење о држављанству и крштеницу, преко реда ме приме да се сликам за нову личну карту. Младе девојке, жене, шта ли су, пажљиве; потписах се, дадох отиске прстију, сликах; сутрадан зову и кажу да имам два држављанства, једно мора да се избрише.

Јесам живела у оба села, али никад одједном. Откуд два држављанства кад даље одавде нисам ишла? Можда је неком требало да постоје две мене, па му више није потребно. Колико се држава променило за моје време број им не знам, а тек сад стигоше два држављанства и ова, једна, социјална помоћ. Мала, а мени велика.

Чекам шта ће донети стота година, а слутим да ће и то стати испод ова два држављанства, од којих половину избрисаше.

А понекад мислим да се то сад, док бомбардују нас и последњу непарну годину двадесетог века, појављује знамен да ћемо преживети, указало се још једно држављанство.

СА ДРУГЕ СТРАНЕ

Затворили су продавницу преко пута, сад суботом идем по новине у следећу, најближу.

Узнем новине, нагло одлучим да купим и коре за питу, платим и на пола пута натраг израчунам да су новине много поскупеле или слабо сабирам.

– Јао, каса вам је откуцала и два хлеба – кажу углас обе продавачице.

Мучно ми је, узимам новац натраг; троје-четворо чека у реду и ћути, старија од продавачица гледа ме мрко и говори непотребно, и нетачно.

Корак назад не бројим, ко ће утврдити да ли су тачни, неке од њих, чим остану за мном, однеће неко, ветар, киша, време.

На насловној страни новина које дохватих пише великим словима о организованом криминалу. Слика бившег министра.

Покривен преко лица раширеним новинама, мислим: о чему причам – о затвореној продавници, продавачицама, штампани, организованом криминалу, људима или себи? И, потом, покушавам да наставим да читам са супротне стране новина. О ратним штетама и осталом.

ЖЕНСКИ РОД ПО КОНТИНЕНТИМА

Социјализам има свој упрошћен систем вредновања са стрелицом према радницима, наш прелива привлачан дим самоуправљања, Тито је синоним снажнији од Југославије. Тако пише на омашћеном сланином листу истргнутом из неке књиге, а испод главице лука је белина. Мљацкање из уста Кланинге Вића, читалачког ушкопљеника, рођеног пре три деценије у Шведској, тачније у мирном и хладном селу на северу те државе, прекрива често квоцање мобилног телефона, остављеног да носи јаја на левој страни дрвеног стола упрестониченог у невеликом трему. Мреже телевизијских сигнала и доушника и даље су невидљиве.

Овај опис јутра и доручка нема никакве везе са шасијом на коју би требало да буде намонтирана кратка прича о празном селу Кланингових родитеља и предата да путује тамо и овамо на релацији сланина-север, што ће рећи Србија-Шведска, односно сиромашно-богато. Али има са Равијојлом Вић, која је до недавно била ту, па се упутила ка бољем, у Америку, да створи новац, дом и децу, и да се врати кад се пород тамо буде снашао боље од ње. Утолико и више јер се и Равијојла служила тим столом, па га пред полазак пренела на ово место да га други не поломе или однесу.

У овом тренутку прича достиже врхунац у заплету – Кланinga Вић, пола Швед и пола Србин, има исто презиме као Равијојла Вић, која ће у наредном животу рађати пола Америке и пола Србе. Необично, заплет по истоветности та три гласа в-и-ћ.

А расплет је заправо посебна прича. Три деценије мушкарац, Кланinga Вић посеже за својом животном одлуком у тренутку кад јој се учини да рат у земљи њене мајке пружа нове могућности. За све у Шведској враћа се у земљу своје мајке. Прилика је, облачи женске хаљине и мења име у Равијојла. Потом, знатно јевтинијом операцијом, мења пол и одлази у Америку, да створи дом, децу и новац.

И сасвим на крају ваља напоменути неке мање видљиве нити ове приче: све три земље се именују речима које су у српском језику женског рода. Исти је случај са називима пет континената. Женског су рода. А до рађања ту, ето, има много посла.

КАФА, ТО НИЈЕ ЈЕДНОСТАВНО

Додати ново значење кафи, није једноставно: потребно је још маште, уверљивости, да замишљено има смисао, пригодну одећу, занимљив накит... При том, гајење, берба, продаја и куповина кафе, па и мељава, свакако су мање привлачни од позива на кафу, избора места где ће се пити, када, с ким, да ли чекати покану или први предложити. Прикрити део себе при одговору на питање какву кафу пијете, изабрати одговарајући разговор, радозналост поставити у столицу преко пута, листати тренутке који неумитно протичу као вољену књигу и пронаћи ону страницу на којој пише: сад! умири се, слушај питање и размисли о одговору или: сад! поентирај целу церемонију, постави двосмислицу и искрено признај шта очекујеш.

Стотине различитих начина има за испијање кафе, на то још и хиљаде могућности за важније садржаје, којима је кафа само повод. Ову кафу, о којој причам, неопходно је сместити у опште значење: неугледно зрно, моја маленкост, обична кафаница, случајна дружина, оне, заселе једна до друге, мали народ и опречност којом мали народи пркосе свему. Сви су поручили кафе, она и ја смо својим одбијањем ичега, и, наравно, кафе, негирали, у неку руку, окупљање. Кад смо се

издвојили за суседни сто, приписали су то нашој nelaгоди и били бучнији. Нас двоје смо се, с почетка, невешто, држали за то мало истоветности што нам је донела кафа, а потом смо кренули, реч по реч, поглед по поглед, или обратно, тешко је у време бомбардовања упамтити све редоследе, корак по корак, један па други састанак, једно па друго дете...

Данас у нашој кући увек има кафе. Удес са кафом чини се занимљивијим. Разазнајемо посебним чулом ко какву кафу пије, када, уз коју причу. Више од тога пажњу нам привуче ако неко не пије кафу. Почине да личи на нас. А који живот избрати, са кафом или без, могла би да буде наредна прича, почињала би са – додати ново значење кафи, није једноставно: потребно је још маште, уверљивости да замишљено има свој смисао, пригодну одећу, занимљив накит...

ТОПОТ

После ручка, у столици за одмор крај прозора, Исак Бабел, власник јединог црвеног коња у нашем месту, чије је право име Андрија Рајић, урања у свој свет, распет на жицама сећања и сновидног као просушен веш.

Да му је то потребно, нема сумње, обедује редовно и исто толико се предано препушта подневном путовању између стварног и сањајућег, узимајући предмет по предмет из свог памћења, чистећи га и загледајући, музејски упорно, рекло би се, у том, *радном* времену, колико потраје. Тачан исказ о томе шта се све збивало у том делу његовог живљења није могуће дати, сам је подржавао разне претпоставке садржане у распитивањима шта заправо ради, а објашњења и описе је избегавао.

Ничег ту необичног нема: има у нашем месту још прозора и гледања кроз њих, живи и још понеки Андрија, о спавању после јела да се и не говори. А, ипак, Рајић изазива невероватну пажњу. Толику да сви житељи нашег места по томе како се чује топот његовог црвеног коња знају колико има до ручка или после њега. О самом коњу сазнања нису поуздана. Једни говоре да је устрељен под Андријом званим Исак Бабел, други да га је продао упорним препродавцима коња, трећи да није ни постојао, као што и све што је било више не постоји...

Увече, у некад узорној кафани „Код црвеног коња,“ претвореној у кладионицу где се може и попити, организују се

уплате са неједнаким квотама за прогнозе да ли је топот звук долазећег или одлазећег коња. Све је јачи, говоре они који уплаћују за долазак, губи се, кажу они што улажу новац на одлазак. А они, којима се провалија између ове две могућности чини најдубљом, пију највише.

Сам Андрија Рајић никада није ушао у кафану откако је добила име „Код црвеног коња“. А откад је кладоница, тек не би. Реченицу: „Ја сам се кладио у живот, а они у новац“ премешта из једног у друге мождане цепове не изговарајући је, очекујући да ће једнога дана његове речи добити довољно музејске патине.

Што се његовог коња тиче, само он зна. Црвени коњи постоје и данас. А коњско схватање је другачије: да ли су у доласку или одласку, за нас је нејасно као и питање да ли се нешто враћа или иде на своје право место, као и питање колико ће рат трајати. Најбољу књигу о томе – *Црвена коњица* – потребно је потражити, и даље је сигурно да се ради о одличној књижевности. И у њој је реч о топоту, коњи га носе собом.

КАЧУЛАНИ

До среде је Богдан Качулан требало да се припреми за пут у Швицу, а већ је понедељак и није ни смислио шта да понесе, за себе и за брата, тамо. Котрљали су се сати кроз грлић флаша за пиво, текло је прошло присећањем и болом, доле, при дну стомака. И ваздух се противио том послу – гушио га је у сред речи.

Брат Јордан Качулан отишао је у Цирих још пре рата. Ракије, препеченице, да му понесе, има, и лепо парче пршуте. И то је лакше. А оно најважније, срушену родну кућу, тамо, на Косову, у родном Неродимљу, тој једној од опрека, супростављености, побуна каквих код малих и сиромашних народа има на претек, а код великих, ваљда, и више, у завичају који је Богдан оставио за петнаест минута, колико да се покупе у половни ауто испред непознатих и претећих војника, ту слику срушене родне куће заустављену у памћењу кад се последњи пут окренуо да је погледа – како њу да пренесе до Швице?

Видео је рушевине куће више пута, и гробова, недалеко од ње. Рука која га је вукла да се врати довлачила га је назад, а друга, она да се склони и иде у непознато такође га је узимала за руку и одводила, водила. Али све то после није ни сенка

онога што је видео кад се пре уласка у аутомобил окренуо. Призор при одмицању од пређашњег живота, имовине, детињства, школовања, комшија, јата косова, стада бивола и оваца, удаљене фабричке сирене, првог миловања, замишљаног а потом и стварног са њом, истом, све ће то упаковати лепо, једно до другог, прикладно, да брата и засегне и одобровољи, а оно што не буде стало у такав пакет откидаће једно по једни и бацати кроз отворен прозор аутобуса. Као труње, муве, омотиће бомбона.

Заиста, неколико отворених прозора на аутобусу који сваког дана увече полази за Швицу уочљивији су од затворених. Можда кроз њих пролети трун, мува, бомбона, али се то пред будућим мраком више не види.

СВАДБА

Шок, неверица и дубока туга. То је облога око вести да је умро, изненада и у сред јела, Којадин Качуличић, као што је омот око његовог живота била стишаност, стрпљење да дослуша саговорнике, природу и тишине. Преостали део времена боравио је у занимању управника библиотеке, у скрајнутој канцеларији с леве стране обновљене зграде Дома друштвених организација, по називу споменика у времену Тита и самоуправљања, а по архитектонском решењу прелазна форма између геометрије квадра и дијагоналних апликација.

Сви би, већ при прилажењу вратима његове канцеларије, утишавали ход, ублажавали покрете, снижавали глас у себи. Куцали меко, као у јастук. Отварали врата полако, да се то његово нечујно и слабачко слободно, не одбије, сломи.

Снебивали се да проговоре. Благо отварали уста и извињењем почињали:

– Извините, господине управниче, ако би могло сутра да одсуствујем, водио бих дете на лекарски преглед.

Али нису сви који су долазили били питоми.

Нагли и дивљи трескали су вратима, говорили бучно, несређено и са неким увећаним самопоуздањем.

Којадин Качуличић устаје полако, свакога замоли да прво седне, и сам се спусти преко пута, пре тога стоји док се посетилац коначно не смири толико да прихвати столицу, и са највећим поверењем слуша, слуша и ћути, ћути.

Кад је стигао инфаркт није било времена да устане, на-
кренуо се на леву страну и испустио телефон на под.

То је подсетило на једини догађај у његовом животу када
се понео супротно од својих навика, убеђења, бића.

Не зна како и зашто, напио се на својој свадби. Као и да
није била његова, запевао је нагло и из свег гласа, баш у трену
када се, далеко, у престоници, ракета лансирана из Јадран-
ског мора вратила неколико десетина метара низ Немањину
улицу да би ушла тачно кроз прозор у генералштаб, како је
већ неко задао јој координате.

Рат је ушао ракетама, бомбардовањем, а он, у рат, свад-
бом. Тачније, хтео је да прекрије гласом, заштити, спаси,
склони под скут земљицу и животе у њој. Ивер тог гласа,
песме, свадбе, ова је причица. Сећао се мисли: опстати и пре-
крити песмом рушевине, оне у Немањиној, и све друге, до
оног дела себе који мењаш, због љубави, занесен и убеђен, мо-
мачки део, пређашњу градњу, досадашње.

Сеад Махмуџефендић

ПАПА СЕ ЗАБАВЉА

Једне ноћи, Гојко Р. Зеленбама усну необичан сан, као он је диктатор у једној малој латиноамеричкој банаана-државици, гдје га народ већ пола стољећа, напросто обожава и слуша до муха што су већ доброно десетљећа престале зујати својим крилима. Он је, једноставно речено, за њих њихов – папа.

ОТАЦ-ЈЕДАН НАРОД-ЈЕДНА ВЈЕРА-ЈЕДНА ПАРТИЈА-ЈЕДАН ПАСТИР-ЈЕДНО СТАДО! Ту се нема шта ни додати, а ни одузети.

*

Небом боје играју, лијево и десно лелујају ватре из пећи, дим пече очи. Тежак воњ ужеженог уља.

Расути посвуда по цркви, сељаци клече пред распетим гипсаним Христом дивљачки рашчетверених удова. Међу прстима стежу свежњеве запаљених свијећа, крижају их снопови свјетлости, а постарија Индијанка лупа песницом о врата, потом ставља усне на кључаоницу и упућује шапате ономе који све разумије.

Камени свеци смјешкају се из својих ниша.

Недјеља је. Пред црквом се покрећу и мијешају боје. На главама мушкараца свезани рупци од грубе гримизне тканине с тамним узорцима. Жене, све одреда, одјевене у плаве сукње и блузе с бијелим, кестењастим и црвеним везеним украсима.

У сјени големе цеибе неколицима дроњавих дерана такмиче се ко ће даље плунути.

Трг одише неком тишином пуном пријетње.

Кроз широм отворен главни портал допире жамор молитве. Бијелци и мјешанци пролазе кроз мала покрајња врата.

Наједном, гомила се поче цијепати. Каменим плочама затопташе жандарске цокуле. Ослоњен леђима на зид куће, Индијанац је трескао посљедње капи ракије у разјапљено рило.

Мушкарци скидоше рупце с главе. Погледа упртих ка небу разговарали су с Богом. Жене се склониле у страну стишкајући дојенчад у наручју. Кроз жељезне решетке у приземљу тиска се неколико глава. Испод једног прозора мали продавач лажних успомена скамењен бленуо у жандаре и оковане сељаке.

– A la derecha!... A la izquierda!...(+) – викао је капетан.

Оковани скренуше крај брда лубеница, махуна, банана, крвавих оваца, говеђег меса, ружичастог сала, љиљана, глади-ола, орхидеја. Не заустављајући се, жандари су исуканим ножевима резали месо с објешене овце и исти час га трпали у своје жваље.

Пут је даље водио преко насипа од сагњилих бананиних кора, растворене риже и смекшаних љусака манговог плода.

Пепељаста плажа у даљини, на колцима дрвене кућице. Сунце мршти лица, затвара очи до уских прореза.

Овако ће сви проћи који не знају или неће да знају за ред, рад и дисциплину!

Из даљине се чује клопотање маленога воза којег је вукла уска локомотива с високим димњаком. У оне вагончиће потрпат ће ухапшене. Највише за два сата су у метрополи.

*

Ноћ искићена звијездама. Топла ноћ. Ноћу би се папи приснули свакојаки сни и он би с криком искакао из постеље сав знојав, будио преко телефона своје ministre, који би се исти час морали нацртати пред њим, па макар и у пицамама, те остатак ноћи, насмрт поспани, чинити му друштво, забављати га, причати му било шта само не да буду досадни, исти час спремни да ушуте кад би папа подигао кажипрст и све тако док не би с радошћу и надом примијетили да му се дријема. У задње вријеме ријетко се догоди да не дочека зору.

Мисли папа да је слаб и немоћан, те се гризе како дреком и заповијешћу није у стању да отјера ноћ и да је исти час замијени даном. Да човјек напросто полуди, ништа друго, мислио је папа сав очајан. Највише од свега љути га Свевишњи, јер је он због њега увео божије законе и божији ред у овој јебеној и усраној земљи. Ово нису људи, ово је стока коју треба окретати на ражњу, пећи их на тихој ватри и не залијевати их зејтином да потпуно загоре и напакон прегоре и на крају изгоре. Тако би њих требало...

Ето, дошапнуше му да су се и синоћ неки бунили.

Сједи папа на дрвеном пријестољу, а изнад њега зезена папига квецал. У крилу му накостијешена мачка. Час колута, час нишани очима. Не зна се ко је ко од њих двоје – обоје су некако одвише сањиви.

Одавно је прошла поноћ. Узбуркала се огромна сала за пријем гостију. Осим министара, ту су и страни дипломати са

својим развезеним језицима. Папа сједи на свом дрвеном пријестољу. У руци држи микрофон.

– Један, два, јен, 'ва... Ху!... Ху!... – говори.

Он ће сад да одржи здравицу, а у ствари говоранцију.

Чланови дипломатског кора и његова бројна камарила подиглоше плиткошироке, стаклене чаше напуњене шампањцем. Сви су с нестрпљењем ишчекивали папину ријеч.

– *Monsieurs i mesdames* – поче папа, али у исти мах нехајно одмахну руком те се завали у наслон. – Имате ту хране и пића те ждерите и лочите колико вам душа жели.

Вечера је могла почети. Зачу се ударнички звекет кашика и виљушака.

Огромни, саловрати амбасадор цмоктао је уснама по скупљеним јагодицама. Папа, одозго, са свог дрвеног пријестола, у друштву зелене папиге и наkostenијешене мачке, гледа у његову знојем орошену ћелу и искрено се пита гдје ли се то његов народ скрива од њега. Питање је исувише тешко и замршено за његову сањиву главу. Ништа му друго не преостаје него да бијесно фркне у бриљантно прстење на лијевој и десној шаци, које потом изгача о плишани наслон.

Из покрајњих врата сваки час израњала је прекобројна послуга доносећи посуђе. Потом су за столом у огромне тањире сервирали главно јело.

– Шта би ово могло да буде? – упита онај исти дебелко.

– То је специјалитет с наших хацијенди – уморно рече папа у микрофон.

– Мњ, мњ, мњ! Из-врсно! *C'est formidable!* – диже главу са свог тањира један цвикераш.

При томе, он откри врата који му је био смежуран као у туке.

– Мало ми месо заноси на срнетину, *n'est pas?* – примијети један до њега.

– И мозак је ту, господо! – сав озарен ускликне онај руски амбасадор.

– Мм.М-м – отегну се за столом гурмански уздах.

– Има ли нешто шта обожавам више од мозга? – чује се нечији глас с дна стола. – Разумије се да не.

– Ах, пардон – подиже дебелко кажипрст – од мене сигурно не.

– Зато си тако и паметан – рече папа у микрофон.

– Пардон, молим, нисам чуо – узврпољи се дебелко сав збуњен.

– Опалим те голим – закикота се папа.

– Пардон! – дебелко зграби салвету не знајући да ли да остане или да се озбиљно наљути и напусти пријем.

– Можеш ићи а и не мораш – рече папа театрално. Ја ти кажем да останеш гдје си. Хоћеш ли бити сретнији ако се увриједиш? Наравно да нећеш, биен сур. Још ћеш се у својој досадној амбасади жив појести што ниси поклопао тај усрани мозак, мњ, мњ, мњ.

– Али Ви сте мене увриједили, а са мнош и моју државу – зацепта дебелко.

– Шта се ту пјениш? – нанишани папа у њега својим очима – мене цијели свијет зна као зајебанта већ педесет година. Једном заувјек треба свакоме да буде јасно, а посебно вашим владама да у ову земљу не шаљу педере, већ рају која се зна зајебавати да човјеку муда звоне од смијеха. Слушај ме добро, ако будеш добар, могу да ти поклоним какву гузату и сисату Индијанку и то без реверса.

Дебелко се подиже. Руке су му биле опуштене низ тијело. Најприје папи, а онда осталима, мало се наклони: „Најискреније се извињавам“.

Послуга се повуче у страну.

– Гдје су овдје кости? – упита неко.

– Кости су отклоњене – рече папа у микрофон. – Зашто би се овако пажљиво одабрана господа мучила с њима? Зашто би морали због њих да масте своје прстиће? Има ко да их масти. Но, о прстима ћемо након вечере.

Папа се поново завали у наслон пријестоло. Мисли како је већ педесет година прошло откако он сједи на овом мјесту. Добро се сјећа, и данас, првога дана своје власти.

Прије него што је ушао у ову палату саграђену у колонијалном стилу, морао је „штакоре“ уцијенити. Ако мисле да он постане њихов папа, они ће морати да спале све књиге из предсједничке библиотеке. Од папира су га једино занимали пописи сумњивих.

Цијели дан, на простор иза палате, скидали с полица, вадиле иза ормара, бацали с тавана, извлачили из подрума гомиле, гомиле и гомиле књига и књижурина и избацивали их кроз прозоре. Тек предвечер, то брдо папира су посули бензином и запалили. Какво је олакшање у души осјетио папа кад је видио буктињу.

Ватра је одржавана цијелу ноћ. Тек пред јутро утулили су и згаснули посљедњи сагорјели листови.

Како брзо прођоше ове године. Као вихор. Живот је најобичније срање, а ми људи – најобичнија врећа гована.

Банкет је при крају. Госте служе тортом и свјежим воћем. Неки су већ чачкалицама копали по зубима и иза њих заосталу храну. Неки су пили киселу воду, неки сода-бикарбону због жгаравице, откопчавали горњу дугмад на кошуљама и подригивали на сав глас. Сви су били задовољни и уживали у опћем штимунгу што их нико не кори због тога, те се чак и не осврће. Све је то генијални папа удесио да буде тако. Први пут се човјек осјећа комотно, слободно се понаша и не обуздава своју вољу. То је слобода, то је рај. Рајцати долази од ријечи рај. Стомаци су напуњени до врха. Још само увалити коме у буљу свога ужаренога кару, а потом се закључати у неку тиху, полумрачну собу и увући се го као од мајке рођен у хладњи-каве ћаршафе. *C'est la vie!*

Сав тај приказ одозго посматрају папа, мачка и папига квецал. Дријема им се, али ипак мотре.

– Реци ти нешто – подметне он микрофон мачки под уста.
– Мјаукни, фркни, прдни, ови ће те доље добро разумјети.

Он расклопи оне буљаве очурде. Мачка рашири своје. Папига рашири своје.

Његове су биле крвљу подливане. Неко вријеме је њима центрирао док му се поглед не заустави на дугачком столу чији су столњаци били измаштени и испрољевани. Он тад уста, а на костријешена мачка му из крила шумгну у мрак.

– *Monsieurs et mesdames!* – загрми папа из свега гласа – сад ћете да видите оно што никад нисте видјели. Упознат ћете земљу среће – Хепиленд. Да, ово је најсретнија земља на кугли земаљској!

*

Гол, голцат на мраморном столу лежи, љекари шуте, пи-пају га по тијелу, нико ништа не говори, гола сијалица шкиљи објешена на кратком гајтану, а они га шутећки додирују као уловљену дивљу звијер којој сад мирне душе могу да гурају руку у уста. Требат ће ускоро обући леш.

– Јесте ли га завели у Књигу? – упита начелник.

– Јесмо – рече мртвозорник – недостају му једино прсти на рукама. Пете и прсте на ногама смо му такођер одсјекли јер би нас, иначе, могла стићи његова освета.

– Напиши да му ништа не фали – нареди начелник.

„Јао, моји прсти, зашто ми их одсјекосте? Како ћу одсад свирати?“

Виолончелист Виктор Хабуењас лежи на мраморном столу, док вани о његовој судбини кулоарски нагађају демократски духови. И поред доброг осигурања, вијест је успјела да процури изван земље.

Начелник изађе из мртвачнице у пратњи двојице тјелохранитеља. Прије него што ће стићи пред улазна врата, упозоравају га да је с друге стране гомила новинара и фоторепортера. Желе од њега званичну потврду да ли је маестро жив или мртав. Чим је то чуо, његова је горња усница заиграла и подигла се мало удесно усљед тога што је жестоко стиснуо зубе. Он се по војнички за полукруг окрену на пети од чизама. Из покрајњих соба испадоше ужурбани љекари који му се прикључише, те му сви заједно усрдно показаше на споредан излаз да би избјегао малтретирање оних папагаја и шкрабала што доље чекају као бијесни на своју порцију.

Али баш у том тренутку у њему се неки ђаво побуни. Као да се нечега сјети, он стаде, а с њим и сва она силна свита. Он упре кажипрст у чело, па онда стаде њиме да лупка по лобањи питајући се: Од кога ја да бјежим? Ко у овој земљи има власт – ја или доље они шугавци? Кад их погледам, има да их заледим. Они и њихове усране новине... Има папа право, сав папир треба запалити и све шуме с њима. Такне ли ме неко својим шугавим рукама, завршит ће му они на сметљишту на исти начин као оном музиканту. Чему само толика бука и галама? Свјетско чудо што зна да трља коњску длаку о металне жице. Да је бар неки шакација или јебач, па бих се потрудио разумјети узбуђење због нестанка. Та, у оном гуслару нема ни тридесет кила живе ваге. Нема човјека нити га може бити који не може добро пождерати, добро полокати и добро појебати. Изван ове три ствари, не признајем човјека. Сваког таквога ја бих с Анда фрљацнуо. Да сам мјесто папе, побио бих све у овој земљи што је испод сто кила и два метра. Батинама и зрном страх се у муда утјерује.

Онда је начелник одмакнуо кажипрст од своје лобање. Остао је још један тренутак раскречених ногу и погнуте главе напред ходника у мислилачкој пози. Љекари, сестре и тјелохранитељи стрпљиво су чекали да заврши са размишљањем.

Његова се глава подиже, а они се истом покренуше. Он крене а они за њим похрлише. Поче он да граби ходником крупним корацима тамо одакле бјеше малоприје измакао. Љекари, сестре и тјелохранитељи у трку су га слиједили.

– Јебо вам пас мајку свима! ... Мене ћете на споредан излаз?... Мене!?!... да вам свима пас мајку ону која вас је окотила. Одрат ћу вам свима кожу, сажгат ћу вас све заједно у пепео.

Сав разјарен, угледа око себе неке сподобе без коже које се наједном укочише. Све се оне претворише у живе буктиње. А онда, око њега наста жгариште из којег се пушило. Он чу гласове како запомажу.

Осврну се око себе. Исти час, сва се пратња укопа у мјесту.

– Нешто није у реду, господине пуковниче? – упита при-маријус.

– Да ниси никоме писнуо куда сам кренуо – запријети начелник.

– Нити смо се видјели нити смо се чули – одговори лекар.

– Мене си хтио на споредан излаз? – упита начелник. Е, знај да сам се ја оно само шалио. Искушавао сам колика је твоја лојалност према домовини. Стога је најбоље да обојица шутимо, ха?

– Тако је најбоље, господине пуковниче – сложи се лекар.

– Тако је већ боље – нацери се начелник.

Кад дође на главни улаз, бијесно и одлучно затегну униформу ка доље. Задјену палчеве о каиш, а онда их извади да поглади бркове. У глави му сијевну јутрошња слика са стадиона: Мигуел Поларолас, бригадни командир и њему директно одговоран, наређује ономе горе, што сад лежи гол, голцат на мраморноме столу, да испружи обје руке на месарски пањ да би потом у трену однекуд исукао мачету... Мора да је страшну главобољу имао, то ми је лично рекао, чим је дошао у касарну, јер – каже – ока није склопио цијелу ноћ, кутњак га болио, а гадно је кад зуб боли, особито кутњак, а са свих страна прште војничке заповиједи преко мегафона, и то га је ваљда још више изазивало и дражило му пренапете нерве, а он је, та знам га већ триста педесет година, он је приличито гадан кад не спава – јасна ствар, сасвим јасна ствар – и то цијелу ноћ да човјек није ока склопио, и баш тад су му се пред очима нацртале ручице оног гуслара, сигурно му је нешто страшно сијевнуло у глави па му се од тога замутило, и он је имао тек толико снаге да однекуд исуче мачету – само одакле се нађе мангупу у руци? – и да му рука с њоме заједно полети према оним двјема шачицама које су се, управо кад је он замахнуо, исправиле на месарском пању. Како је то мајсторски извео, мајку

јебо под сису, ма ни десет метара нисам био удаљен од њега. Ниједан од десет прста није остао везан бар кожицом за шаку, већ су се до једнога откотрљали низ пањ и пали на земљу. Има ли што узбудљивије од одсјеченог дијела тијела, а секундицу-двије још нигдје трага од крви, а знаш да ће ускоро да шикне.

Не само да се дивим одважности таквих људи, већ у потпуности подржавам изјаву коју је тај храбри, часни и врли домољуб рекао у лице својим старјешинама: „Да се не би нарушила демократија и да овом земљом не би вашарили анархисти и комунисти, требало би свој тој гамади успут сјецнути и комад језик, ако не баш цијели, да им не дозволимо да нарушавају ред, рад и дисциплину. Хоћу рећи, другим ријечима, ми смо ту да бдијемо над мирним сном оних који су нас овдје поставили.“

Горилина маљава ручерда спусти се на кваку обухвативши цијелим дланом месингану лављу главу. И само што се масивна орахова врата малко раскрилише, одоздо се појача жамор. Почеше сијевати бљескалице фоторепортера.

– Жохари – отпуну љутито начелник – они ће мене на споредни излаз, мајку ли им да на осмине разгулим...

*

Један озбиљни европски лист, три мјесеца касније, на истакнутом мјесту најавит ће серију виолончелистичких концерата маистра Виктора Хабуењаса сматрајући ту вијест изузетним и прворазредним догађајем.

Лајиноамерички виолончелист Виктор Хабуењас зајочиње своју концертну турнеру по Европи.

Мало даље, истиче се Хабуењасова виртуозност да до максимума зна искористити естетске и физичке потенцијале тог нимало лако свладивог инструмента, наглашава се његов специфичан приступ интерпретацији, те између осталог њег лични шарм у стварању оног толико битног и потребног флуида с публиком.

Читаоци бољег памћења и они који су упућенији у политичке прилике његове земље, тотално збуњени, питали су се у чуду да ли је то одиста ријеч о оном истом Хабуењасу, чију су смрт прије три мјесеца објавиле крупним словима културне рубрике сваког иоле озбиљног листа. То је била сензација, готово равна експлозији нуклеарне бомбе. Ни дан-данс нису баш сасвим разјашњене мистериозне околности које су јој претходиле и које су је, на крају, и условиле. Неко вријеме

шапутало се с притајеном надом да је заточен на неком острвцу у Атланском океану, и то сасвим пустом, с једним јединим затвором и тридесет војника стражом.

Дакле, све су то биле претпоставке, боље рећи, булеварске патке.

Ево сад, маестро је – веле – жив! Ако је доиста тако, значи да су здрав разум и сретне околности још једном однијели побједу над слијепим силама и мржње.

Они који су имали среће да присуствују премијери шутјели су након концерта. Били су збуњени и ошамућени нечувеним догађајем без преседана. Оно што се у уторак ујутро појавило на ударном мјесту у културној рубрици с потписом чувеног музичког критичара, још је више потврдило то што су безбројне очи премијерне публике синоћ видјеле на отвореној сцени – прсте!!! – да, да, добро сте прочитали, уважени читаоци – прсте без власника, који сами притишчу по врату виолончела, док други пет држе и вуку гудало.

Прсти, истину, само прсти!

Замислише: десет прстију држи виолончело и гудало, а умјешника ни од корова. Штекао се ушисак да присусувајемо но-позоришту. Прсти без нашеј маестра. Не варају вас очи – ПРСТИ БЕЗ МАЕСТРА! Маестра синоћ није било на позорници. Концерт је завршио, а маестро се још није појавио. Виртуозност је остала она иста, бесмртна, али ниошкуд оној шарма којим је маестро толике године илијенио симпатије својих обожавалаца. Замислише! – чак ниједан ауштограм није хтио најврљати. Доиста, незамисливо. Нечувено!

Концерт је био на рубу да буде отказан. Био је то нечувен скандал, изван културних оквира догађаја. Бар се управник Концертне дворане удостојио потрудити да објасни шокираној и пренераженој публици: „Даме и господо, маестра смо чекали на аеродрому. Авион је слетио у заказано вријеме. Сви путници су изашли. Маестра Хабуењаса није било међу њима. Тад смо чули да нас неко дозива. У почетку нисмо знали одакле глас допире да би тек потом схватили да нас то дозива неко одоздо, с писте. Погледасмо према доље и угледасмо прсте. Праве људске прсте. Знате и само како изгледају прави људски прсти.“

– Ви чекате господина Хабуењаса? – упиташе прсти.

– Да – одговорим ја – ми управо чекамо маестра Хабуењаса.

– Одлично! – узвикнуше прсти – могли смо се врло лако мимоићи и ко би се онда снашао у овом великом граду? Кад смо ранијих година долазили, маестро нас је стално држао у џеповима тако да га нисмо имали прилике упознати. Дакле, већ је ред да Вам се представимо: Ми смо ти славни прсти маестра Хабуењаса.

По гласу би се рекло да су то изговорили с нескривеним поносом.

Појава прстију на концертном поједињу – настављао је даље с написом музички критичар – у џочетику је код присушне публице изазивала најразличитије коментаре, али кад су они одсвирали прве тактове, у дворани је истом несћало оне првобишне збуњености и нелагоде, неукусних коментара, ња је завладао ојћи мук.

Божанствена музика!!! – новим редом и са три усклишника завршио је критичар приказ синоћње представе.

*

Иоле угледније музичке куће тражиле су тих дана да прсти В. Х. одрже концерт у њиховим дворанама, безусловно им стављајући на потпис бланко-мјеницу.

Нормално, сва писма су слата на адресу директора оног озбиљног, европског листа, јер се за поуздану адресу прстију ни случајно није могло дознати.

Све те позиве и понуде директор је ревно просљеђивао у тајности по своме повјерљивоме човјеку у хотел у којем су прсти *инкоинишо* одсјели. Колико су зазирали од превеликог публицитета, толико су се плашили одмазде тајне полиције коју је папа вјероватно већ послао на терен. Због тога су се ограничили на боравак у соби преко цијелог дана. Требало је бити крајње стрпљив и опрезан. По цијели дан прсти су са занимањем превртали по гомили позива и телеграма; предност су имали они који су им гарантирали највећу безбједност. На такве су одмах позитивно одговарали.

Нормално да тако нешто није могло да остане без одјека у њиховој земљи. Начелник Хулио Бетанкур био је толико обузет том неугодном чињеницом да је скоро заборавио како је прије два мјесеца имао други инфаркт избјегавши смрт за длаку. Оно с мачетом, што је урадио његов бригадни командир, није се на концу ни морало урадити. То је била његова свакодневна ментална и физичка релаксација коју је обављао на своје највеће задовољство. Међутим, није то био баш јак

разлог да раструби на сва уста и буса се због тога у она своја мајмунска прса како је он тај бригадни командир који је отфикарио прсте на шапама оном гуслару Виктору Хабуне-њасу.

Ето, како си га средио, сад ћеш лијепо да увалиш самога себе у та говна. Угазио си па сад и лижи. Али ако си увалио и мене, е то ти Хулио неће никад опростити, крваву ти мајку хвалисаву и лајаву. На гузицу би тај мандрић проговорио кад би му уста зашили. Ето како си га лијепо средио. Лијепу нам рекламу по Европи лијепиш. Сад би тебе требало средити.

А лекари?...

Из истих стопа одјурио је Хулио на клинику до примаријуса Салватора Борковића. Врата се неће честито ни отворити, а начелникова рика и урлик напросто ће портира избацити из оне његове штенаре: „Гдје је онај сероња?“ „На којег сероњу мислите?“ – промуца портир којем се у даху осјећала ракија и бијели лук. „Зна се ко највише овдје сере!“, изван себе цептио је начелник.

Портир схвати да ријеч може једино бити о управнику, те му руком показа на крај ходника, према операционој сали.

Ходником затопташе војничке цокуле. Заклатише се начелникови лактови, мишићи на задњици јасно су се оцртавали истичући рубове уских гаћица док је бијесно корачао.

– Видите ли ви што пише горе, изнад? – енергично показа једна часна сестра прстом према табли.

НЕЗАПОСЛЕНИМА УЛАЗ НАЈСТРОЖЕ ЗАБРАЊЕН! МОЛИМО ЗА МИР!

– Ма коме га то ти, крваву вам мајку на вјетру осушим, мени да забраните да уђем? Чувате ли самог папу из Рима.

Он бијесно одгурну ногом покретна врата. Стакло на њима прасну у парампарчад кад она лупише о зид. Он се упути равно медицинској екипи, која је управо била у пуном послу око пацијента на столу.

– Гдје је онај? – врисну он и стргну првоме газу с лица.

– Ко сте ви? Шта ово значи? – продера се примаријус иза његових леђа.

– Не сери кад воз стоји – одбруси му начелник загледајући једном по једном у лице

С отвореним грудним кошом, пацијент је лежао успаван на столу. С безброј пинцета, срце му је сво у крви лежало на

столу. На кардиограму се појави равна линија која се све брже и брже губила с монитора, све се више скраћивала, док се напослетку није претворила у тачку што ускоро нестане. Сигнали сасвим утихнуше. На све стране крв је шикљала.

– Видиш ли, идиоте, шта си урадио? – врисну један од хирурга.

У очајању бјеше подигао обје шаке на начелника.

– А, ту си, мишу! – хитро се окрену начелник – Тебе тражим по цијелом свемиру.

Начелник му зграби крвав скалпел из руке, а онда му њиме стаде да витла испред очију: „Има да ти ребнем аутограм на фацу“.

Осјећа примаријус по лицу капљице његове пљувачке и присиљен је да удише оштар задах од прекомјерног пића. Гледа право у сплет црвенкастих жилица, које су до прснућа набрекле по бјелоочницама.

Сви шуте. Покојник распиљених ребара почива на столу, безброј пинцета задјевених по крајевима рупе од реза, кржаве маказе у гуменим рукавицама. Таман, празан екран на кардиограму.

Начелник неће да подлегне тој болничкој патетици, њега се нимало нису дојмили ти детаљи, он трга газу с примаријусовог лица.

– Кесиш ми се? – унесе му се сав у лице. – Језу ћу ти због тога оцапарити и бацити маци да је попапа.

У праву је добри, стари Мигуел: свима вама би језике требало одсијецати!

– Не разумијем Вас – рече збуњени примаријус – стварно Вас ништа не разумијем.

– Цвркнутни гдје је онај пас од оног шугаваог гуслара – примакну му се начелник повјерљиво.

Видјело се да се једва суздржава. То су говориле његове ноздрве.

– Он је сахрањен, господине пуковниче – рече примаријус.

– Ево како је сахрањен – извуче начелник новине и потури му их под нос. – Да ли може сахрањени човјек свирати по Европи, а?

– Не знам, господине пуковниче – одговори примаријус. – Моје је да потписујем умрлице, а не да пратим музичке догађаје. Ја само само знам да сам потписао његову смрт.

– Е, сад ћеш ти мени лијепо да потпишеш да ћеш још вечерас извршити ексхумацију – рече начелник на рубу живаца.

*

У присуству породице, по једног представника опћинских, судских, војних и вјерских власти, из управе Погребног завода, те неколицине патолога, сутрадан из породичне гробнице извадише дрвени ковчег. Сви одреда били су присиљени да због смрада од распадања ставе марамице на нос умочене у парфем или пак у колоњску воду.

Чим је гробар скинуо покров ковчега, супруга и пасторка климнуше главом да је он. Све је било ту, једино су недостајали прсти на руци, те пете и прсти на ногама.

– Гдје су му прсти на рукама? – упита виолончелистова супруга.

– Нема их! – рече начелник.

– У Књизи умрлих пише да му ништа не недостаје – примијети предсједник суда.

– Ваљда смо то заборавили унијети. Ко ће, уосталом све то записати кад с њима имамо посла на претек – рече начелник.

– Чудновато, то први пут чујем – рече предсједник суда.

Начелник се јави: „То је јутро из чиста мира разбјеснио мог бригадног командира, који иначе има живце као бродску ужад. Овај ту је толико разљутио тог доброг човјека да је био сав изван себе. Једноставно, није се више могао суздржати да га не мазне мачетом по прстима. Да је гађао, не би га тако тачно погодио на право мјесто. У милиметар.“

– То је у нашој армији недозвољено и такве ствари се најстрожије кажњавају – умијеша се један виши официр.

– Проблем је у томе што су трагови остали – принесе му начелник уста на ухо. – Наредба је с највишег врха да те прсте ловимо по цијеломе свијету и уловимо како знамо и умијемо. Но, они су ужасно препредени. Посједујемо податке од наше тајне полиције да сваку ноћ мијењају мјесто боравка и да се у књигу гостију уписују увијек под лажним именом и презименом.

– Вјерујмо да ће се ти прсти толико узохолити и да ће изгубити сваки опрез – рече виши официр. – А дотле треба бити крајње стрпљив.

– Јутрос смо добили повјерљиву информацију да ће вечерас да дођу у палату код самог папе. Тамо им наши људи спре-

мају клопку. То је оно губљење опреза о којем сте малоприје говорили. Прсти мисле да их неће нико препознати. Знамо чак и под којим ће именом да најаве своју аудијенцију. Хезус-Марија Корбалан. Најповјерљивије и најспособније људе послат ћемо тамо на вечеру. Све ће да врије од наших најпробранијих људи. Специјално за ту прилику, тамо ће се окупити цијелокупно дипломатско особље. Папа приређује фешту у част светог Игнација, заштитника наше домовине. У почетку је био љут због наше мале неопрезности. Знате шта је рекао: Штакори једни, чим су се они откотрљали на земљу, одмах их је требало мачетом као по луку кад сјецкаш. Тако је наш папа рекао. Ја све запамтим оно шта он каже. Имам кући једну теку у којој записујем његове мисли. Сад видим колико су му те ријечи биле визионарске. Још је рекао и ово, Видјет ћете, штакори, да ће они долијати. Ја знам како ћу да их намамим.

Ето вечерас прилике да наш добри папа буде напокон добре воље, па ће и цијелом народу да буде кудикамо боље. Кад је њему добро и народу је добро.

*

Осврну се папа око себе. Микрофон није могао да види у близини. Није могао да се сјети да је још малоприје наредио да га макну од њега. Дерао се колико га је грло носило: „Чујте ви, шатокрчине, ја нисам краљ али има свој пријесто.“

Салом су се најприје ускомешали гласови, а онда наједном умукосе. Неколицина дипломата ширила је руке у знак да им је нејасан и неподношљив тај папин повишени и груби тон. Требао би на енглеском да објасни и да се извине за тако нешто недипломатско.

Папа настави да галами. Преводиоци се нису ни усудили да му преведу. Бубре папи вене на бронзаном врату. Страшна освета излази му из срца.

– Попит ћу све ријеке, појест ћу све шуме с коријењем нећу оставити ниједну цркву на миру, нећу поштедити ни посљедњи ивер. Све ћу да прерушим у шишмише и натјерати да се распада и базди под земљом – грмио је папа као Мојсије са Синаја.

– Не разумијем ништа – рече колеги до себе дебели амбасадор.

– Боље Вам је – шапну му колега.

Папа је и даље грмио: „Они мени по селима пожаре, стока скапава, болесна к'о фол. Они траже правду умјесто да ми се

захваљују 24 сата што сам Бога измолио да се они роде. Они и њихова правда? Која правда? Нема правде осим оне које папа доноси. Јесте ли чули, штакори једни?“

Дебели амбасадор устаде. Увријеђено и свечано затегну униформу на себи: „У име дипломатског кора и у своје лично име, најодлучније протестирам због оваквог грубог начина и опхођења с политичким представницима држава с чијим владама сте досад одржавали веома коректне односе, те смјеста најодлучније захтијевам да овоме нечувеном инциденту обавијестимо своје владе и да чекамо од њих даље упуте“.

– Господо – чује се нечији фалсет – ово је доиста нечувено!

– Ви господа? – презриво фркну папа – Ви сте мој к.! Каква је то господа која није у стању да разликује срнеће од људског меса?

– Ви сте сад, *generalissimus*, превршили сваку мјеру!

Папа сједи на пријестолу и држи руку на његовом наслону. Шути. Чини се као да је неодлучан. Но није то, већ не зна шта ће бити ефектније: да се уистину наљути на ову наивност или да све окрене на лакрдију? Зашто би он себи да набија крвни тлак кад је ово друго далеко боље за смијех и метаболизам.

Усне му се све више шире према ушима откривајући реденике златних, сребрних и бисерних зуба са играћим бојама на свакоме од њих. Он најприје фркну кроз нос. Ко га је боље познавао, знао је да даје замах и хвата залет за необуздавајући смијех, што је уједно и другима био сигнал да га у томе слиједе. Сви његови министри и послуга спремно су чекали на ту љетну грмљавину.

– Ко још није ишчачкао из зуба оне побуњене сељаке, ено вам чачкалица на располагању колико год хоћете. Ако затреба, још ћемо их донијети – био је он као фин.

Дипломате стадоше да се загледају једни у друге разрогачених очију које још увијек нису могле да вјерују оно што су им преводиоци говорили у уши. Свакоме од њих клизао је поглед по трбуху онога којег су посматрали. Колико-толико, трудили су се свом изразу да дадну што безбрижнији и нехајнији израз као да се то њих ни најмање не тиче. Сматрали су то још једном папином глумом лакрдијом, као што су, уосталом, имали доста прилика да прочитају по књигама и приручницима кад су сазнали да их владе њихових земаља мисле да

упуте у ову дивљину и овом дивљаку који је на челу ове дивљине.

Папа је трбухом истискивао дах из себе. То је био његов други степен паљења. Он се хватао за трбух и гушио се: „Чим су били подављени клавирским жицама, о'ма' су били испечени, часну вам дајем ријеч, мајке ми мртве! Месо им још дише. Одсад ћете сви заједно да имате ихиндијанске крви... мњ, мњ, мњ... ха, ха, ха...“

Папа заокружи око пријестола држећи се и даље објема рукама за трбух. На подију испред себе мотри на упарађене дипломате, чија су лица дефинитивно успаничена и узнезверена. Ни за шта они више нису способни, чак су и неодлучни да искажу повријеђени понос. Они га час посматрају не знајући шта да раде, а час погледима траже послугу која се некуд изгубила. Ти људи у дипломатским фраковима са жабо-кошуљама међусобно се сударају на средини свечане дворане, док сам папа у прочељу мрмља за себе: „А како и не би? Није шала јести људско месо. Опрости, свети Игнације, мени грјешнику!“

Доље су неки себи зарили прсте у грло не би ли повратили утробу.

– Мњ, мњ, мњ... - грмио је одозго папин демонски смијех.

Папини министри су се ваљали од смијеха. Из покрајњих соба чуло се хистерично циликтање послуге. Сви су били до суза поносни и ганути што им је папа опет добро расположен. Како је то лијепо видјети! Нико се тако слатко и искрено не смије као он. Кад је њему добро, онда је свима добро. Зашто му не би такве тренутке приуштили?

Дипломате су трчали према тоалетима да олакшају претрпане желуце. Пљују, мокре на силу, с ужасом на лицу хтјели би заплачу, али већини то никако не успијева. Само неки, и то насухом, успијевају. Замотавају главе у бијеле столњаке да не виде једни друге, стављају прсте у уши да не чују смијех оне горе сотоне. Неки зафрљачише остатке торте и воћа заједно с тањирима према папи.

– Зар ми је то хвала? – говорио је он.

С папом су се и даље гушили и ваљали од смијеха сви министри и послуга. Једино су се припадници тајне полиције, тек понекад, реда ради, осмјехнули, али су углавном били насмрт озбиљни пратећи сваки озбиљнији покрет. Сваки час су очекивали да у дворану однекуд не бахну маестрови прсти.

Но, они су већ били у дворани. Сваки од десет прстију обављао је свој задатак: једни су били на слабинама папиних министара и послуге, док су други шкакљали и давили папу, који се ваљао испред пријестола и очајнички млатарао рукама.

Дипломатама је била једина брига да поврате утробу.

Повише пријестола, зелена папига квецал у очају је крештала настојећи неког од министара или пак тајне полиције да упозори да се папа више не забавља, већ да одиста умире.

(Из романа *Плацебо: Држ и ужас лажи*)

Александар Д. Сџанковић

ТРАГАЊЕ ЗА ПУТЕМ

ОРФЕЈ У ПРОЛЕЋЕ

Вода се мрешка на поветарцу.
Пролеће јаше на јаглацу.
Из грла девице
грлица грличе.
У крви младице
Орфеј кличе.

У око ми стане
цео видик с летом птице,
капља мака кане
на пупак поља
и занесем се од вртоглавице
и букне ми окобоља.

Са лахором пчеле зује и круже
опседнуте цветовима.
Мени поглед обузима
пупољак дивље руже.
А по свету бића жуде
и после смрти да их буде.

НА МЕСЕЧЕВОМ ПУТУ

Крилату крошњу дрвета
с опрезом дотиче
на смирају сунчев зрак.
Дан стишане гласове сриче,
а рубом неба лептир шета
и сипи свилени мрак.

Непомичне сене
дрхте на путу као жене
у игри посрамљене.

Месец измеђ облака лута,
и кад му нема пута,
остаје ноћ самркнута.

Стража крајпуташа на црти
поноћне прекретнице
похита тајнимице
и гаси уштап мастиљав.
У трену промакле смрти
свет прогледа сав.

УЛИЧНИ ПРИЗОР

Лишће на дрвећу вене
док очи улице се смеше.
Хоће ли лето да се прене,
или су му дани
последњи одбројани...
Трају ли сни, или умреше!

По калдрми капље кишно млеко.
Корачам као други неко.
У самоти и немиру
није ми до боли своје:
гледам како над сливником умиру
коњици удвоје.

Закорачим у сутон, без речи,
под стопом ми град полеже,
али се диже горостас.
Громовље небесима јечи,
од мене се разлеже
изгубљени глас.

СЕНКА ИСПОЛИНА

Згрчен ти осмех од зиме,
угледаш биће, не знаш му име ...
Распукле усне и не писну,
нит вриска каквог истисну.

На голомразном пољу зеба зебе.
О, ко ће је спасити, сем тебе!

Размахну се крила птице,
остане на бусену њена сенка.
Негде на небу, високо,
зближе се птица и око,
доле сенка, залудице,
повратак јој чека.

Месечина у ноћи,
можеш у вечност поћи,
кад теби као једина
стиже сенка исполина,
и све док месец издржи,
с тобом се, малим, дружи.

ТРАГАЊЕ ЗА ПУТЕМ

Ненадно, у добу зимском,
пукао однекуд врисак:
склизнух пртином склиском.
На ледном огледалу
даха ми оста отисак,
и себи примакох руку заосталу.

Корак беспућем гази,
без одјека ми глас.
На безветрици мрачни богази,
уснива вечерњи час.
И док се кроз облаке пробија,
путањи мојој месец сија.

А знам, док светом лута,
човек, с правцем наде
извесност изнуђује пута
својој звезди у висини.
Или пожурује, кораке краде,
у сусрет некој пустолини.

Милица Дрндаревић

РУСИ, ПРУСИ И ВИРУСИ

Буде ли икада неко
отпевао моју песму
почећу да бијем!

Може ми се
јер имам љубавника из сенке.
То не казујем никоме
страх ме је хоспитализације
ако откријем његов идентитет
и старосну доб.

Може ми се и зато
што имам пензионера,
станарско право
и уљани радијатор
кад је јефтина струја!

Имам једног рођака.
Он је показатељ
како би свакој жени
живот био једноставан
кад би га имала.
Човек који говори
само кад је питан
хоће све што жена хоће
Човек који ради, пуши и спава!
Нас двоје возимо бицикле
са маскама на устима.
Певамо гласно и сањаримо
да ће баш нас хтети
неко од душе и имена.
Требало би да ћутимо!

Ми смо сами изабрали
да будемо ружна нахочад!
Нас нико неће узети, нахранити
и повести са собом.

И ти људи!
Само се крећу, дишу,
и дижу прашину по улицама.
Чопоративно ходају
Заустављају се само
испред радњи са гардеробом.
Купили би нешто не много скупо
да буду у новом кад анђео затруби
и наступи пропаст света.
Сви желе да на дан открочења буду лепи.

ДОСТА!

Моји нерви нису тако постојани
да на њима свираш
увертире Ray Charles-ових песама.
Нису ни флексибилни да их затежеш
као гуму на праћки
и да их пустиш да ме звекну по носу.

Немој! Немој! Немој!
Забрањујем јодловање!
Забрањујем шамарање!
Забрањујем погледе олињалих кучића!
Употребићу само једну хладну реч
да те кремирам.

Пссссст
Дођи
И пусти ме да ти
пољупцем испијем невидљиве сузе
и олижем крв са твојих рана.
Тако...

А да ли ти је некад неко овако лепо рекао да си луд?
Вероватно да јесте, али ниси чуо.
Увек си сам себи стварао непотребан пут
главом кроз челичне зидове.

Чуј ме.
Дозивам те говором
наше заједничке прамајке

Дођи
а ћу тебе спознати
спознаћеш и ти мене

И би лудост
И видесмо да је добро.

МЕХУРИЋИ

Мој египатски мачак.
Нисам му жена,
а ни дете.
Можда сам помало
љубавница.
Он је прељубник!

У свечаном чину
писања се не псује.
Треба у организам
уносити пуно течности, буцо!
Ја сам мехурић!
Шапућем му.
Одбијам да пукнем.

Египатски мачак
се пренеражава на ружну реч,
а не и на голотињу
у одразу прљавог прозора.
Каквог ли лицемерја!

Постала сам мушкарац
брижни, часни
иако моје намере делују нечасно.
Заведена сам завела.
Изазвала прељубу
из прељубе наду
за испуњењем
одавно зреле
снажно згрчене шкољке!

Мехурићи, мехурићи!
Множе се, шире
тутње у мом стомаку
или сам само попила превише кафе.

А било би ми красно и мило
да се не распрше
чак ни на десет минута.
Желим да буду
снажни, умножени и вечни.

Египатски мачак тихо преде
опружен по мени
трбухом ми ребра притиска.
Les yeux brunes
све спорије трепћу.
Доњим стомаком
искијао је још мехурића.

Мехурићи, мехурићи
грчевито се боре
да изађу.
Шкољка их је поробила.

Анђелко Заблаћански

КАД СВЕ ПРОЂЕ

Не знам. Не знам шта је љубав, не знам шта је суштина среће, а живео сам, тада сам мислио пуним плућима. Увек окружен пријатељима и лепим женама веровао сам да је то оно што човека чини човеком. А ево, сад сам сам, сам као стари пањ у својој седамдесет и четвртој години живота. Нигде друга, нигде пријатеља. Никог. Седим и гледам шаренило корица књига поређаних на полицама окаченим на сва четири зида моје радне собе. Гледам и паде ми на ум да је Црњански негде записао како се права пријатељства рађају само у детињству и раној младости, а да су у каснијем добу ретка и једино могућа у затвору или рату. Паметни наш Милоше, како ме својом суровом искреношћу дозиваш памети. Зато сам одбачен и сам, јер мој школски друг Јован Рашовић, кроз цело наше школовање – од основне, преко гимназије и студија књижевности (додуше, ја само до краја друге године кад се пребацих на Војну академију), погибе у својој четрдесет трећој, ни крив ни дужан, на пешаком прелазу док је имао зелено светло. Покуси га нека пијандура и то таман кад је спремао треће издање свог романа *Вешрокази у души*. Таман кад су га прихватили и критика и читаоци. Кад је коначно својој деци могао гледати у очи као отац који вреди, кога не пљује свака шуша.

О, Милоше, пријатељ из детињства је брат. Био ми је раван с мојим Стеваном које нас је исти отац створио и иста мајка на овај свет донела. Свет где ништа није како би требало, где лицемерство влада над разумом, преваре над поштењем. О, Јоване, како тад преживех! Не знам. Не, нисам плакао над твојим одром. Било би то против твоје воље. Био сам храбар као што си ти увек био. О, брате мој. С Јованом сахраних и пола себе. Као да ми је неко ишчупао утробу, пресекао срце на два дела.

Десетак година касније стекох новог пријатеља. Чинило ми се као да је Јован устао из гроба и да смо наставили с пријатељевањем тамо где га нас је његова смрт прекинула. И опет сам се сетио нашег великог писца. Опет су непогрешиво звониле његове речи које негде прочитах: *У зрелим годинама у зајвору или рашу*. Зашто није робија? Зашто у српском усуду?

На светој земљи. У другом Косовском боју. Ту упознах капетана Марко Подбрадицу командира моје батерије. Батерије чији противавионски топови нису могли ништа тим сулудим НАТО пилотима. Нисмо их ни дирали да нас не открију. Тукли смо рафално по шиптарским бункерима и рововима. Кажем упознах капетана иако сам га знао десетак година кад је из Црквеница прекомандован у мој пук. У миру комадант своје командире познаје само као официре који му подносе рапорт, а он њима наређења. На Космету видех какви су људи. Подбрадица је био посебан, сељачко дете, у зрелој младости, ожењен девојком коју је заволео још у осмом разреду. Ноћима и ноћима смо причали о свему пушећи из песнице да нас жишка не открије. Постали смо пријатељи, а кад ме је рањеног у потколенице вукао кроз шиппражје километар и по до наше територије, тад ми је постао млађи брат. Он и мој Стеван седели су поред мене кад сам се пробудио у војној болници.

И ево ме жив сам, или ми се само то чини. Жив и сам. С Јованом сам сахранио прву своју половину, а пре две године, кад изненада, мој драги пријатељ капетан Подбрадица једне ноћи заспа, а ујутро се не пробуди, нестале и моја друга половина. Сад то схватам. Сад ми је Црњански отворио очи да су сва остала друговања била чиста лаж, голи интерес, а мислио сам да са сваким од тих људи градим мостове којим ћемо се налазити и стизати један до другог кад нас старост стигне.

Самујем. Уста ми се осушише. Већ седам-осам дана реч нисам прозборио. А с ким ћу кад немам ни кучета ни мачета. Нисам се женио никада, али не зато што сам избегавао жене, већ што нисам умео да волим. Лупам ко максим по дивизији. Ко не уме волети кад има кога. Око мене су се стално мотале неке налицкане, кикотаве девојке којима је годила моја униформа, мој углед у граду, моје познавање књижевности, или потреба за неком услугом коју им могу учинити. Никад права и сродна душа. Ех, када бих сад срео неку сличну, а кажу да свака душа има своју другу половину, био бих јој слуга, а она моја краљица. Ко ли је то написао? Није Милош, није Дучић... Тагоре! То су његови стихови. Где ми је она мала зелена књига са белим цветићима? Наћи ћу је. Морам га поново читати. Размишљам да ли је он у својим предивним песмама лирски субјекат, или, ако се сећам часова књижевности у гимназији, лирски субјекат може бити песник, али најчешће није, јер би то онда било нешто лично што читаоце не би занимало.

Ево је. Ево моје зелене књиге. Читам је сатима и све сам више убеђен да је он, браманов син, велики индијски песник тај *Градинар*. Враћам се на прву песму са жељом да ми се бар у старости ово деси: „Хоћу да напустим свој стари посао. Ба-цићу мач и копље у прашину. Не шаљи ме више на далеке дворе; не крећи ме у нове победе. Учини ме Градинаром свога Цветњака.“

Има ли под капом небеском таква жена? Жена коју бих волео, а и она мене из свог женског срца. Умрећу празан, жељан људи попут Јована и Марка, жељан жене из *Градинара*.

Рагош Ракуш

ГЛАВА ОД УГЛА

Двадесет и првог марта у подне, бледоплави креденац бившег часовничара Букрача, олистао је листом смокве, осетивши да га напушта, оно што је активно и делотворно, као чудо парадокса, које подучава тајни одласка. Остављен као скептик без циља, креденац је, као последњи грчевити покушај да остане у значењу, бивству, призвао из принципа неодређености, слику природе раног пролећа. У њој је неко запевао, на раскршћу нових, другачијих одлука, стиховима који дотичу стварност краја, испитујући најпре, човекове разлоге да напусти спокој непостојања, и да га замене тескобним стаништем сумње. Песма је жалила знатижељне и задихане, истрчале босе на улицу, где их је изненадила велика Празнина, спремна на сваку подлост ироније. Затечени као привид, сем привида ништа друго нису могли ни понудити, осим што испунише постојање илузијама и опсенама, синдромом фантомских вибрација. Песма још истрајава нарушавањем чврстине симетрије на којој је заснована, опирајући се и сама неодољивом зову понора, муклом малаксалошћу.

Ослоњен на бок креденца, његов аквизитерски власник, Ђомпарина Ђук, пензионисани еклесијарх, чија се вера заснива на прекомерју тајни над нама, (које укидају поузданост животних циљева, занемарују посебности и игноришу наша трагања), човек кога су порази упутили на мудрост, с руба схватљивог, посматра широко калдрмисано двориште, са живом чесмом на средини, и прави ретроспективу опште пропасти. Незаштићен у властитом умору, погођен даљином, чезне за оним што би могло омекшати унутрашње форме неизлечиве досаде, тражећи још само међу оспореним и укинутим, и најмањи знак новог хоризонта. Станари и подстанари склепаних ћумеза, у којима пада киша, тужни завршеци свих полета и заноса, и не слуте важног сведока на Коначном суду. Освојивши таоистички спокој својствен камену, Ђук, прави само кратке белешке о животу који је пропао кроз сопствену сенку, и изгубио творачки елан, заснован на снази првобитног залета. А он, тај живот, у кога се трепћући уселила сова, без правца и ослонца, траје загледан у тачку до које никада неће стићи. Тајне руке судбине, и кап по кап случаја, у времену не

ширем од њихових рамена, из сенке неважности, понекад затрепере плодовима статистичке наде. Позорница стрме равни: реуматично време и опљачкана небеса. Остало је привид огрнут дражима површинских украса, који допиру из запушеног и заборављеног дна, као и кружно двориште, опијено тајном прекомпоновања безнађа у кристал. Из њега, зрнца лудости надмашују сопствене могућности, размењују имена, немогућа бића и ствари, повремено нарушавајући тајну вечите тишине, иза које лебди осмех Творца. Сумњива стварност, овде се, на чврстом и несумњивом, тањи претеривањем у заносима његових могућих житеља. Први комшија, бивши стипендиста железнице, у ишчекивању преокретне тачке, у напушеном складишту „Аутотехне“, теше себи сандук од дрвета живота: („300 лаката дуг, 50 широк, 30 висок, на три боја и са доста светлости“). Откада је његова лична несрећа загазила у поодмаклу старост, а снови изгубили тајанственост, он се осетио, како сам каже, некако opt-out. И ако му значење није довољно јасно, наслућује га по звуку секире, који је једнак том осећању. Још да ухвати голуба, па да заплочи ка скупљем месту.

Баба Јоргованка, чији је живот притајио дах, не зна шта би са уторком, којим се ништа не започиње, али се и лењо саботира време. Док води тајне преговоре са смрћу, њен маџор, Бехметов стриц, измишља свој будући живот из туђе сенке, која се надвила над корпом за веш. У њој спокој пролепшава сваког ко му се препусти. У тражењу решења, баба се највише узда у мачију имагинацију. И, ко зна, откако се устројство поколебало пред новим дефиницијама, можда јој и порасту крила. Преговорима би дунули неки нови ветрови, а и дан би се можда тргао.

Клице напетости изазивају благ немир међу средњошколцима, који ће се довршити унутрашњим оштећењима, све до тренутка када ће се трансмутацијом преобразити у политички програм, утемељен на историјском шунду. Онда ће, изнутра зазидани, имена носити као пуки знак, они, потомци врана и гавранова.

С прозора који гледа у реку, неко енергично маше и на сав глас дозива: „Боооооооо, Боооооо!“ Осим бледозеленог таласања, тамо нема никога! Сам глас изгубивши осећај за растојање, налетео на зид магле, сачињен од збира изгубљених прилика. Једна сврака која десном ногом одржава кљун у приправности, зна да се Боро никада неће одазвати.

Мајор Крсмановић, доследан заклетви а вешт у пропадану, искористио време општег зевања, и у свом делу дворишта ископао двособан ров. На упозорење да не копа, испод нас је небо, рекао је: (забележен цитат): „Моје звездано тело се не везује за облик, већ за гомиле опалог лишћа у којима се талози прошлост!“ На чврстој таваници ћертованих, ручно тесаних греда и дудових дасака, травњак, прошаран белим радама. Ове, свесне важне улоге камуфлаже, удвоstrучиле напоре, па цветају у више боја, и заводе туђим мирисима. Богати жбунови босока, утемељени у народној симболици, упућују сумњала из околине на погрешне стазе, и на двестаметарску удаљеност. Међу пољско цвеће, прву добровољачку чету, Крсмановић прикрио пољски телефон, а сам се сакрио у шу-паљ зуб. Очекивана опасност, као једина стварност, слаби с непомичношћу. Мириси, изузети из стварног живота, пристигли из сенке ништавила, као трепераве опсене, одржавају усамљеничко достојанство.

Двадесета година је како очекује Позив. Све већи временски зев, засут је сребреним прахом који му сипи кроз кости, док из будућности навиру једино агресивне рекламне поруке, и мрке кртице.

Месец у отвореном термосу, огрев, снебивљива туршија, два ћибета и меандарски орнамент корења, окружују му приправну колевку, у којој би могао дочекати ново рођење. Он, Крсмановић: човек деградираног рукописа и темперамента, пред мраком од искона!

„Tikkun olan – Ћосић“, руком исписана фирма изнад ка-веза од непуних пет квадрата, у коме поправке изводи обућар Ћоске. Равнотежу са околином и нешто њене наклоности, одржава спокојством опуштене воље која ништа не предлаже, и дискретном поруком; „Обућар је присутан“. Усамљен на послу, бавећи се собом, закључио да је од детињства нека виша воља била против њега, и да му је завичај изрекао коначну пресуду. Дијалог са собом наговестио је и прве знаке декадентности, нове креативности. Радећи, прогутао до сада бар цак дрвених ексерчића, и уместо да се лечи, постао концептуални уметник алтернативне исхране, сетан у предвечерја, као ратлук. Задржавајући самопоштовање, сада самоиронично певуши, а време, успут, претвара у ситну струготину. Док долива чај од угашеног креча који је добар за бешику, сумња да он, чај, изазива меланхолију, а ова упућује на философију којој иначе није склон. Она, философија, усмерава га на успон

уз стрму раван низ коју цури материја, заробљавајући у одређене и коначне форме, све оно што у њему стреми увис. Суочен са циничним концептом просвећених апсолутиста глобализма, („свако брине о себи, а Бог о свима“), да се посрнули свет може поправити једино штедњом оних који немају, сагласан из позиције одбачене солидарности, свој допринос нуди концептом једне ципеле за обе ноге. У једној варијанти, она би се носила час на једној, час на другој ноzi (ритам промена се препушта пожељном праву на различитост), а у другој: обе ноге у једној ципели, уз скоковито кретање. Разлике у наступу, зависе од спонтаности поноса који се уноси у инверзивну представу, и степена мекане хармонизације. Пометњу подгрева све јачи глас наступајуће декаденције: ко зарони до Небића у себи, може једино таоистичким недељањем упутити творачки гест на почетак да би, одсуством намере безазлено вршио чуда, и тиме обновио и Чудо постојања. Сложеност која ће настати ни из чега, скрива у себи лековити тон, и подстицајну неравнотежу, која активира вољу с почетка времена, и онај дрхтај који је озарио пећину у којој је Господ угледао свет. Тада би се могло живети као онај који је освојио метафизички спокој, пред призором без питања и закључака. Ниједна, једна или две ципеле, узраста питање подупирући трошну таваницу, поклеклу под тежином светлуцавог крака Ориона, и мркозелене васељене која прокишњава.

„Бе ме снађе судба клета.“, пева Роса на кровној заравни, док простире веш, опијена азијатским мелодијским завијушама дугог даха, „а могла сам“, уздише прекидајући повремено пој, „таман и у Стамбол“. Глас јој одјекује тамним дахом завичајних шума, уграђује се у темеље извесности, успомене размењују места у спасу заборав, а чежње у беспућима. Потом пали цигарету уз коментар: „сама сам крива, па зато мој догађај и не заслужује да се пролепша“. Баш тако, одговара догађај, уз прећутну сагласност Стамбола, Од самокритичких закључака Роса се пролепшала, што би већ могло уздрмати инертност догађаја, и упутити га срећнијим исходима.

Папагај Драгице Рашовке, Станоје, стоји на једној ноzi, на самој ивици отворених врата кавеза, и декламује извештај о водостању. Повремено застане, отреса крила, а онда, потпуно измењеним гласом, као да увежбава рефрен убрза: „Баја, Баја, Баја, плус, пулс, минус, синус, аутобус...“ ритам се онда врати на почетак, потече глатко и уиграно, све док се не до-

могне Горње Радгоне, када са вештачких слапова рафално испаљује: „плус, плус, плус...“.

Рашовка га на том месту увек суши феном, истовремено детаљише на својој фризури типа „бодљикаве жице“, док он паничи: „скуша, тмуша, гуша, суша, суша...“. Безнадно усамљени, завирујући у недостижни поредак ствари, једно на друго сумњају да су привиди, креативни предаси у нестварности, али то крију.

Док грицка кикирики, Рашовка осећа да у нашим делима има места и за неодређеност. Док је гледа како грицка, Станоје осећа, сасвим одређено, бројчани однос кикија и рикија, заносну засољеност сваког им зрна, и не зна куд би с њом, Рашовком, сем у песму. Они, једнаки сами себи, у предвечерју које се у недостатку подстицаја безвољно понавља.

Мишколц, префињени мизантроп, човек полуострво, запосео пола приземља. Сумња се да је војни пензионер и да је здрав. Зрачи вишком задовољства, које се интезитетом граничи са женском вером у срећу, заносном шкољком од које се праве отровни зуби. Заштићен немислећим оптимизмом, и реторичким вишком при кулинарским подвизима. Према свету негује достојанствени презир, и тиме чува своје здравље. Будући да је зимогрожљив, сумњичав према доказима глобалног отопљења. Живи сам, што је и тешко и лепо, а да би ублажио своју малобројност, кува за шесторо. Највише воли сарму. Љубав према њој носи као орден! Игнорише здраву, и органску храну. Експериментише са генетски модификованим безгасним пасуљем, коме замера одсуство одложене драматичне завршнице.

Мит о сарми, великим надахнућем слави у огромној шерпи, у којој читав комшилук, на смену, алхемијским рецептима, обраћа, чорбу од коприва у слатко од дивљих јагодица, и пекмез од шљива. Купус из завичаја сам кисели. Припрема траје два, а крчкање, три дана и две ноћи (пуне месечине). Кад утихну сви звуци и гласови, свечано, празничним еланом, у два obroка, поједе све. Шерпи нелагодно у стидљивој, разголићеној празнини, која себе академизује као уметничко дело. Задовољан, док тоне у сан, из кога га неко нежно вуче за ногу, с празном флашом минералне воде, сетно певуши: „сарма, сарма, моја карма“. На тераси, поврх лежаја који га односи из стварности, огроман бели носорог, са натписом на рогу: Smart power. Испод трема, шатор пројектног бироа, разапео, архитекта Бајо Н. Вишедеценијски пројекат

међурелигијског моста никако да доврши. Рачун се добро држи, обе обале чврсти ослонци, али на месту споја, дах празног простора не допушта ни оној десетини енергије да се домогне вишег нивоа. Отказују све знане и проверене предпоставке, ограђују се логика и математика, удружена искуства слежу раменима. Осетљивији на живот него на утопију, невољно пристаје и на романтичарску егзотику: консултује генетску књигу мртвих, сумњичаво пребира по птичијим стандардима, послушкује против животне мисли поезије, и стара предсказања несрећа из устајале воде. Узалуд! Годишња доба су непобедива! Естетика неуспеха користи предах стваралачке воље, да одбаченим идејама сапиње узлет. Занемелост пред нерешивом, подстиче промишљање мудрих савета непрозирне истине: оставити све како смо и затекли, бар док свет, неспособан да назначи циљ, не промени агрегатно стање. Застао пред будућом сенком којој је попустило само средиште, још се узда у притајени, последњи ослонац: дуд своје младости.

Госпођа Јоргованчевић пала кроз прозор. Живи у ниском полусутурену склоном, као и она, паду. Сред вечерњег хлада, наслоњена на трошни допрозорник, пуши и пије, милујући трње и глогиње. После треће чашице нашла се међу спратним ладолежима, и тек изниклим црвићима. Комшилук се показао спремним за хитне интервенције, с обзиром на давно успостављено, непрекидно дежурство сваког над сваким, чија се оправданост и у овом случају осведочила. Брзо опорављена, госпођа се исповедно постидела, па три дана није из куће излазила. За то време, молила се Богу да из општег збира, изузме овај догађај. Бог као Бог, несхватљив, свемогућ, непредвидљив, али и милостив. Најчешће, као да је глув за молбе, или се на њих не обазире. Остаје нем и у најтрагичнијим околностима. Понекад, као и у случају пада кроз прозор, реагује хитро, испуњавајући молбу, колико год она била прозаично прозорична. Правилност или метод у ефикасној комуникацији са Њим, (осим молитве) нико није открио. Тек, Јоргованчевићка се Божијом милошћу нашла на почетку, у отвореној могућности за другачију историју, при чему је свет осиромашен за јединствен, аутентични чин. Али, пошто се није догодило оно што се догодило, догодило се сада први пут. Госпођа Јоргованчевић пала кроз прозор, комшилук се показао спремним... За то време се молила Богу да изузме овај догађај... Бог докон и стрпљив, упркос једноличности понав-

љања, решен да види докле ће. Сад, да би се ишчупала из пакла вечитог први пут, Јоргованчевићка би морала макар и у најмањем детаљу да учини нешто друго... Испуњавајући јој молбу, а њом и ограничен, ни сам Бог не види начина... осим да јој наруши слободу, чиме би би опет демантовао сопствене атрибуте... Како од Њега нико није остављен, нити препуштен прекомерним искушењима, овај случај, у добром правцу, за сада, усмерава поруком: „пре употребе прочитати упуство...“.

Бузанчићу загорело кисело млеко, отпао нокат, и изгорела завеса запаљена у детињству.

Радник државне безбедности, Сувајџић, (шифра: always connected), позајмио пензионисани телескоп (Е-ЕЛТ), начет катарактом. Претресајући стан неког дисидента нашао цедуљицу залепљену на купатилско огледало, чији га је садржај поколебао и некако дезорјентисао: "ако нема ничега доле, нема ничега ни горе".

Доле свега и свачега, није се морао посебно уверавати, али горе, колико види голим оком, ничег охрабрујућег. Искуство му је говорило да би можда обрнути редослед померио ствар с места. Понет новом надом, телескопом покушава да открије оно тајно и прикривено, што као професионалац њуши да постоји. У потпуном мраку, најпре је осматрао отицање тренутака, дуге сенке недешавања, и нешто пепела заосталог после Великог Праска. Заклео би се, и шпорет на дрва. Следећа три месеца, само рекламе.

Прве зимске ноћи угледао је нагу, бркату жену, избељеног лица, тамних очију, с претећи уздигнутим кажипрстом. У неверици, навратио се још једном, видео сасвим јасно, и још мање поверовао. Уплашен од оног што је видео, у страху од панике, напусти собу, и са собом однесе врата. Наредних недељу дана се није дотицао телескопа. Запео о доњи руб, држећи се за обресе круга, дисао је на очи. Три ноћи заредом, из његовог металног кревета изненада би букнула ватра. Висок пламен досезао је таваницу, а он би ужаснут тражио спас у купатилу. Како се изненада појавила, ватра је тако и нестајала, не сагоревши ништа. Показало се да је сачувала искључиво светлосно својство, што је ваљало протумачити као загонетни наговештај, и пророчански знак. Од тада се у кућу уселила неискуствена хладноћа, која је учврстила геометријске облике намештаја, и тама, која је мирисала на лимун. Кожа му се осула сунчаним пегама, језиком неба на телу. С њима, тим пегама сликао је кишу по зидовима и таваницама, ону

која ће поколебати саму намеру којом се пожар активирао. Последњи пут, када је ватра досегла 451 фаренхајта, и заоста-лог финог пепела, усправила се у његовом кревету брката ле-потица, будућа госпођа Сувајџић, доносећи са собом диги-талну еротику, уз нешто првобитне неразговорности.

На питање ко је она, одговорила је: „Ја сам сви!, према нама путује велики космички догађај, који су обликовале све клетве Deuteronomije, који ће тачно за 51 годину (вертикалног времена) стићи на место које привлачи највећу несрећу – место безнађа које је напустило празничну заједницу, суве-рену творачку супстанцију света.“ Она, космички статисти-чар, коју прожимају рефлекси будућности, и пати од опшир-ности доказа, прави списак будућних жртава, ради планирања нове небеске инфраструктуре. Уз то, и сама активитет, уве-ћава тајновитост исхода: нема мерења без удела посматрача! У девети уторак после Божића, додирујући телескопом не-беса, док се мрак са раскршћа устремљује на лењу Мораву, Сувајџић наслути да последњи пут спава. Потом, изненада уздрман, слутњом и страхом, да и њега нешто истовремено гледа, одбаци телескоп, и загледа се у црне, нељудске очи своје супруге. На тај дуги, унезверени поглед, она реагова подизањем обрва уместо питања. Прикупивши прекинути дах, сувих усана, дрхтавим, и сасвим утишаним гласом, држећи се за сопствене прсте, Сувајџић прошапута: „Нешто шушка“.

Џеко Ханибал, изразити фаворит. Бивши боксер полу-тешке категорије, прва узданица клуба „Веџаб калем“. Десет година, не бриљантних ескиважа, већ плеса. По некима, ба-лета. Рад ногу, кинеска калиграфија. Хоризонтала рамена, најфинија грађевинска либела. Положај главе непрекидног кретања, непредвидиве путање, и брзина кореографије, исто-времено неизмерљиви. И данас, у дубокој сенци спортске пен-зије, Џеко хода улицама сплетом бочних искорака, свежином треће рунде, док глава намеће ритам најфинијих цез импро-визација.

А у тој глави и у тој души, парадоксално, влада апсолутни мир. Мисли, које су некада навирале неконтролисано и непрекидно, сада су успориле, а максимална пажња усмерена у корен сваког детаља. Садржина га се више не дотиче. Постављен као равнодушни посматрач, исказује интерес само за токове помисли, њихово појављивање, једноставно и брзо гашење у окружењу изостанка емотивног, и сваког другог одговора.

Наступају потом периоди апсолутне празнине, лишене димензија и свести о сопству, осим једне тачке, која постоји поистовећењем са великим општим одсуством, и безобалним смирењем.

Џеко Ханибал, туђинац у простору и времену, носилац чудесног осмеха, пред којим одустају сва питања!

Последњи меч, у коме је као и увек доминирао, окончан је у тренутку, када је на самом врху трибина угледао човека у белој хаљини, са великом црвеном, цилиндричном капом. Вртео се око своје осе, нагнуте главе, раширених руку, и затворених очију. Сав у свему! Загледан у тај призор, ојачан полетом отшкринутих врата смисла, Џеко је добио снажан ударац изнад левог уха. Мекана и интензивно бела светлост испунила је празнину, сваког атома његовог тела. Посматрачи кажу да се лагано окренуо, затим отишао у свој угао, затражио од свог тренера да му скине рукавице. Поздрављајући се са свима, кретао се тако паучинасто као да не додирује под. Поклонио се свом противнику, и пробивши се кроз густе мук гледалишта, изашао на улицу, позорницу. А на њој је избељено, и истањено време споро протицало, с лева на десно. Уз позадинско шуморење хора госпел спиритуал, лав Св. Марка је дремао на пустом тротоару, а птице, и приправни петлови су растезали улични простор, који је у скривеним димензијама закривљености чувао број бића. (Џеко је постао Џанго). Писац ће искористити његов одсутни осмех планинског пролећа, и сместити га у амбијент сопственог симболичког поретка.

Ослоњен о снажни мирис лаванде у дворишту препуног мраморних, што започетих, што довршених стубова, разбацаних стопа и капитета, наспрам два кипариса који недвосмислено обнављају еуфоричне наде, Џанго нетремице, изопштен из реалног времена, зури у искрзану црно белу фотографију боксерске репрезентације, направљену седамдесетих година у Бугарској. Он, четврти с лева у доњем реду, широког лица, загледан у објектив апарата, објављује загонетку будућем себи: ако ухвати тренутак када промени место на фотографији, сазнаће ко ће бити последњи човек.

Распакујући нову пошиљку петарди, којим растерује приватне извршитеље, општинске службенике, судске позиваре, и људе рекламе, Лугоњићка заборавила да навуче леву чарапу. И десну изнад колена, занета посебним арсеналом пре-

комерне силе, којом повремено сузбија налете поштар Стaменка, дистрибутера само тужних писама.

„Мене сматрају, мада ја никог не угрожавам“, каже Дракче Салата, пробајући одело сашивено по мери његове усамљености, и бесциљне отворености према стању, у коме је све одустало од своје чврсте одређености. На извору непотребних и некорисних истина, одакле се отвара видик на свих девет небеса, потајно је страховао од среће по људској мери, и дугачке сенке које је увек била окренута Сунцу. Стазом која води кроз иглене уши, стигао је до линије хоризонта, са које започиње устројство изван знаног поретка, и где се истовремено одржава раздаљина с њим. На то место, Дракче је упловио провидан, и одмах почео да тоне у неподношљивост разодевеног бића. У паници, тражио је маску којом ће се заоденути, и сопствено име, у мноштву других која су бешумно пристизала, одвојена од оног што означавају и утемељују. Уздао се слободу тих имена која околишају око празних облика, и неугасиву жудњу којом од дана Стварања теже овлаплоћењу. У тој потрази, кретао се ивицом иза које су мрак и светлост били једно, и зачете напетости са које се, као са неочекиване стране, отварао Први поглед, обзиран према мравима и успоменама. Имена која су му се највише приближавала, показивала су се неспремна за његово прекомпоновано биће, а она која су највише обећавала, опрезна, кривудају споредним путевима означавања, ишчекујући срећнији час испуњености. Можда сам заборављен у неком ванвременом нацрту, помишљао је, из кога се зачео ковитлац који је предходио свему, где се оклевање живота примицало крају, творећи увек другачије форме и представе, парадоксалне дарове делотворних благодати. Или сам се обрео у телу неког заговорника геометријског устројства и симетрије, којима се постојање опредмећује, утврђује и простире пуким таласанњем. Делио је сада судбину оних који су се вратили на почетак да би сазнали крај, и то платили огољеном празнином, коју су затекли на месту одакле су пустиловину започели. Понор који се отварао иза демаскираних облика постојања, и именовања, открио је да се може са њима суочен, живети, једино трошењем у сопственим заносима. Да би се докопао било какве извесности, Дракче је читавим бићем постао баштован. коме се околина потајно подсмева. Тој злости средине, неизмерно је захвалан, јер му је она једина спасоносна веза са светом

који га је осветнички изопштио, у мери којом га је овај и прозрео.

Његова башта (правилан круг пречника 200 метара) настала је, уношењем у творачки концепт замашне мере неразумног, уз благослов снага које се међусобно поричу. Овим је, земљу клонулу од сталних одрицања и нерешивих питања, олакшао тајним подстицајима свепрожимајућег елана геометрије закривљености, ослободио напетости ишчекивања, а обраду ускладио са кретањем Сунца и Месеца. Центар круга надмашивао је високи јарбол истесан од тисовине. Спирална жица којом је обавијен, гранала се са врха правилним луком на четири стране света, спајајући се са подземном мрежом меандарског тока. Енергетски проток успостављен је завршном везом са спиралом, на месту где је она започињала свој стрпљиви раст, и естетском делотворношћу целокупне површине наличја. Ова плодносна инсталација, на источној страни, имала је два извода закачена за излизане месингане кваке, које је Дракче, њему знаним начином и ритмом, усклађивао са месечевим кретањем. Општа сагласност знатижељног комшилука, одбојног за сваку различитост, агресивног пропорционално расту неразумевања, вртела се око сумње, да ту мора бити још нечега.

И било је. Криво се иза његовог блаженог осмеха, и околишних реченица које су искушавале нестрпљиве, у незнању самоуверене, и у знању искључиве, сведочећи: Ко је намерио да се домогне нечег што нико није, морао би ликвидирати здрав разум (њим самим), што не би нико. Уз песму по мери првог освита, плодови његове баште ницали су и узрастали кружним токовима читаве године, величином и квалитетом надмашујући уобичајена искуства. Чудо се одржавало сопственим обиљем и погођеном лозинком неба, која изводи из дубоке сенке малаксаких мириса, заборављене мелодије радости.

Једном засејана, салата се непрекидно обнављала (и не само она) без уобичајених подстицаја и познатих редоследа, а он се подмладио. Јека манастирских звона стимулисала је добру заснованост надахнућа, којим се усмеравају сви животни покрети, и сведочи Бог који пружа прилику. Истина се није крила иза прецизне заснованости, већ у открићу другачије логике света могућности, притајених између неодређености и релативности.

Баштованлук је делио деци која би све појела у сласт, радујући се малинама и јагодама за Св. Николу, младим кромпирићима, грашку и парадајзу о Св. Јовану, паприкама и тиквицама на Крстовдан, грожђу на Богојављање.

Све млађи, шалио се поклањајући им на рођенданским слављима јагоду величине лубенице, и лубеницу величине јагоде, са укусима формираним из њихових визуелних претпоставки. Кратковремене предрасуде дечијих искустава, распршиване су снажнијом знатижељом и вољом за игру, одлажући стереотипну чулну гравитацију у будућа одустајања.

Башта, опасана трајним спокојем и живом надом босиока, постоји и сада. На дну реке. Божанствено причесна. О њене плодове отимају се сви; здрави и болесни, верујући и неверујући, горњани и доњани, подсмевајући се и даље „нашем“ Дракчету блаженог осмеха, који лагано клизи оном што је предходило чврстим уверењима, и поробљавајућим константама.

Касапин Игор Љубимов има два сина, Игора и Игора. Млађи носи надимак *Secundo*. Црн и низак, не личи на оца, који је висок и плав. Од раног јутра је у покрету. Идући, баца камење увис, прати њихов лет, и сумњичаво врти главом. Понекад погледом заустави камен у паду, или више њих, у нимало случајном поретку. То с камењем, каже, има везе с нестабилношћу које осећа у сновима који реконструишу митске просторе, и завичајне сенке, али му и јачају снагу полета којом, црвену боју претвара у шећер.

Митера К. са које је опало лишће, старовремених очију, увек на два лаката од ближњих, с питањем: „да ли је то било све?“ Остарила, чекајући да се вријеме наврши, а онда се, у зен јутру просветлила, проширивши свест до Пуног Месеца, и прогледала на новом видиковцу. Од тада, под руку са оним који јој броји уздахе, за сенком новог пламена, избила на небо звучне светлости, као спори шетач.

Увек гладан, Закић ухватио зеца. Одлучан и намргођен, с наоштреним ножем, посматра га као зеца. Али, ко зеца посматра као зеца, и зец ће њега посматрати као зеца. Гледајући се тако нетремице, један на другог преносе сва своја обележја. Ако би хтео да зеца лиши новог дана, а хтео би, Закић би морао и себе да лиши истог. Како то не би ни по коју цену, (живот је ипак драгоцен), и зец је сачувао свој. Па сад, помисли огладнели Закић, од зеца остаде само голо гледање и празан стомак, а овај закључи како од Закића остаде само зец.

До Закића, празна барака. Велики гладни зев. Кроз њега, углом под којим се криви слика света, протиче тајанствена река покушаја да се осветли догађај, (последњи кога је Ђук сведочио и забележио): Као туђинац у прекомпонованом простору и приватизованом времену, овде је, пре седам година, са истанчаним презиром, зађутао „ексцентрични археолог“, одбијајући да замени своју сенку, сенком сужња на програмираној и присилној слободи. Као пажљиви, упорни посматрач, коме светлост ума не дозвољава да потоне, градио је веру да ће, стрпљивошћу и упорношћу, свет сагледати начином и мером његовог творца. Није га поколебао доминирајући естрадни блесак који зазира од ума, нудећи весело Сада, нити лични недостаци, уздигнути на пиједестал модерности. Изопштен од индивидуалистичке хорде егоиста, у истој мери у којој је он изопштио њу, срећно се зауставио на прагу, за његовог живота, још једне селебрити будућности: тактом отмености, у рано јутро, огласила се први пут дворишна чесма, непрекиданим, вибрантним, пригушеним тоном дудука, који је унутрашњим динамизмом уздрмао површну равнотежу уснулих: четири породице са двадесеторо женске деце, и све усамљенике осетљиве на тело звука. И зањихану сенку тужног петла, и љуспе од јаја, скрајнуте у опустошеном олуку, и свако слово у црквеном календару! Звук се затим устремљује на околне куће, прелива се преко кровова, и замиче за оближња брда, одакле ће се вратити ојачан сликама снова распеване чесме. ...на заслону осунчаног камена, на златном пресеку излизаног постамента чесме, горео је зеленим пламеном, херојском стазом унутрашњег успона, заборављени археолог, сјајем који је подстицао усхићење на врховима замицања. Била је то унутрашња ватра без звука, топлоте, мириса, заталасана у димензионалном поретку, усмерена на раширена једра живе материје. Занемели видиоци, укинута на подручју ума, понети сведочанством славе, узнесоше се на висину пламених репова експирисиса. Са рукама у рукама, и осамостаљеним сенкама на порозним границама између светова, образоваше свечани, лебдећи венац догађају, и испратише ослобођену есенцију према новом, рајском бићу. Био је то церемонијални успон ка тајни, предах у апсолуту, последњи акт пред вечношћу у којој нема осећања недостатка, нити завршног стања...

Силвана Јанковић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

НЕУМОЉИВ ВЕТАР

Нечије стопе
на путу до мог
сна недосађаног
непрестано
неумољив ветар
засипа снегом
из небеса застртих
питањима без одговора

У ЗЕБЊИ

Понекад помислим
да сам сенка
планине за трен
обасјане сунцем
нестварним
и треперим
у зебњи
да магла не заклони
и планину
и сунце

ПУТЕМ НЕПОЗНАТИМ

Иако идем
путем непознатим
није ме страх
једино
када хоћу
да се вратим
на почетак
изгубим дах
и осетим
хладноћу

САМО ЈЕДАН ШАПАТ

Неумитно
моју родну кућу
завејава снег
а полако у мојим
прсима
неизмерна
муклина расте

Чини ми се да би
само један шапат
без остатка могао
у овој тескобној
соби све ствари
одавно мразом
раним оковане
одједном из ледног
круга да покрене
и захвално
оживи

Згрчена
од вечери
до неизвесног
јутра за немим
разбојем седим
и чекам пролеће
брујно да стигне
иза планине
самотне

Милинка Јовановић

ДВЕ СЛИКЕ И КРУГ

Лето се отегло, олењило. Треперећи врелином југ покушава да измами његов усахли мирис. Све је занемело, клонуло и заустављено у некој пози последњег даха. Жуто је и сиво. Под тежином ведрога неба и жарког сунца пресамићено је до земље, која премрежена пукотинама, издише у њима као у сопственим гробовима. Заударајући на жабокречину, река као и тело без кошуље показује сву своју ружну и прљаву наготу.

Непогода у души и поглед ка планини сручише ми кишу мисли: огрнути се шумом и заиграти, пожурити живот; чим ноћ рашири свој плашт, узјахати Месец и кренути... Оставити молитве...

Ево, сад под мојим стопалима дрхти стрмина и стење. Водич ми је слепи миш. Док се гасе небески фењери, полако се румени бледило истока. Шума се смеши птицама, скида тамни вео и мирише свежином. Све то упијам и утискујем у себе. Кидам румене плодове зоре. Ногама одбацујем камење и идем даље. Тражим чистину да станем и испијем исток.

Вода! Чујем је. Нећу даље... Засада... Желим да слушам звук воде, да по њему одгонетам где је, колика је, каква је...

Стајем, окрећем главу, оштрим слух и заустављам лупање срца. Тишина.

Шум, бук... Вероватно се сурвава, пада... Замишљам литицу и водену завесу са белом пеном на врху, а доле вир или језерце... Већ виђено и насликано. Не, не бих, ако не морам. Хоћу ново, невиђено, жељено и чекано. Корак, два ближе. Исто. Крећем полако. Прикрадам се и ослушкујем... Јасно је, пада, не пућка, не кључа.

Радозналост гура, нагон покреће напред.

Иза мале кривине вири одломљена стена. Нагнута, покушава да усиса слाप, али он се измиче и грохотом смеје док враголасто пада између две стене, правећи беле мехуриће. Вода не жури, само се мешкољи, љуљушка, чешка, милује и успављује стене. А онда се сузи и пажљиво склизне у други шири и плићи суд, попут корита за новорођенче. Разлије се, попије делић неба, грицне већ утопљени сунчев зрак и процвета плаво као перуника.

„О, недођијо мила! Зашто се скривам сама!? Збаци ту окамењену стегу и јурни!

Запевај! Дозови травке, цветове, лептире! Окупај рибу и развесели жабу!“

Кад се чула испуне лепотом, крећем укорак са водом не одвајајући очи од њеног огледала. Стене се час смање, па опет удаље, а каде проширују. Ниже их узана кривудава стаза. Спуста се опрезно четвороношке да воду опипам, помилујем и благословим. Гледамо се дуго... У њеним зеницама хватам небо и Сунце. Љубим је гутљајем. Прави ореол око моје главе, док се небо у њој ломи, а сунце подрхтава. Понављам ритуал три пута: по навици, по нашки и по Богу.

Закитим воду осмехом, загрлим очима и легнем поред ње. А она, мирна као да ме одавно познаје и чека. Протегне се, подоји свежином и запева успаванку као мајка чеду, као прародитељка животу.

Будим се, тражећи време у простору. Вода ме мами и измиче. Пратим је. На кривини заостаје и чека ме. Дуби дно плетући круг и тако рибама спрема постељу. Трава је боји у зелено, врбе праве балдахин. Ову слику увећавам објективом ока и поклањам је небу. Док белоушка покушава да измери дубину воде, а рак врати ток уназад, настављамо даље, она поиграва од среће, зрачи чистотом и враћа сунцу зраке.

Разлева се милина од лепоте и узајамног давања!

И онда, још један несташан скок. Јаук гута радост, кидајући јој танане и нежне нити. Искачу пластичне флаше цепајући чипкану хаљину воде, ширећи болом њена недра. Прљаве, исцепане аутомобилске гуме, смрдљиви отпад скрнавe њено чисто, миришљаво тело, а и моју душу. Река стење под теретом, напреже се и мучи. Успорава јој се ток и живот. Затварам очи да избришем ту гнусну слику. Тупо, ритмично ударање флаша у млаз и у мозак, јаук и уздах заустављају дах. Идем уназад ходом рака и питам стазу: „Ко је први... Ко је почео ово убијање?“ Онај који је на њеном извору утолио жеђ, па у исту ту воду бацио флашу и мирно отишао као да више неће ожеднети? Можда онај који се ту окупао, обукао чист веш, прљавим загадио воду и окренуо леђа као да их никад више неће окупати. Можда... Можда...

„О, незахвални људски створе! Уништаваш оно од чега си саздан, где си створен и без чега те неће бити! Убијаш себе и све око тебе!“

Чула сам да вода памти. Како, не знам. Знам да уме да се брани, да зарони у земљу, стену и нестане. Може да помахнута, побесни, разгоропади се, разбије, понесе и прогута све на шта наиђе. Зна да се свети, да упропасти сву лепоту и смисао живота. Да би се поново родила љупка, чиста и дарежљива, вода уништи живот, и свој и туђи који јој се нађе на путу. Из смрти у живот, па опет у смрт... Зар мора у круг!?

Љубинко Велојић

ЗРНА

*

Поруке су дражи
Због њих тело кликне
Тада биљка спаса
крај њега изникне

*

Из зла ниче добро
Из доброте пакост
Стежите зубе
Чувајте сузе за радост

*

Има их много
И више
Уз дар божји чините
Да се лакше дише

*

Узмите узето
Вратите отето
У миру одморите
Срећно зажуборите

*

Свемоћ нуди отров
У својству је лека
Када и колико
Питање је за човека

*

Изорите њиву
Поклоните семе
Осмех дана и ноћи
Ставиће на леђа
најмилије време

*

Вратите светлост дану
Вратите таму ноћи
Срећа је на прагу
Она ће вама доћи

*

Ништа није лако
Од тога не бежи
Што брже путујеш
Почетку си ближи

*

Мисао кораку
Нови корак ствара
Докле ће мисао
Ноге да умара

*

Судови се празне
Што у њима има
Свакој песми хвала
Што је уздах свима

*

Ја нећу тебе
Ти нећеш мене
Одлука ништа
Не значи
Постоји у нама јачи

Томислав Ђокић

САН О БЕЛОМ ОРЛУ

Те суботе заклали смо голему пастрму, истопили смо сланину, угостили се врућим чварцима, а део масти сместили смо у тешку металну кутију с малим, округлим поклопцем и полукружним дршкама са стране.

– Деда, откуда ти то и како се зове?

– То је „мањерка“, војничка посуда за храну!

– А где си је купио?!

– Несам је купио! Запленио сам ју кад се распала Краљевска војска!

– Кад и како је то било?

„Шестог априла чет`ерес` прве Швабе бомбардовале Београд, а сам` три дана после на наше брдо Грубач, између Скорице и Клачевице, стиг`о један део покуњене Тимочке дивизије и – ту се распао ки поцепан опанак.“

– Како то, деда, „распао“?!

„Тако, синко! Пред швапском силом Југословенска краљевска војска изгубила сваку наду и – клонула ки цвет у подне. Пре` владао стра`, па војници разбацали све живо што доукли од Зај`чара и разбегали се на све стране!“

– А шта све „разбацали“?

„Најпре оружје и муници`у, а после војнички казани, војнички бурићи, па дрвене касете, гомилу ћебићи, а и силну`рану: перинач, со, пасуљ,мас`... Но, најважни`е што у Пикљин багрењар оставили и два везана коња: једнога белца с дугачку, лепу гриву и вранца с крупни, сињи очи и широк реп, а војници киднули у село, збацили униформе (да и` Немци не откри`у). Почели да траже, да моле за сељачке дре`, било какве! Ете, ја се сажалим, па једнем каплару из Штубика дам мо`е сукнене панталоне, стар џемпир, шајкачу и неко копоранче, а његово војничко одело сакутам у плевњу.“

– А шта је било с тим коњима?

„ То боље питај оца!“

– Што њега?!

„Зато што баш он и овај Дракче Ленин украли ти коњи!“

– И шта радили с њима?!

„Одведу и` они увечер у Дибоку и крадом вежу у Боћину појату. Ту било неко сено, па и` лепо на`ране. После почну да кро`е план да направе лепа седла и да и` јашу до миле воље. А пошто седла још нем`у, на гребину и турили неке колибарске черге и јашали и` два вечера, чек до Паљевца!“

– А после?!

„Стрпи се! Све ћу ти причам! Прво, сељаци одма` побрали пушке и три митраљеза. Ратнички народ, шта ћеш! То посакутали у сламу, у сено, по колибе и пресушени бунари, а све ресто појели, сем ложице и вељушке! А ја отиднем међу последњи и на Грубач нађем сам` `во тучано казанче, како ју вичу – „мањерка“. Ете, чувам ју и дан-данас!“

– А белац и вранац?!

„Осамнајстог априла дођу у Скорицу Немци с три камиона. Шваба Херберт фон Паулус, Хитлеров командант Параћина, преко Магдалене Албрехт, Немице из Чешких Моравица, жене покојног цандара Димета Стојнића, наредио да се „у року од 24 сата“ врне цео ратни плен: од со и ћебићи, преко казани и бурићи, до коњи, пушке и митраљези! У противно, „стрељање на лице места“! Завлада велики стра` у село, ал` се сељани јопет поделе Они пушљиви врну не сам` пушке, већ и ложице и престоао перинач, а они храбри` и тисну петљу, па и пушке и један митраљез подигну у оџаци, наби`у у плотови и под ћеремиду, закоп`у у ђубре... Тако остало и мо`е казанче. Има Шваба боље!

А коњи, што питаш! Заваде се и посвађ`у другари. Дракче напунио гаће од стра`и, ма кол`ко му жао, `оће да врну коњи, а Милисав се јуначи и буни. `Оће да задржи барем вранца (мање видљив), да га одведе у шуму и веже за букву која сам` што ни`е олистала. Накрај победи Дракче („Зер због коњи главе д` изгубимо?!“). Тако коњи оду у швапски камион, а Милисав, бесан, сам што ни`е пребио другара. Ти седамнајстогодишњаци месец дана несу зборили!“

Испред облака прашине одвуждели пуни немачки камиони у Параћин, Фон Паулус је, дабоме, био задовољан, ал` појма није имао о главној ствари, заосталој на скоричком Грубачу. Наиме, у селу се шушкало, вероватно с правом, да је негде на Грубачу остала закопана највећа драгоценост: метални сандук с краљевским одликовањима. Наиме, краљ Петар II Карађорђевић, иако млад и неискусан, наслутио је какво се зло ваља иза брда, па није искључио ни могућност нове албанске Голготе, или пак нужду сопственог бекства у иностранство. Зато ни своја државна одликовања није желео да препусти непријатељу. Напротив, скупио их је у велики метални сандук, запечатио га и поверио на чување мајору Андри Младеновићу из Минићева и нареднику Божи Благојевићу из Течића код Рековца. Верни краљу, они се нису ни минут одвајали од сандука све до Грубача, али кад је баш загустило, ту су га, у строгој тајности, закопали и маскирали грањем. Веровали су да ће се кад-тад вратити.

Пошто црв времена неумољиво гризе, деда се једног лета упокојио, али се никад није упокојила прича о закопаном сандуку с краљевским одликовањима.

Ту, узбудљиву причу испричам свом сину, двадесет трогодишњаку, и он од тада мира нема. Пошто је већ неколико година на Интернету са заносом проучавао хералдику, сад је његова радозналост букнула у прави пожар. Мој син Милош хоће по сваку цену да пронађе и да ископа краљев сандук с одликовањима. Већ је крстарио Грубачем с детектором у руци, али узалуд. Рио је земљу као кртица, али откопао је само две коњске потковице. Но, он наду не губи! Лепршав дневни сан ноћу му се разбуктава још јаче. Час сања како у руци држи Медаљу за храброст „Милош Обилић“ и диви се косовском јунаку са старинском шубаром и кићанком од перја. Као и он, упире поглед напред и у срцу таложи одлучност. Час сања Орден Светог Саве с круном на врху, с брилијантима на крају кракова и с ликом светитеља у средини; час Медаљу за ревносну службу; час Орден за војничке врлине „Краљевина Југославија“; чешће Орден Југословенске круне, с плавом лентом, с четири беле и четири зелене лепезе (крила), док је у средини овећи смеђ круг, а у његовој средини, у белом пољу, краљева, црвено-жута круна. Догоди му се да усни и Орден кнеза Лазара. Па ипак, у кошмарном сну, док се час трза а час одушевлено смеје, најчешће сања Орден белог орла, најхрабрије и најмоћније птице коју красе бела, пругаста крила и снажан реп, сања птицу с краљевском круном уместо главе, док му поглед засењују звездасти, блистави брилијанти. Видевши у средини бели крст (симбол хришћанства), мој син, витешки, патриотски сањар, и у сну се смерно крсти и не може да верује да су пред њим, скоро на рукохват, четири оцила.

Трагао је, трага и трагаће млади Милош за краљевим, од злата вреднијим сандуком са драгоценим ордењем Краљевине Југославије. А пошто сан никако да му се претопи у јаву, јуче, после ручка, навали он на мен`к`о кошава:

– `Ајде да те сутра возим у тај Течић – да нађемо и доведемо тог краљевог наредника Божу! Он ће сигурно да нам покаже место где је закопао сандук с одликовањима!

– Милоше, синко, ко зна још кад је Бог том јадном Божи уручио позив за пресељење на небо?! А и да је жив, како би он препознао данашњи Грубач?! Тамо где су некад биле ливаде и пољане, сад су густиши, шипрази, трњаци и остругари, а и храстови које ни двојица не могу да обухвате!

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, framing the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that suggest the shape of an eye without fine detail.

Упознавања

Глорјана Вебер

ИЗБОРИ

Изабрала бих песника. Отишла бих к њему
и дала му свој глас. Гласала бих за њега у тишини, бело,
сасвим тихо, заборављено и само
као одслушнута речи свих песника, радника
и пролетера, њихово бекство из уста која не могу исплатити језик,
стога, ако осетиш како ти служим, молим те,

гласај за ошишаног, суморног, ружног песника, смлављеног делом
расутим по папиру, његову биљку на исушеном травњаку,
платимо му изборе, не било којим новцем,
већ поезијом која је прави посредник да злату порасте вредност,
погледај их, песнике,

кандидату језика сви би дали своје позајмице,
дуг, реч коју лепоти отплаћују, њој, која на ивици седи,
меко и забринуто га теши, она коју носи неизабрани песник,
без речи зна како смо на истој страни књиге он који пише и ја
који чита и међу нама нема мигрантске границе,
хемијског средства, странке, валуте, пластичних чепова,
и пошто то није довољно, међу нама је оно
што је мање од мука, нагости, лимуна или циља,
не, нас двоје смо попут воде што поплави књигу
да из ње отеку стројеви, цеви, аутомати, удобност, нафта, континенти
и напослетку још језик склизне с оне стране тамне масе, онамо,
где је целина још без мириса, ритма и облика, још увек верујеш,

да бих тамо нашла лудост песника и обгрлила је,
укратко, као дах, сећање, задовољство или *déjà vu*,
укратко да би ми то још узело песника
да не би побегао са мном и оставила бих га у машти
јер само би тамо лако био изабран кандидат с докторатом

а без службе, блештави привезак, спектакл из кутије,
 човек који замењује човека, рођака, сељака,
 као сви туђини преко жице купљеног неба,
 ја и ти као он сам себи веран члан који са мношћом не може из маште,
 само њему бих казала да се на тастатуру задене

мрав, артерија, идеал, прљавштина или да на обрасцу из уреда
 засмрди бес радничиног дана, зној њеног незапосленог мужа,
 мирис њене руке, додирнула је играчку, неће је изнети из радње,
 не било коју него аутомобилчић с ценом погледа њеног детета
 дан раније. Само њему, животињском песнику, без звезда и мишића,
 поверила бих како сам добила преко везе стан,
 без пореза, аритметике, заптивке или бирократије, само родитељи
 у приземљу куће. Он би одобрио атомску бомбу јер време је

без пречица, апарата, тврдоглаваца, слугу и бриљантина,
 без рођендана, празника, посета, путовања и чоколаде
 тако проклето дуго,
 да прескочиш догађаје који би се морали збити како би пола
 године било
 као један месец без исплате, живот празне баналне планете
 с преварантима, тајкунима, прљавцима, наивцима,
 бирократама, кријумчарима,
 с дресираним слоновима, исправним рачунима, као привиђење

или само цинична песма дана, покривена ледом и њен врх,
 боса жеља у смрековој шуми, као напуштене пужеве кућице,
 осушена пљувачка која без похлепе остаје јер тако мора бити
 у том исисаном свету, без кућа, врата, друмова, поља, без догађаја,
 као простор који ће некада из земље покупити живот,
 да му на дну остане траг

не у мојој него у твојој машини,
 твојој, за кога ћу гласати пошто за себе не могу,
 те за нас пишем песму.

XS СТВАРНОСТ

управо сам се пробудила
 сунце се појавило
 мачка је скочила кроз прозор

кад нестане пред погледом једног ока
прикаже се у другом
263. страна доктората
ми се јавља

у часопису видела сам жену изгледала је као ја
када ме је фотографисао мој брат људи су говорили где да те нађем
где излазиш и с ким када пијеш кафу како у тоалет греш
звонила сам и рекли су да ниси ту на послу си од четири
шест десет једанаест други опет да си у туђини и пратила сам те
с таквим аутомобилом који имаш ти једнаком брзином
ревносним залетом једнаком тишином небом и ходом
купила сам исте ципеле да бих те нашла по правом кораку
да бих обукла твој зној поновила твој живот уживо у радњи
у којој се облачиш у XS кости сам се преобукла
да би ти ум вриснуо у мојем стегао ми прст
зацелио зуб показао на неког другог а не на мене
постала сам твоја кафа ручак укус у устима твојим
четири свеће које на гробље носиш
јер ћеш их можда једанпут ту полећи на мене

престани ме чинити срећном
очи су ти већ препуне
прочитала сам све књиге
разговарала с новим људима
једина разлика између женске и мушке поезије
у томе је ко с ким пије
није ми потребан кофер за путовање
ни милионер да ми купи парче неба
време се не бави жељама
када учиниш нешто добро
урадиш то у прави час
некада ми је на памет пало
површина мора за рибу
попут неба за мене
желела бих знати исто
добија се у бару
свет је још увек свет
конобарица данас се смеје
када никога нема позвоним
да се место припреми

изгледала си као што изгледа уживање оних који те кољу
онај тренутак када скупљаш све што ти не треба
оно што заправо немаш а мора бити тамо зато
да имају шта однети јер ако тога не би било ти спознала не би
те тражила не би и јер тражила не би другачија би била него
што сам данас
тражила би мање важне ствари тражила би једну истину
што не разумем јер нека се још овако трудим
да би ти лакше било за мене остаћеш само копија отисак
површине
снимак и лутка што си је натакла на руке
кад представа на изглед уз аплауз успе

миришем дим цигарете јутра и још нешто
даљина се ближи
али видиш
у међувремену када киша пада сунце је на сликама
радње су још увек затворене
сачекај
оглас је потпун
и бог је одсутан и на састанку
какве лепе ивице
гдегод да идеш
ширина пута
моја глава и руке
мора бити још нешто

у часопису сам видела жену изгледала је као ја
када ме је фотографисао мој брат озбиљно ко уопште још чита
како туку зрак кога занима како кољу лутку
јер крв не капље кога занима како се продају осећања
младе будућности како у граду људи слаткише једу
и од праха праве чоколаду коју девојке на улицама лижу
у међувремену им ветар мрси косу зашто ми се чини
да је политичар најбољи лажов најбоља политика
и истинита песма и да си некоме кога сви познају
по небитним стварима које су ти узели и које не користиш
омогућио успех који је тражио читавог живота можда му је
био потребан
мост где нема реке заиста политичари су одговорни
само за успехе све остало је за обичне грађане

негде у даљину одлази воз
људи су купили карте
закуску и неке бомбоне
све то време облаци кроз окна
каква битка за стварност
гробови остају празни
без обзира колико имена
без обзира колико сећања
ко двапут лако у исту песму ступи

зато су за тебе послали детектива размишљала сам
можда их занима твоја прљава поезија
или то што ниси раширила ноге и затим се
изјебала још више какав оргазам постало ти је јасно
зашто две и по године на одмор ниси ишла сасвим несхватљиво
да ти се свиђа твоје дело зрело је за детаљно преиспитивање
како да то схватим када је једино разумно моје искуство
стога ми је поезија зловна
јер чекам прави тренутак да ти кажем
како си сва лутка као и ја што сам јер ако човек сам и лутка
свакако не знам ко само је човек је и желим бити човек само
јер ако сам то чини ми се да могу доживети нешто што могуће
је схватити као песму

нека pitijames
johnrobertmichaelwilliamrichard
купе себи нове каубојке и ауто
знам да адвокате не волиш charles
thomaspaul и mark
ако би још једном живела
песма би била

или само jasoncavinbrian
те речи сам научила
сећаш се дела које си одбацила
уста која не знају шта ће срце рећи

где си жено што изгледаш као ја када ме је фотографисао мој брат
као да се кријеш у очима људи који ме гледају
у додирима које ноћу избегаваш одлазећи у другу собу
у гласу продавачице којој је сваки наредни дан другачији

та жена стајала је преда мном и када сам се пробудила била
 си већ љута

помакла си главу и служећи раније пришла
 понекад ми је узела ручак затим вечеру и доручак
 све је покупила а ипак је тањир био пун
 где си жено с фотографије која изгледаш као ја
 где су те скрили у својим устима и причама
 што ће их спасти пред самоћом преварене жене
 украденим новцем не спасеш ли их нека те загрлим у својој кожи

у међувремену пролази живот највећи део времена мимо нас
 с јунацима предузетницима глупацима просјацима манекенкама
 политичарима сезонцима
 са свим натезањима и баналностима
 тај живот та река тај прах што пада из кишних облака
 који се ноћу одбија од прозорског стакла
 и дрвеће је као да га је неко на мојим полицама сложио
 предмети су још мекши него ја или ти
 без зависти и похлепе знам да тако мора бити
 у том селу у том граду у малаксалој сирени аутомобила и
 разбежалим људима

тражим ту жену што су за мене послали детектива
 тражим тебе он мене тражи траже ме власт пут бекство
 моје очи кожа кости мој ум све скривено ме тражи
 што не постоји тражи ме што не знам шта сви траже
 почнем се ту тражити сама с безбројним рачунима
 предрачунима временом

у испражњеном загрљају шупљем стиску руку
 сви устрељени погледи циничних песника
 који су изјутра продали слова из својих књига
 су попут трагедије папира песме која остане
 на улицама без куће далеко од љубавника
 парче папира што гори без милосрђа и страшно
 сива планина покривена снегом и њен врх
 боси снови у пољу лаванде и танко време
 што се шегачити зна трпљењу
 кише суше и ватре
 и будем ли те нашла пред њим
 ограђеног закључаног обзиданог и самог
 као нерођено дете које живот иште
 остаћу по страни
 тражићеш ме као што ја сам тражила тебе

обећала сам ти
млада и тужна сам била
уз кафу ћемо се срести
управо сам се пробудила
управо
сам
се
пробудила

МАРТИН ЛУТЕР КИНГ МЛАЂИ – АУТОБИОГРАФИЈА

На моје тело и очи спустила се ноћ. Ништа се више не може збити,
само још један тренутак се догађа, увек изнова као померање
лепезе у божјим рукама.

У затвореном простору осећам ветар изнад крошњи.
Слушам таласање мора и риба што скачу из воде,
прескачу стене, морске струје, чак ни планине им нису превисоке.
Њихови влажни репови брестуљкасти су према истоку...
Ту у тој књижари отворене су све књиге, сви људи, све лађе и путници.
„Ноје“ читам на насловници дечје сликовнице.
Људи улазе и излазе, погледаде омотнице књига
као да ће им њихове боје узвратити додир, постати им постеља,
поставити лестве, даривати их новим плућима.
Ништа се неће поновити, кажем себи.
Ту се за руке држе хиљаде и хиљаде прича, посећујући једна другу,
изненадно, мимо правила, без икаквог оправдања.
Верујем им и допуштам да се узнемиравају.
Отварам књигу: „Драга госпођо Смит, хвала за недавно послато
веома љубазно писмо. Веома сам радостан што сам сазнао
како вас занимају
збивања ту, у Монтгомерију. Могу вам рећи како смо ја
и моја породица добро. Корета и дете су добро. Као и раније
одлучни смо да наставимо битку за слободу и правду ту,
у Монтгомерију. Утисак који сте стекли из часописа пре
неколико дана
био је потпуно погрешан. Нисам ни ороноу нити сам се расплакао.
Још увек сам снажан и здрав као пре. Побрините се,
да напред гремо у молитвама. 28. јануар 1957.“
Као да би море по први пут променило обим, као да би птице
промениле лет.

Као онда када се време искриви и истовремено идеш и напред
и назад.

Ловиш а уловљен си.

Сећањима. Трајањем. Свим и ничим.

Када си море и риба која из њега искаче.

Упитала сам која је цена књиге када је снижена и добила је
бесплатно.

С њом у руци имала сам опет седам година, трчала сам по песку
и међу прстима усред Љубљане осећала праšину.

Бржа сам била од свог хода, од својих мисли.

У улици Ресљава само једанпут погледала сам око себе

и опет угледала натпис „Ноје“, овога пута у излогу покрај пекаре.

Отворила сам канцеларију крај које је у суседној просторији окачен
стари чланак:

„Одбацујем тврдњу да је човекова садашња „чињеница“ изговор
како се се није могуће морално дићи ка вечном „нашијенству“
с којим се свакодневно сусрећемо.“

Седим у канцеларији, затварам очи. Стишњеној на каучу,
на трен ми се учини као да је неко ушао.

Не знам јесам ли закључала врата...

Највише волим да сам невидљива, тада ствари и живот нису
уплашени,

устају и прилазе ми, као ненаоружана стварност и
беспоговорна љубав.

ЧОВЕК КОЈИ МЕ ГЛЕДА

Сасвим схватам слику Ђорђа де Кирика.

Или боље речено, она разуме мене. Стопљеност. Као с Џеком
Подсиадлом, последњих дана прати ме на сваком кораку.

Кад лежим под липом и гледам лишће – лишће као људи,
људи као лишће,

зелене усамљене целине. Времену препуштене. Време је за јесен.

Време је да отпадне лишће. Бројим. 1, 2, 3, 4. Поглед закачен
за шиљке гране.

Разумљиво присуство траве раствара. Поред колибе
измрвљен камен.

На шљунку птица. Убрано цвеће се не види. Мирис не недостаје.

Осећај вероватно онакав какав је покушао описати Платон у
пећини.

Или још чудније. Чини ми се да слика сакупља нешто из мене.

Као да је она та која ме гледа како сам насликана ту, у тој
собици,
поред дневне собе у којој се мешају звуци телевизије и
маминог кувања
и мачка ми као код Косовела скаче на тастатуру, само што
његова је
скакала по клавиру. Пристиже брат с вестима о погрешкама
људске историје,
о томе колико смо стари, о Адаму и Еви, о новим законима
физике,
о променама уверења и духовних гледишта, једанаестом
септембру,
отровној амбалажи, раку, смањењу прираштаја, о отровности
Декартове епифизе коју су назвали „средиштем душе“. И
потом
опет мама,
нека ипак пробам њено пециво, у међувремену чајник
још пишти и вода се пени а потом још и звоно на вратима,
вероватно је сусетка,
или неко ко је видео да сам дошла кући. Да се не скривам иза
брега,
јер ми само природа налаже услове и лакше ми је да отворим уста,
ослушнем тло, јер незадрживо расте млада биљка, јер је
довољно простора
за светлост, ритам, роду, зависност. Истина је, писање ме
опседа,
де Кирикова слика такође. Покушавам је описати – тиркизно небо,
са стране
део куће с високим степеништем и малом заставом на левој страни,
у центру
пак неке чудни облици, на пола куће, на пола људи, као да би
се купали
у кућама, уместо ногу имају степенице и поред тога још неке
руже пузавице,
позади само нека кућа од штапова и затим опет дели тела
која виरे из тла као да би се један од оних облика спустио.
Ко то и од кога глупака прави? И како да опишем ту слику,
кад не знам написати песму која би била таква да би ми се
учинило
како сам ја песма а она човек који ме гледа?

МИСЛИШ ЛИ ДА ТО ЗНАЧИ КАКО ЋЕ И ПОЕЗИЈА БИТИ УВЕК ДРУГАЧИЈА?

Вечерас сам пожелела написати песму о породици Ротшилд.
 Возила сам се ка Загребу, не! возила сам се из Загреба,
 зауставила сам се на бензинској пумпи и отишла, уморна, по кафу.
 Тада сам угледала презиме Ротшилд, име породице, за коју говоре
 како влада светом, и на мобилном написала нацрт песме.
 Замислила сам да Ротшилду, којег не знам, пошаљем писмо,
 да му у њему напишем како скупљам војску
 јер ми је прекипело, да скупљам
 оловку по оловку, папир по папир, дивље ливаде, поља, парадајз
 који већ расте по вртовима, афричке банане, зељасто биље...
 Ако је он почео да се богати у 18. веку, ми ћемо почети у 21.,
 ако је он пионир на подручју међународног банкарског пословања,
 можда смо ми пионири када је о варварству реч, племена
 која не троше друге као бубњеве или крошње дрвећа...
 и да побеђујемо, толико смо сиромашни да лако себи приуштимо
 најсуровије...
 Када сам приспела у Љубљану написала сам све друге песме
 а не њу...
 чинила ми се превише измакнутом, претужном, превеликом,
 чинило ми се да, ако је напишем, нико је никада неће
 разумети
 и да ћу стога бити још тужнија.
 Како писати о ружним стварима на леп начин, о атентатима
 породице,
 о финансирању ратова, надзирању медија... па, не могу то...
 такве песме не могу написати...
 И видиш, Ротшилд је опет победио, увек победи, а да уопште
 не зна за то.

НАСТАНАК

Почела сам ти писати мејл поруку, уобличила се и...
 И, молим те, немој ми опет рећи како је она песма!
 Међу празнинама речи...
 Чини ми се да на крају више нећу препознавати своје песме,
 већ сада када их читам чине ми се веома необичне, веома далеке,
 као када бих послала на море лађе без посаде
 и затим по некој изопаченој логици очекивала да се врате..

Иако знам да на њима нема никога, никога ко би махнуо,
никога ко би сидро дигао, бацио мреже, потонуо на дно...
Само лађе и море и ништа друго.
Зашто увек морамо бити ближњи људима да би нешто имало
смисла?
Није ли то бесмислено? Увек морамо нешто видети да би то затим
постојало,
увек морамо нешто збунити, забележити, потписати и
послати у свет
да потом настане књига, да потом настане – шта?
Песник? Теорија? Уметност?
Јесу ли ствари без нас стварно мртве?
Тамо негде изван, негде далеко, негде дубоко, негде изван,
можда је управо сада настало нешто што се скрива у празнини
између речи...

Довољно. Морам се посветити факсу, одбрана рада ће ми
одузети
много времена,
исправити морам магистарску тезу, докторат
затим је још ту свакодневни рад, служба новцу...

... и ако затворим очи, чини ми се како је видик напет између леве
и десне сенке моје главе. Као да је тамо нож који реже, блешти,
на његовом сечиву светлост одлази у сећање, на његовом шиљку
остане вече, на трен се огласи галеб, на трен у зрак скочи туна.
Где су отишли? Ко их очекује?

Сада морам на Козјанско.
Тета ме је звала још пре два сата,
купили су нову седећу гарнитуру,
да одем да је погледам, ја и ништа...
молим...
Надам се да ћу се вратити до девет увече,
тете ме не пуштају лако
и треба да се испита шта је све урађено за јутарњи пикник...
Али последња реченица ме опет асоцира на море...
Шта нам је потребно доле? Када се спустимо дубоко у мрак...
удахнемо дубоко, без ишчекивања,
без сумње? шта је тамо? ништа неће побећи, ништа неће чекати.
Коса ће падати слободно и кожа постати мека.
Мимо нас ће пливати риба и алга ће се савијати као у спорој игри.

Не разумем. Све је на свом месту. Свуда се помакне,
 свуда побегне та величанствена слика, а увек све остане на
 свом месту.

Црн камен, камење поред црног камена, ситан песак под њима,
 ронилац који нешто одушевљено тражи, можда лови, медуза...
 где то све плива? Шта жели море? Шта жели зрак над њим?
 Тај мејл, ако је то још мејл, тете, Козјанско, одбрана
 магистарског рада,
 речи и празнина међу речима?
 И ако би то стварно желела знати, зар ми не би пало на памет?

ПИЈАНИСТ

Нисам још видела пијанисту који свира тако да би свако неко
 време притекао
 из публике и одсвирао неколико тонова уместо њега. На то
 помислим
 уз Чајковског, после напорног дана, када ми се учини да се моје
 клавијатуре
 коначно отварају и, како сам преподне у неком интервјуу
 прочитала,
 да култура тражи слободно време и за њу сваке вечери
 недостаје
 енергија.

Нисам још видела пијанисту да свира тако да би свако могао
 да га збуну,
 зашто су онда ноте, зашто сати вежбања, зашто праћење
 прстом
 говора звука и мириса? Нисам још видела никога кога би усред
 пливања
 зауставили, тобоже, хеј причекај мало, касније ћеш напред,
 сада је стигла
 вест с бибиси-ја... Сећам се олимпијских игара, скокова,
 падова, голова,
 кошева, униформи, мишића, стотина и хиљада, како понизни смо
 и окупљени
 били пред њима? Јер сви играмо, јер сви смо победници. Не знам
 шта се потом збива, потом, када стигнемо кући с тих
 величанствених концерата,
 утакмица, приредби, када одједном нема лежаја, ни светла,
 само смо ми... сами... Чекамо

да нас збуне понекад нека безвезна вест, реклама,
часопис, уместо да будемо пажљиви попут пијанисте који зна
да је довољан
само један погрешан удах плућа када се пребрзо помери прст...

Глорјана Вебер, рођена 1981. године у Цељу, песникиња и есејисткиња која је докторирала на Филозофском факултету у Љубљани (теза *Поезија – елементи друштвене промене*). Основала је Институт за Истраживање Иновативних Уметности (ИРИУ) у оквиру којег изводи и истражује књижевно-експерименталне друштвене иновације назване *лиџерарним*

ситуацијама. Добитница је више књижевних награда. Објавила је 2013. године песничку збирку *Слободан њаг*. Друга збирка, *Volila bi poeta*, изашла јој је на енглеском и словеначком језику 2019.

Превод са словеначког и белешка
Душан Стојковић

Павел Хиле

ПРВО ЛЕТО

План је пропао. Два дана пре пута Сабина је написала да се стање њене ћерке фатално погоршало. Уместо у Пољску, одлетеће у Бостон да брине о унуцима. Много јој је жао. Тим пре што је замисао о сусрету била њена. „Не знам како да се извиним“, додала је на крају, „сигурно си разочаран и љут, али помисли како је мени, ти можеш да отпутујеш тамо кад год желиш, а ја сам пропустила можда једину прилику.“

Није био ни љут ни разочаран. Написао јој је кратак, срдачан одговор и, искључујући рачунар, питао се једино где се део папирић с телефонским бројем пансиона. Требало би да позове „Белу раду“ и откаже резервацију две собе. Коначно је пронашао жути квадратић ту на столу, на радној површини, прилепљен за полеђину Хердеровог Лексикона. Када је у слушалици зачуо звонки глас рецепционарке, без оклевања је променио резервацију на једну собу. Следећег дана, кад је напуштао град, имао је осећај да је одлуку уместо њега донела Сабина. У ствари, није имао никакву жељу за самотњачким викендом на измаку лета, у пансиону који је нашао на интернету. Одлучио је да направи много слика и да најбоље пошаље Сабини. Замисао да фотографише путељак између пешчаних дина – који је тако волела – прво у зору, потом о заласку сунца, изненада му се учинила као сасвим довољан повод за путовање.

Међутим, слабо се сећао те стазе. Изгледало му је да се пешчани брег управо на овом месту сада протеже сасвим другачије, тако да је морао пешачити много дуже него што му се у почетку чинило како би најзад доспео на плажу. Сунце је већ било врло ниско, дувао је хладан поветарац, и само у једном заклону у песку видео је пар који лежи. Већ их је раније приметио како на паркингу „Беле раде“ излазе из потпуно новог „мицубишија“: он – познати филмски режисер – и његов млађани момак, који је изгледао као стопер кога је покупио негде успут. Сада су му махали. Није имао жељу за разговором, па их је обишао у широком луку, подигавши руку у знак поздрава. Они су му довикнули нешто што је остало заглашено хуком таласа. Наставио је ка обали не гледајући у њиховом правцу. Загазио је у воду и, не мислећи ни о чему, осетио при-

јатно олакшање, али то је трајало кратко. Позвонио му је телефон и на екрану се показало име његове жене. Јоана је већ била код куће, вратила се од мајке раније него што је намеравала. Као и обично, заборавио је да изнесе смеће и да затвори врата од терасе. Да ли су већ пијани, нека не пориче – шалила се – па чему иначе служе та путовања с колегама...

Док се враћао ка пансиону кроз потпуни мрак, осећао је стид због те лажи, међутим, при помисли на оно што би морао рећи жени да га је затекла код куће – било му је још горе. Добар разлог за отказивање колегијалних окупљања некако му није падао на памет чак ни сада када је имао напретек времена да га смисли. Двадесетак метара испред себе чуо је гласове: режисеров баритон мешао се с младићевим фалсетом. Сваки час су застајали и гласно се смејали. И он је успорио како их не би сустигао. У хладном али међу брдима устајалом ваздуху осетио је оштар мирис дуванског дима и јаке колоњске воде. Сабина му је написала прво писмо годину дана раније, када је случајно открила његову мејл адресу. Одмах јој је одговорио. Потом су разменили и фотографије, као да желе да буду сигурни да се после двадесет четири године могу препознати. Истини за вољу, на пешачком прелазу би се мимоишли: она је смршала, он се угојио. Њену некад кестењасту косу с бакарним одсјајем сада је прекривала црна фарба. Од његове косе није много остало. Али зато је имао двоструки подваљак скривен уредно сређеном брадом. Она је изгубила мужа у саобраћајној несрећи. Он је био по други пут ожењен. Када су двадесет пет година раније возили бицикле по прашњавом путу и удисали влажни мирис покошене траве, били су потпуно другачији него што су данас. Мислио је о томе без жаљења, пре с некаквом знатижељом, замишљајући данашњу вечеру после које би свако од њих отишао у своју собу. После толико година није могао да замисли чак ни пољубац за лаку ноћ, макар само у образ, на ходнику, то му се чинило као нешто из другог времена, света, романа.

Пар за којим је ишао нестао је у осветљеним вратима пансиона. На паркингу, на који је од сумрака пристигло још десетак аутомобила, било је прилично живо. Управо су стигла два „лендровера“ са жутиим холандским таблицама, један из Бреде, други из Утрехта. Није добро знао њихов језик, па ипак, било је очигледно да су се возачи, који су први искочили из возила, расправљали о путовању: требало је да иду једним, а кренули су другим путем и погрешили. Трећи и четврти

мушкарац, изненада осветљени светлом фарова, трудили су се да их умире, а још двојица, који су изашли на крају, позивали су на изношење пртљага. А он је био необично велик. Несемери, ранци, торбе, кофери силом прилика су помирили завађене, и холандски жагор је утихнуо, али само до извесне мере: уносећи све то у лоби „Беле раде“, Холанђани су се надвикивали својим грленим гласовима, гуркали се, испуштали пакете, а на крају су одлучили да препаркирају аутомобиле – што није било једноставно, јер је на паркинг у међувремену пристигло још неколико возила.

Када је ушао у ресторан, схватио је, без икакве сумње, да је локал у потпуности изнајмљен за забаву затвореног типа. Конобари нису примали наруџбине већ су само надгледали шведски сто и бифе с пићем. Ту се стварно забавио: изнад бине је био постављен транспарент „Gay European Union for Poland“, а са гајтана разапетих између зидова висили су – као на новогодишњем балу – разнобојни геџети. Углавном су то били реквизити за плажу на надувавање у облику гигантских фалуса, али међу њима је било и имитација барокних анђелчића са удовима увијеним у трубе као и, такође пластичних, на надувавање, ликова рок звезда, међу којима је препознао бесмртно лице Фредрија Меркјурија. После извесног времена, док је уживао у канапеима, приметио је једног од Холанђана: на себи је имао пасторску униформу. С чашом вина у руци, живахно је с неким разговарао на немачком.

– Биће и божје службе? – упитао је неког човека који је стајао близу пастора.

– Не знаш? – зачудио се лепушкасти, пуначки мушкарац – пастор Ван дер Еке ће данас венчавати. Први пут у Пољској. Додуше, без правне важности, јер то код нас није дозвољено – закикотао се – али венчање је венчање. Младенци су отишли да се пресвуку. А ти – саговорник га је пажљиво посматрао – сам си?

– Сам – несигурно је потврдио и одмах додао – мислиш, сам дошао овамо? Не, дошао сам са Сабиним.

– Сабин? Свашта.

– То је надимак.

Незнанац је одмах изгубио интересовање и нестао међу обличјим столовима, а он је у мислима већ састављао писмо Сабини, које је требало да почне речима: „најважније је бити у право време на правом месту“. Међутим, петнаест минута касније, кружећи по препуној сали са чашом у руци, сваки час

пресретан нечијим упитним погледом, осетио је ону врсту мучнине која прелази у неподношљивост. До церемоније је очигледно остало још доста времена, а на крају крајева - зар је морао то да гледа? Отишао је до бара, купио флашицу вискија, кикирики и минералну воду. Симпатична девојка обучена у дворедно мушко одело, враћајући му кусур, спустила му је на длан и кутијицу с презервативима.

– Промотивни поклон удружења – објаснила је – миришљави!

Без речи је ставио поклон у џеп и тако опремљен пошао на спрат у собу.

II

Никада није био тако срећан. Возили су се сеоским путевима без икаквог плана. Он на совјетском украјинском, Сабина на источнонемачком женском. Његов бицикл је био нов, њен је имао трагове бројних преправки и сваких неколико километара спадао му је ланац. У задружним продавницама куповали су хлеб, маргарин, конзерве рибе, парадајз. Повремено би на прашњавим полицама приметили флашу бугарског вина па би уз њу узели и кекс. На његовом пртљажнику лежао је шатор, а на Сабинином две вреће за спавање. Али мрзело их је да стално побадају штапове, разапињу платно, закуцавају кочиће. Прву ноћ на обали реке провели су поред ватре, под ведрим небом. На другој страни Висле, куда их је превезао трајект, спавали су на огромном стогу сена. Положили су испите. Он се уписао на универзитет, Сабина на медицинску академију. За четири године гимназије уопште нису приметили једно друго. Тек на матурском балу, када ју је трећи пут замолио за плес, бојажљиво су се пољубили, једва се додирнувши уснама. Сада, када су били заједно, Сабина је врло нежно смиривала његову појуду: – Још не – говорила је када би покушао да јој раздвоји бутине – још не – шапутала је љубећи га.

После друге или треће куће с тремом, одмах поред смрдљиве бетонске ограде из педесетих година и рибњака обраслог сочивицом, избили су на менонитско гробље. Ту је упознао другу Сабину. Као у трансу корачала је од гроба до гроба и додиривала њихове окрњене споменике обрасле маховином. – Да ли су они били Јевреји? – бојажљиво га је испитивала – или можда Немци?

Њихова два бицикла ишла су напоредо, поскакујући, дуж канала, а он јој је дуго причао. Питала се како то да се људи, који су у мочварној делти овде направили полдере, чак и у неважним стварима – као што су копче на прслуку – руководе Библијом. И зашто су из Холандије дошли овамо да живе? Краљевске привилегије уопште је нису занимале, као ни закупи и порези. Али зато је, када јој је причао о верским прогонима у Холандији, желела да зна да ли су се католици такође позивали на Библију.

– И шта се на крају догодило са свима њима? – упитала је када су већ прелазили преко покретног дрвеног моста. Није умео да јој одговори на сва питања. Сабина је свеједно била очарана, као да је изненада у геометријским линијама топола, врба и поља уоквирених каналима угледала потпуно нов свет. – Библијски народ – казала је окренувши главу према њему – могу ли се тако назвати?

Потом су се одвезли до пешчаних брегова и борова, на чистини покрај напуштене куће разапели су шатор, пливали су у мору и излежавали се на песку, осећајући како се време улењило и успорило. Иза села је било летовалиште и повремено би некакав пар у потрази за zgodним местом за сунчање прошао поред њиховог заклона, али су већим делом дана били потпуно сами.

– Ово место је чекало на нас од самог почетка – говорила је Сабина.

Први пут су водили љубав на плажи, обасјани сунцем, одмах по изласку из воде.

Док јој је љубио влажну кожу, осећао је да тај мирис и та светлост заувек припадају овом лету. Баш као и шум мора и облаци као из бајке. Стаза којом су се враћали до шатора била је обрасла меким тепихом од маховине. Сабина је обожавала њен додир и гледала је како се утиснути трагови њених стопала ту задржавају знатно дуже него у влажном песку поред мора.

– Могла бих овако заувек – смејала се – само кад би лето трајало довољно дуго.

Међутим, август је, попут стабла опрљеног врелином сунца, све више тонуо под сопственом тежином у мрачни бунар времена, одакле убрзо више неће допирати никакво светло. Ноћи су постале врло хладне. Неколико пута су, умотани у ћебад, дочекали свитање на плажи, али нису успели да виде ни једну једину звезду падалицу. Из даљине, из правца совјет-

ске границе, пристизала су јата пурпурних облака. Густа магла обмотавала се око њих док су ходали између пешчаних дина. Ишао је неколико метара иза Сабине вођен звуком њених једва чујних корака. На кривини, тамо где се стаза пела стрмо нагоре, осетио је да је сам. – Сабина? – тихо ју је позвао – јеси ли ту?

Узнемирио се јер није добио одговор. Поново ју је позвао, али само се из оближњих борова огласила уплашена сова. То је трајало неколико секунди, стајао је тако на стази обавијен белим велом тишине. Најзад је зачуо њене кораке. – Изгубила си се? – упитао је – сишла си са стазе? Како није одговарала, наставили су даље, сада једно поред другог, до пољане. Магла се разредила. Неко им је разбацао ствари около по трави, почупао шаторске мотке, преврнуо привезане бицикле, мада – како се чинило – ништа није узео. Управо су завршили поновно разапињање шатора кад је Сабина прошаптала – тамо, у кући, погледај!

Умиривао ју је. Залазак сунца тако је осветљавао рам врата да је изгледало као да у унутрашњости празне колибе стоји људска прилика.

– Креће се – ухватила га је за руку – боље да одемо одавде!

На крају ју је убедио да заједно пођу тамо. У великој кухињи, у којој су били једино остаци зидане пећи, опрезно су се провлачили између усковитланих стубова прашине. Сноп светла који је успео да се пробије кроз прозор осветљавао је полумрачну просторију. Прелазили су из једне собе у другу несигурно, као незвани гости. Нигде није било ствари нити било каквих остатака намештаја. Кроз рупу у крову и празна прозорска окна сунце, ветар, киша и мраз сигурно су ту одавно направили пустош. Труле подне даске, буђ на плафонским гредама и коров израстао насред бочне собе – нису успевали да сакрију трагове повремених посетилаца. Свуда су биле некакве рите, разбијене флаше, смрдело је на мокраћу и стари измет.

– Пре неки дан били смо прилично близу – рекла је Сабина – можда нас је неко гледао одавде? Страшно.

– Овамо дуго нико није улазио – показивао је на њихове властите трагове утиснуте у дебели слој прашине и песка – гледај.

Али Сабина више ништа није хтела да гледа. Кроз разваљена врата излетела је на трем, потрчала преко поља према шатору. Зауставио ју је тек тресак трулих дасака. То се он,

излазећи, саплео о нешто што је вероватно био улаз у подрум и умало није поломио врат. Док је покушавао да се извуче одоздо, осетио је под стопалима, у пукотини цигленог пода, некакав пакетић. Убрзо је извадио из рупе гвоздену кутијицу умотану у старо, похабано платно.

– Остави – молила га је – изгледа као мртвачки сандук за лутку. Зашто си тако радознао? Знаш ли колико има микроба у тим крпама?

– Пре ће бити да је то мина заостала из рата – шалио се док је ножем одвајао тканину од лименог поклопца – последњи Адеков пољубац.

– Адеков? – чудила се.

Са два прста направио је себи бркове испод носа и обоје су прснули у смех.

Дан касније, на путу кући, док су се поново возили средином канала, поред гробља и задружних стогова сена, разговарали су само о томе.

Од кога је неко сакрио нагорелу Библију и то тако брижљиво? Од Руса? Које ли је припадала? Да ли се њен власник звао Харменсон, јер су то име – уколико није било презиме – исписано лепим калиграфским рукописом, прочитали на пожутелом папирићу уметнутом међу странице Књиге пророка Данила? Штампана у Калињинграду лета господњег 1794, сигурно је имала и претходне власнике. Зашто је сакривена баш испод степеница? Чак и док су чекали на трајект преко Висле, Сабина је објашњавала да тај Харменсон није могао бити пастор, пошто је очигледно припадао некој од локалних цркава.

– Нису признавали свештенство – додао је док је челично корито трајекта секло спору речну струју – и сами су бирали своје духовнике.

Казала је да о томе треба нешто написати. Причу о љубави. Такву у којој напола угљенисана Библија има важну улогу. И у којој се описује стаза којом су толико волели да шетају до мора. Он је само слегнуо раменима. Није намеравао да ишта пише. А књигу је одлучио да задржи. Подсећала га је – баш као и августовско сунце и мирис њене косе – на то лето.

III

Током ноћи сан му је неколико пута прекидала бука из дискотеке. Пре свега басови –упс–упс–упс– од којих су се зи-

дови пансиона дословно тресли и чији звук се простирао кроз борову шуму као серија детонација. Сваки час су се укључивали аларми на аутомобилима, а од њиховог завијања будили су се сви на спрату. Чуло се трескање вратима, трчање по ходницима, дозивање, смех, ломљење стакла. На крају је прогутао две јаке таблете и утонуо у некакав тежак, апсурдан полу-сан пун испрекиданих дијалога, страних лица, непознатих места. Пробудио се касно, нешто пре једанаест. Доручковао је у почишћеној, готово пустој сали. У једном ћошку лежала је гомила јучерашњих геџета: изгледали су још горе него синоћ. Уморни конобар није био у стању да добро проветри ресторан: у устајалом ваздуху осећао се мирис алкохола, зноја, тамјана и, прилично јако, марихуане. Да је ту са Сабином, осећао би се бедно. На рецепцији је потврдио да одлази, платио је рачун. Убацио је торбу у пртљажник аутомобила и са фото-апаратом у руци кренуо пешке до мора. Али шта је имао да фотографише? Пансион се налазио на месту напуштене куће и као такав није био занимљив. Ливада на којој су оног лета били разапели шатор претворена је у паркинг, место за роштиљ и бетонирани терен. Дуж прилазног пута из правца села посечено је старо дрвеће, и на малим, испарцелисаним плацевима подигнут је читав низ викендица. На јаком сунцу није боље изгледала ни стаза којом се прошетао јуче као и пре двадесет пет година. Клупе и лампе које су ту некад давно постављене сада су биле демолиране. Из корпи се пресипало смеће, а око остатака воћа и празних флашица од сока ројиле су се осе. Маховина, потпуно изгажена по средини, прекривала је само бочне стране путељка. Сада је стаза била местимично поплочана како киша не би спирала песак. На потпуно исти начин као полигон који памти са служења војног рока.

Још се више изненадио када је изашао на плажу. Јучерашње друштво из „Беле раде“, изгледа у пуном броју окупљено око пастора, спремало се за заједничко снимање филма. Поглед на толико разголићених мушкараца – који се грле, напињу мишиће или пак задовољно показују своје отромбољене стомаке, гениталије и задњице – између којих се провлачио режисер с камером, будио је саблазан код других посетилаца плаже. Одевени у купаће гаће или костиме, пролазили су поред те велике скупине голаћа што су брже могли, најчешће скрећући поглед на супротну страну. Није направио ниједан снимак. Прешао је готово километар уз обалу до следећег

излаза с плаже и вратио се кроз шуму до друма, па друмом на паркинг пансиона.

За воланом аутомобила, док је пролазио поред свих тих викендица, поново је мислио на Сабину. После прве године студија отпутовала је на одмор код рођака у Чикаго и тамо остала. То чак није био ни прави растанак: никада нису поразговарали о томе, нису разменили ни писма. Није патио због ње. Међутим, када се после неколико година брака разводио од прве жене, пакујући своје ствари, налетео је на сачувану Библију, осетио је пробадање у срцу и можда први пут у животу схватио значење речи – неповратно. Сада је осећао дубоку меланхолију на коју се надовезивао умор: од самог себе, од живота и од тог потпуно непотребног глупирања са одласком до места које заправо више није ни постојало. Ред за трајект је био тако дугачак да се вратио и возио километрима уз реку до моста. На његовој средини, упркос знаку забране, зауставио је аутомобил, изашао напоље и отворио пртљажник. Из путне торбе извадио је менонитску Библију. Бацио ју је у реку и гледао како је вода односи, а она постаје све мања, једва видљива тачка. Возачи који су морали да га обиђу бесно су трубили.

Код куће је укључио компјутер тек после вечере. Сабина га је обавештавала о смрти своје ћерке. Сада, када се мора бринути о унуцима, не може више ни да сања о путовању. „Надам се“, написала је, „да ћеш бар ти бити срећан. Очигледно постоје два или три кључна тренутка у животу, она која га обасјавају. Све остало је безначајно.“ Затворио је пошту. Нису му се допадале тако непоколебљиве тврдње. Пред спавање Јона га је упитала зашто се вратио раније с пута. После кратког ћутања одговорио је да се у пансиону одржавао геј скуп, да је избила туча око резервација и да су због тога одлучили да скрате боравак. Док је тонуо у сан, чинило му се да види пастора Ван дер Екеа како на обали мора налази натопљене листове Библије, ставља наочаре, чита поједине стихове на језику својих предака, затим прсне у гласан, све гласнији смех, јачи од хучања ветра и ударања таласа о обалу.

Павел Хиле (Paweł Huelle) пољски прозни писац и сценариста, рођен 1957. у Гдањску, у који је смештена радња готово свих његових романа. Популарност је стекао дебитантским романом *Weiser Dawidek*, за који је добио Награду за младе „Литература“ 1987. године, као и Награду Кошћелских 1988. године, која се додељује од 1962. године перспективним писцима млађим од четрдесет година.

Овај роман критичари су прогласили за најважнији роман написан на пољском језику осамдесетих година XX века. Хилеов роман *Мерцедес-Бенц* освојио је Награду „Политикин пасош“ 2001. године.

„Приче хладног мора“ (2008), збирка приповедака из које је и прича „Прво лето“, несвакидашња је приморска сага у којој јунаци трагају за истином. Једни је траже у књизи промена, други у књизи написаној на универзалном језику, или пак у оном што је скривено испод површине сећања. Сви они, прожети осећањем усамљености, одлазе на најважније путовање у животу, које их приближава њиховој сопственој истини, извору из ког је свако од њих поникао. Хладна, оштра клима и софистицирани стил ове прозе односе нас у свет маште северњака, где човек, песак и море постају прича о сећању, идентитету и прапочетку.

Превод с пољског и белешка
Снежана Ђукановић

Браћислав Ташковски

У ПОТРАЗИ ЗА РЕЧЈУ

Пријатељу,
речи се сакриле
као подземне реке
и ево, годинама,
тражим их као најсмелији лађар
који плови низ широку рану.
Пријатељу,
лексика нашег Језика
твори велике чежње,
које трепере у сунцу и вимену,
као творци ове Земље.
Даље све је слабо:
Велика је тежина
којом река држи обалу,
чудна је еротика
воде и камена,
али све је пролазно
и много ми наликује на стихију
која ме снажно обесхрабрује
на мом путу ка рекама.

УСКРШЊА

Док ломимо поскуру
за наш Благдан,
свирачи нека ћуте.
Нема ту шта да се пева
звона ће сама означити
када је доста.

Сестрице,
Велики дан је за велике људе,
десет столећа
стара је ова поскура
и свако је узео по парче;
а она, чини ти се, трава је,
коју што више косиш
све више расте.

КАЗНА ЗА СПИСАТЕЉСКИ ЗАНАТ

Добри мој пријатељу,
морамо да напишемо ненаписано
да бисмо остали у реалности.
Погледај у живот:
Као ужарени метал
истиче гнев низ стрме путељке,
опсада је ту,
а ипак остајемо.
На пут смо кренули дуг и непознат,
створени
стварамо исто као реке,
дарујемо живот.
Једнога дана хоризонт ће нас
сасвим приближити сунцу.
Онда морамо да одлучимо
да ли ћемо изгорети
или васкрснути у реч.

САЂЕЊЕ ДРВЕТА

(запис)

Ово дрво једнога дана биће дом.
Под претпоставком
да га неће снаћи
судбина јерусалимске смокве,
можемо се надати
да ћемо се ускоро сладити
плодовима.
Уколико му наредне зиме
то дозволе,
мој труд ће добити задовољење.
У супротном,
суво трупло
употребићемо као колац
за неко питомије
и издржљивије дрвце
свикло на студен,
на пример дуњу,
да нам соба целе зиме
мирише на јесен.

ПРЕПЛАШЕНА ПЕСМА

Мила моја
 (проговори анђео)
 са ким да разговарам данас,
 кад ме походе одавно пали
 а не знам да ли си близу,
 па да ти пожелим немир у постељи
 и жељу у очима
 (пожали се анђео)

О, Боже. Мој добри пријатељу
 опрости јој све грехове;
 зар не видиш,
 рукама обликујем њено тело,
 ја, анђео Христових година, спознах:
 (категорички потврди анђео)
 љубав је празан гроб,
 мали одмор у просторствима,
 расправа са сопственом душом
 (рече анђео)
 и полете ка сунцу као Икар.
 Боже!

НАША РОЂАКА ЕВРОПА
(ио Чеславу Милошу)

Не, никада нећемо бити браћа.
 Чак ни о побратимству нема речи.
 Она је наша далека рођака
 Но, не воли потомство.

Тамо нема наде,
 Ту нема сентименталности –
 Коњ је упрегнут
 И за некога врше,
 А за некога плеше!

Верујем у чуда
 Но још више верујем у подлост
 Ону најопаснију, рођачку.
 Исто као да си усвојен од породице глувих.
 А тако лепо и певаш и свираш.

ЗАПИС О БОЈАМА

Пикасо је Гернику оплакивао у црно-белом.
Код Ван Гога жуто је живот,
а код Сезана плаво чежња.
Кроз врата улази боја цвећа.
У соби сам само ја и све боје.
Ту је љубав и смрт,
ту је рађање и крај.
Будиш се са зеленом у очима,
да би постао провидан
као напуштено птиче
које удара по прозору.

Постоји боја коју сликар још увек ствара.
Боја страха!

НЕ ВИЧИТЕ, НЕМА КО ДА ЧУЈЕ!

Дођосмо до тишине.
Мук је чудан говор
и у ћутњи човек зна
када га пецне жаока.

Ми смо племе одавно занемело:
играмо по навици,
а певамо по сећању
да не заборавимо на песму.

Када у тишини падне камичак
у одсуству планине,
оно је врх.

Ходамо тихо, као слоновима у стаклари.
То што крцка није то,
зато тихо, псст...
и не вичите много, нема ко да вас чује!

ЈА, МАЈСТОР

Прилазиш ми
као да ме никада ниси видела.
Твој шал је бескрајна плавет
у којој ћу бити вечити Икар.
Да, много волим ствари
које ме снажно враћају назад.
Дете је постало оловни војник
а ја, мајстор белине.

Окрећеш се
и лагано, са пажњом
љубавног одметника намештам
крагну твоје кошуље,
знам да сам те увек чекао.
Не треба да будем песник – научник
да бих то доказао.
Довољно је да склопим мозаик од речи
које ничим не могу да буду нацртане.
Окрећеш се и са осмехом
закључаваш врата свога дома.
Пун љубави биће овај дан!

А ГДЕ СИ БИО ТОЛИКО ГОДИНА
(*бекство из Јерусалима*)

И заиста не пише
где си био толико година,
од прогона из храма,
па до почетка последњих.
Кажу да си био у високим планинама
да би видео како се вода
котрља до пустиње.
На једном месту се каже
да си побегао од страха да те не ожене
и да тиме твоју мисију учине ништавном.
Многи покушавају
да то другачије објасне,
али једино ти добро знаш
где си био, са ким и зашто?

Има ту много тога за објашњавање
тако важног за историју сумњи,
која још увек убеђује
да ниси све време био столар!?

ЦРТАНЕ ЖЕНЕ

Њихово лице је душа времена
као лук премоштава векове.
Неко је једном рекао:
Нека буде лепота и нека буде жена.
Потом су сви богови стварали прилику за то,
али нису били сликари
и зато родили цртаче,
мајсторе ума и руку,
који су знали како Божју жељу
да на земљи учине великом,
правом и јединственом.
Нико не зна колико су жена створили цртачи.
Њихова савршена дела
су у светим одајама
створеним за нацртане жене.
Али највеће лепоте
заувек су остале
у оку Творца.
Тамо се крије много лепоте
и још толико страсти
за савршенство названо жена.

Белешка о аутору

Братислав Ташковски рођен је 1960. године у Скопљу. Студирао је новинарство на Универзитету „Св. Кирил и Методије“ у истом граду. Објавио је следеће књиге поезије: *Прсти у облацима* (1987), *Бикови у мом крвошоку* (1989), *Ојасан пайир* (1991), *Анђео и жедна муза* (1994), *Демоника* (1997), *Мој кинески мац* (2001), *Дом над домовима – избор из поезије* (2002), *Појодне једној ојшмисте* (2003), *Песме из прошлог века* (2004), *Гола земља* (2005), *Велика љубавна песма* (2006), *Бекство из Јерусалима* (2007), *Само анђео – избор из поезије на албанском језику* (2007), *Хаос под небом – избор из поезије* (2008), *Око анђела (The Eye of Angel)* – избор из поезије на енглеском језику (2008), *Речи у налећу* (2009), *Делови времена – избор из поезије на бугарском језику* (2009), *Закључан у тишини* (2010), *Shaos under Heaven – избор поезије на енглеском језику* (2011), *Лоше песме* (2013), *Писма анђелу* (2014), *Други анђео* (2015), *Цршане жене* (2017).

Аутор је драма: *Гола земља*, *Ноћ уочи Светиој Николе*, (постављена на сцени Народног позоришта у Штипу), *Беше једном* (играна на сцени Народног позоришта у Струмици), као и *Пројекат Шишков и Нишпа није важно*.

Објавио је романе *Ако да Господ* (2008), *Кавез од трехова* (2010), *Развојен ум* (2011) и *Актер* (2012). Аутор је и књиге есеја *Линија усјаности* (2000).

Добитник је награда: „Студентски збор“, „Млад борец“, „Браћа Миладиновци“, „Рациново признање“, „Ацо Шопов“, и „Државне награде за најбољу књигу из области публицистике“.

Од 1999. до 2002. године био је председник Управног одбора поетске манифестације *Струшке вечери поезије*.

Заступљен је у многим антологијским изборима из македонске поезије. Делови његове поезије преведени су на француски, руски, турски, словеначки, хрватски, српски, пољски, шпански и русински језик.

Покретач је и главни уредник часописа за књижевност и културу АКТ.

Живи у Скопљу.

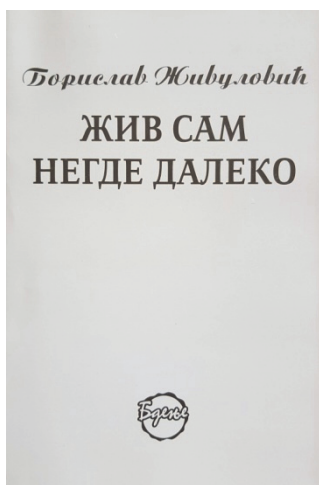
Препев са македонског и белешка
Радослав Вучковић

Тумачења

Мирослав Радовановић

РОМАН О УДЕСУ МЛАДЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ

(Борислава Живуловић: ЖИВ САМ НЕГДЕ ДАЛЕКО, *Бдење*, Центар за туризам, културу и спорт/ Галаксијанис, Сврљиг/ Ниш 2020)

Роман *Жив сам негде далеко* Борислава Живуловића представља комплексно уметничко остварење о једном тешком и компликованом времену наше историје у којем је сагледан удес младе генерације на истоку Србије, која тражи своје место под сунцем суочена са изазовима времена и пошастима наркоманије. Роман је дао и слику распада грађанског друштва, пропаст средње класе, угроженост породице, слику друштва у целини, али и дубоко успео да уђе у психу својих јунака и њихов сензибилни свет.

Живуловићев трагични јунаци налазе се на ивици ништавила притиснути сазнањем пораза и беспућа, у које су потонули. Писац твори мрак у човеку који се рађа из безизлаза, бола и смрти. Наркоманија, као пошаст и болест нашег времена, значи распадање свих вредности, а пустош све прекрива и наткрива.

Живуловићев роман *Жив сам негде далеко* прожет је лудим сазнањем да је људско биће разапето између супротних изазова, да се његове жеље не могу ускладити са поретком реалног света, да је немогуће избећи конфликт између страха од смрти и жеље да се одржимо бар на ивици понора. Духовни контекст у којем је настало такво уверење можемо окаракте-

рисати као историјску ситуацију отуђења. Писац јасно уочава пукотину између стихијности збиље и делотворне моћи ума. Он је ту мисао конкретизовао као сукоб мисли и чина, жеље и разочарања, односно као неподударност човековог бића и његове реалности. Држава која се распада, потонуће морала и свих вредности рађа апсурдну осећајност, посезање за стимулансом који треба да ублажи и покаже могућност грађанског друштва, бар неки хоризонт у коме би се измирила суштина и бивање. Неподударност човека и света у роману се остварује ослањајући се на неповредиву индивидуалност човекових субјективних захтева и немилосрдну грубост објективног света: „Али дрога је почела да делује, ускоро ћу добити улазницу у рај у коме ћу да заборавим све ово што се догађало и оно што ме очекује. Бићу бар накратко сам у том блаженом стању, сам у моме рају у који нико други не сме да уђе.”

Поки, главни јунак Живуловићеве приче разапет је, захваљујући дроги, између суморне егзистенције и утешне мисли што рађа унутрашњу напетост коју не успева да превазиђе. Мисао дочарава егзистенцијалну ситуацију, али обамрли јунак не успева да је измени или превазиђе. Мишљење је у Ђокијевом случају изражена рефлексја о зебњи пред појавама живота и осећање јасне егзистенцијалне угрожености.

Главни јунак покушава повремено да сањари, он је усамљени човек изложен погубној страсти, раздражен противречностима младалачке психе. Неприпадање времену у коме траје води га ка потреби за сном и бекством као мелемом: „Поверовао сам, боравећи дан и ноћ са њом, у њену глупу мантру да спољни живот не вреди и да га треба претворити у живот на облацима халуциногена или неког моћног флеша уз чију ћемо помоћ узлетети до заборава овог безвредног света у коме боравимо.”

У сталном страху од реалног живота Ђоки даје крила стимулансима, машти и слободној тежњи унутрашњих лутања. Машта стално трепери и блуди од једне неизвесности па до њене очигледне негације у реалноме свету. Главни јунак је обамрли младић који не влада својим жељама, медиј коме се намеће нежељена стварност. Зато сан постаје симболична акција, потиснута жеља која се распламсава. Сан разграђује границе одређености у наметнутом свету и његовим ограничењима:

„Осамио сам се у једном ћошку размишљајући о томе које све лепе ствари нуди живот. Ето, та једрења и јахања на тала-

сима, та јужна мора са песковитим плажама у недоглед, па јужно воће, и екзотична пића, а пред тобом лепе цуре на лежалкама. Човече, колико тога. Када тако нешто чујем осетим се некако емотивно скењано и инфериорно. Одједном омрзнем и себе и свој живот који хоћу да променим, а свестан сам да немам за то снаге.”

Главни јунак приповести стоји пред читаоцем као неучесник у животу који симболише одсутност и немар у световном поретку. Нападна меланхолија и потпуно потонуће преплављују његово биће. Његова исповест је тмурни одсев нежељеног, ходање у глибу равнодушности коју повремено изненади флеш дроге и потреба за сном који се брзо гуши и топи. Приметно је да главни јунак никада не успева да оствари истински контакт са светом, његове везе са бићима су прилично неаутентичне. Он је заправо заробљеник страсти која га преплављује и узима под своје: „А живот ми се свео само на две ствари: пропадање у поноре кризе и узлете у облаке дроге. То су моја једина и коначна стања, у томе се одвија протицање мог живота.”

Један простор Ђокијеве људске тежње је да се досегне сан и срећа, док је други простор стварност- потпуна негација сна. Главни јунак није карактер већ једно метафизичко стање испуњено болним и раздраженим емоцијама животне узалудности у канцама дроге.

Живуловић гради слику појединца у канцама дроге, издвојеног из колектива, упућеног на самог себе и непоуздане „пријатеље” из света пакла који се исповеда и убедљиво слика стање празнине и усамљености, осећање бесмисла живота. Делиријум мучнине непрекидно надире и главни јунак све дубље кризира, повремено губећи разум и осећај за стварно:

„Осећам како серем. Лансирам своје наркоманске глупости за које немам никакву потврду у сопственом животу. Какав ћале и кева, каква девојка и љубав, какав брат. Цело моје психичко стање врти се око тога да само један добар трип може све ствари у животу да среди. Важно је само како доћи до њега, све остало нема значаја.”

Изложен мучнини, паду, незнању, главни јунак види живот у сивилу које се простире у недоглед, пред њим се пружа устајала вода и жабокречина неке давно запуштене фонтане у центру 3. поред које сатима седи. Апсурд је најадекватнији израз за осећање које доминира у роману *Жив сам негде далеко*, људско трајање води у потпуни безизлаз, а Ђоки, који се

исповеда, осећа да су врата смисла затворена, покушава повремено да досегне неки трачак наде и било каквог решења, али се и он брзо губи са хоризонта.

Главни јунак Ћоки је производ најрадикалнијег могућег приповедања у првом лицу, такозваног дијалекталног и сленг приповедања. Дијалекат и сленг је добио предност у односу на књижевни језик и успео да пружи маестрални резултат. Дијалекат и сленг су у овом роману заправо језик без љуштуре који твори унутрашње истине - огољене, сурове, безизлазне. Дијалекат и сленг уметнички преиспитују сведочење и психолошке занимљивости постају посебно значајне. Циклично приповедање у роману *Жив сам негде далеко* уједно је и облик деконструкције – конструкције монтаже сегмената. Прича се конструише као низ исечака у времену, а оно што је у казивању универзално израсло је из наума и језика. Круг субјективизовања нарације затворен је јер постоји превасходно само свет виђен искуствима једне групације и свет – ја виђен очима главног јунака.

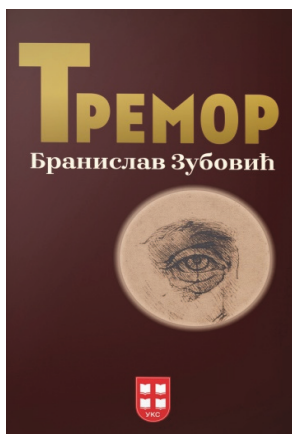
Врло често говор јунака је фразеолошки вишезначан и дочарава неку врсту вокабулара који много саопштава и психолошки нијансира. Границе концепта су помакнуте захваљујући тој динамичности унутар језичког плана приповедања. Јунаци Живуловићеве повести активирају фразеолошки кодекс који је изузетно значајан и он је језички документ времена, функционални предмет уметничког обликовања.

Овај изузетни роман не даје стање у коме је нешто коначно докучено, јасно и до краја опажено, већ нам даје исечке једне свести која нас уводи у нешто проблематично, збркано, недоречено, али изузетно сентиментално. Људски материјал у канцама ужасавајуће страсти тематско је и значењско исходиште уметничког тумачења у коме се на крају отварају врата неке пригушене наде јер главни јунак остаје жив. Трагични исход је избегнут и остаје нада која све наткривљује.

Ранко Павловић

ПОГЛЕД ОДОЗГО НА СВЕКОЛИКОСТ ЖИВОТА

(Бранислав Зубовић: ТРЕМОР, Удружење књижевника Србије, Београд 2020)

Понесен надахнућем, пјесник може да се вине у неслућене висине и да одозго, заједно с онима који су се преселили у вјечност, призивајући у помоћ и анђеле мисли и имагинације, посматра свијету његовој свеколикости (*Уосиалом ја више немам нишџа с џим – / И сад на миру небеско сено џласџим*, пјесма *Сиџнице*). То потврђује и Бранислав Зубовић збирком *Тремор*. Мада наслов ове, обимом невелике, али значењским импулсима и слојевитим асоцијацијама у читаочевој рецепцији врло широко распрострарене пјесничке књиге, указује на неку врсту неконтролисаности (у понашању људског тијела, на прим-

јер), у свакој пјесми је све на свом мјесту, врло дисциплиновано доведено у ред, билода се мисли и осјећања саопштавају у везаном или невезаном стиху. С истанчаним смислом за препознавање суштва човјекове запитаности пред свијетом и животом који му је дат, Зубовић у стварности разубојеној у мноштво рукаваца, уочава и стихом осликава тамне и свијетле стране битисања, стављајући тежиште на – да се послужимо симболиком наслова – „треморну“ дрхтавицу у души.

Пјесников приступ рашчитавању феномена вјечности и, истовремено, свакидашњице, одгонетљив у сваком стиху, можда се понајбоље може видјети у наслову пјесме *Коресиоденција с душом*, у којој сами себе, па и поетички однос овог ствараоца према сопству и дјелу које ствара, тумаче и ови стихови: *Није ни шеби лако са мног / Чак и џоред џвој божанској сушџасџива / Ваља исџриџи џруле костџи / И често намрџишен џоџлед*. Још очигледнији примјер за ову констатацију налазимо у пјесми *Душа*:

*Тело моје џусџа је џоџлеуша
А срце елекџрични џрзај речи
Шуџаљ бакрењак – нема клеџџуша
Које за казну џек сџихове вречи*

Пјесник своју душу (да ли само своју) пореди са бившом маглом – патетичним рукописом, прељубницом, Јудиним сребрњакком са два (јанусовска) лица, а читалац у тим метафорама и мо-

тивима може пронаћи и слику друштвеног бића у данашњици и кроз историју. *Између два века где крчмар рачун пише* провлачи се жалосна судбина Косова, ту су и *бувљаци* по којима се шетају шићарције прерушене у мигранте. Свијет би био много бољи кад би се послушао пјесников савјет да се из пјесме не пуштају *караконцуле и ине мишке креишуре*.

Зубовићева поезија показује да се однос према нацији и националном, према отаџбини и дједовини, може исказивати и без патетике, понекад и са тек наговијештеним иронијским призвуком, као у пјесми *Баук*:

*То мештар љушој троила
Сироводи царске фермане
И пушта Србе из кошла
Да дочекају Германе.*

У *Дунавској скаски* рушевине кућа, запаљене књиге, дим цигарета, мећава, пјесничке су „кулисе“ испред којих ће пословати лично *ђаво / Да нас ојети однесе / У мушно Дунаво*. Српску националну историју тешко је раздвојити од митске народне епике, па... *Тамо где ништа више не нице / Јединно јавран сироме српче*, јер добро зна судбу клету и бабље гатке.

Рефлексије и емоције Бранислав Зубовић зналачки исказује помоћу и кроз пјесничке слике, пластично обликоване и колорисане дамарима душе. Тако у збирци *Тремор* мјесец из неког митског карафрака збија шале и тако плаћа данак кафанског рачуна, а послје рата се *за скршене хумке хваћа*. Када човјека захвати сумња, онда му се страх гомила под ноктима, нарочито на мјесту *јдје је чудно ако се не деси чудо*, а кад би му се трнци увукли у очи, онда осјети *мрављи сшамнедо у кайциа*. Дирљиво је сјећање на пјесника и пријатеља Небојшу Деветака, на његову избјегличку судбу и ожиљке који су се дубоко увукли у животне боре и бразготине. Шта послје свега човјеку остаје... *Већ скупиши крцу из пуштој завежљаја / И ушећи у илишку измаишцу раја*.

Зубовић брижљиво римује своје катрене и дистихе, тражећи гдје год је могуће и смислену подударност, при чему води рачуна о метрици, цезури и музикалности стихова. Ритам који прати његове пјесме доприноси утиску да рима зазвучи и у неримованим строфама.

Дода ли се свему богат рјечник, за који би се могло рећи да је преузет из цвјетника народног говора, у коме готово нема страних ријечи, осим понеке туђице која се одавно одомаћила у српском језику, с разлогом се може тврдити да збрка пјесама *Тремор* Бранислава Зубовића заслужује подједнаку пажњу читалаца и књижевне критике.

Јасна Миленовић

МАЈСТОРСТВО КРАТКЕ ПРОЗЕ

(Бошко Ломовић: ПРИЧЕ О НЕОБИЧНОМ, ASoglas, Зворник 2020)

*Треба писати тако да речима
буде тесно, а мислима широко*

А. П. Чехов

„Нема ништа фантастичније од живота“, поново нам доказује овом приповедачком збирком Бошко Ломовић, као што је и Достојевски давно утврдио. *Приче о необичном* чини двадесетак тематски разнородних прича обједињених неочекиваним обртима. О малим људима, из малих, неименованих средина, где често све произилази из унутрашњих сукоба, осећања и психичких стања учесника. Инспирисане животом, и/или разиграном пишчевом маштом, где непредвиђени догађај битно мења

ток живота свога јунака, каткад и судбоносно. Као што песник, онеобичавајући речи и синтагме, ствара уметничке поетске слике у песмама, Ломовић то чини најчешће духовитим, а каткад саркастичним и трагичним расплетом приповедачких нити. Као и код руског приповедача Чехова, приче често почивају на тренутку наглог просветљења, на детаљу који све разоткрива.

Збирка се може поделити у неколико циклуса, руководећи се изворним мотивима. Са ратном тематиком, најдужа прича, заправо приповетка, у збирци је *Радиестезист* у којој писац без повишеног тона, без изречене осуде, изузетно вешто приказује један од најзверскијих злочина нашег времена, описујући трагику родитеља, чији се син није вратио из рата, и срећу другог родитељског пара, чијем је сину поклоњен нови живот, пресађеним срцем. Читалац препознаје и слике којих у причи нема, које се крију између редова. Укључујући аматера радиестезисту (рашљара), писац намерно удаљава чи-

таоца од онога са чиме ће га суочити у завршном делу. Као и *Рагнесџезистџи*, још три приче не говоре о рату, већ о његовом судбоносном упливу на животе људи: *Lege artis* жигоше горком иронијом крутост оних који спроводе закон; *Мосџи* слика социјалну беду једне породице, са једне, и уништен сан добростојећих супружника без деце, са друге стране; *Љиљана оџију илавих* прати путеве двоје логораша и њихове бебе, рођене у нацистичком логору.

Посебна група прича је о сеоској средини. Слика старости и усамљености (*Оџлегалџе*), традиције разбијене модерним и помодним токовима (*Свадба*), печалбарства и носталгије (*Мириџ лаванџе*), сеоске идиле која бесповратно ишчезава (*Разџовор у водениџи*). Ломовић показује да одлично познаје село, изврсно влада приповедачким занатом и језиком као средством за убедљиво приповедање, имајући непрестано на уму Чеховљеве препоруке да треба писати тако да речима буде тесно, а мислима широко, као и да је краткоћа сестра талента, што посебно долази до изражаја у причама-вињетама, *Узџах* и *Фатшалности леџоше*. У првој, у само неколико редака и у једном детаљу, открива се величина отуђености људи који „годи нама деле брачну постељу“, а у другој се наслућује колико је женска лепота често предодређена да буде кобна.

Неколико прича у збирци размрсују клупко често компликованих женско-мушких односа. Одабравши по један догађај, аутор духовито води своје ликове кроз постављене заврзламе, да би нас на крају, чеховљевски, изненадио неочекиваним обртом. Девојка Марија воли ожењене мушкарце (*Бурма*); чиновник Павле Павлов покушава да се домогне свеске у којој женскарош Петар Петров евидентира своје успехе (*Наџомена*); пратимо љубавни неспоразум Адама Совиља са сестрама близнакињама (*Сесџира*); после саобраћајног прекршаја у Немачкој, Мирослав Ђуран тек од судије, случајно, дознаје да је разведен (*Развоџ*). Да ли је подлога ових прича из стварности, или је само сјајна ауторова имагинаџија, остаје нам да домишљамо, верујући да живот може, каткад, превазићи машту.

Најзад, имамо приче које сјајно сликају атмосферу. *џитареша професора Морића* о немогућности човека да се лиши порока. *Годишњиџа маџуре* је мало вашар таштине, а мало више изложба судбина давних матураната и њихових (не)достигнутих животних циљева. Ово је прича са мало речи, а са највише ликова, изванредно насликаних. *У сџиџне сџше* је врло

уверљив монолог припитог Бошка Боровњака, једне ноћи у кафани, о себи и својима, о староседеоцима и дошљацима у једном граду, о новонасталом времену које се не уклапа у традиционалне обрасце. *Књижевно вече* је горка критика стања у култури, кроз анегдотску, неочекивану подвалу великом писцу...

Тридесет година је већ прошло од објављивања претходне и изванредне Ломовићеве збирке прича (*Милионер*, Сарајево 1989), а он нам је поново показао да је један од наших најбољих приповедача и, уистину, мајстор кратке приче, што доказују бројне награде освојене за ову врсту књижевног дела. Иначе, *Приче о необичном* су победник прошлогодишњег конкурса зворничког издавача за најбољу рукописну збирку кратких прича и, као награда аутору, објављена почетком ове године у едицији „Побједници“.

Тања Прокојљевић

РОМАНТИЧНО ПЕВАЊЕ О ЉУБАВИ

(Андрија Вујачић Расточкин: СВЕТЛОСТ ПОСТАЊА, *Еверест медија д.о.о.*, Београд 2019)

Збирка песама *Светлост постања* аутора Андрије Вујачића Расточкина је збирка која у читаоца улива ону топлину која је потребна да испише трагове на његовом срцу, а оног посвећеног тумача гони на жељу да о збирци нешто забележи.

Тема збирке је свакако љубав, посебно она, како то бележи рецензент ове књиге Душка Врховац „између мушкарца и жене“. Све песме у збирци су написане чистим и бистрим језиком, једноставне су, али носе снажне слике и поруке, те тако пронициљиви читалац може закључити да су писане у потпуној посвећености поезији и теми која се обрађује, а у циљу лепоте и приближавања читаоцу.

Андрија Вујачић Расточкин, аутор збирке *Светлост постања* је врло озбиљан аутор савременог доба који је до сада на светлост дана изнедрио чак пет збирки песама: *Спокој*, *Пред лицима*, *Чујеш ли звон моје лире*, *Сионе* и двојезичне збирке песама на српском и руском језику *Злашћини се румен са кујоле диже*, а и пет збирки прича: *Тајанствено светло*, *Злашћина девојка*, *Слобода се весели под барјаком слободара*, *Крст од злашћа* и *Плава звезда*, као и два романа: *Време шуте и освете* и *Слобода за све и све за слободу*.

Светлост постања је збирка која у себи садржи циклусе и ми бројимо четири циклуса која деле песме које се налазе у збирци, с тим што пре почетка првог циклуса једна уводна песма врло интимне садржине лебди као посебна целина Ову песму која носи назив „Уместо годишњице“ песник отпочиње стиховима: *Нека су Бојом простиа јуштра нерођена/ сновиња од праскозорја од пайерја,/ дрхћиаји који вознесе се у висине,/ и срца шћио цвейшала су од милине.* Може ли се лепше и романтичније започети песма и љубавна прича у њој него што је то у ових неколико стихова,? Може ли се маштовитије изразити свет љубави него у оваквом певању? Оно што љубав носи и што се осећа док је она присутна лепо је и

веродостојно изражено у песми „Уместо годишњице“, али је то ипак само сегмент онога што су истинска осећања у љубави. Изразом „Нека су Богом проста“, којим отпочиње свака строфа уводне песме „Уместо годишњице“, даје се посебна драматичност тужној љубавној причи о којој песма говори, а лирски јунак у њој је сам песник. У песми видимо и силину негодовања самог песника на околности које су га приморале да своја најплеменитија и најдубља осећања у љубави мора да спута, па можда и заборави, јер нису имала ту срећу да трају. Песма нам не открива разлоге због којих љубав није трајала, већ нам само говори о љубави у самом песнику која је толико јака да је неоспорно морала да доживи пуну зрелост и потпуно остварење.

Песник се већ у уводној песми „Уместо годишњице“ приказује не само као лирски јунак који је доживео љубав и пева на основу сопственог искуства, већ и као песник који прашта свима. Молећи Бога за опрост, у име љубави, а највероватније и име оног бића кога воли – лирске јунакиње песме „Уместо годишњице“, па можда и име саме судбине што је љубав изиграна, песник заправо показује своју људску песничку величину, али и гради стихове песме од онога што је у љубави осећано и што је обећано. Довољно о томе говори последња строфа наведене песме: *Нека су Бојом просија шихована / и болови скривани, шујом отрнуши, / време када смо се невични љубили / и на верности будућој љубави се заклели.*

Баш онда када нам се учини да је уводна песма „Уместо годишњице“ заправо знак да ће читава збирка садржати љубавне песме интимне садржине у којима ће се полако открити све тајне љубавне приче која је започета уводном песмом, догађа се другачије. У првом циклусу „Све моје љубави“ песник пева о Њима. Али можда је погрешно ако тумачимо да су Они, заправо сам песник и неке његове љубави. Она је рецимо, у првој песми овог циклуса „Будите ноћас тихе“: *Будите ноћас тихе, тихе воде/ ни ши-шрајем је блајим не будите/ Нека шойли вејар милује јој очи/ а залазак сунца снену нек је љуби... можда само песнику нека непозната девојка – јунакиња љубави.*

Прави песник може да проникне у тајне, он је широког срца и душе, он има у свом срцу довољно места за сва жива бића, он је ту за оне који речима не могу да опишу сопствена и најпрефињенија осећања. У првом циклусу збирке песама *Свејлосиј йосиана*, песник хрли том остварењу – да буде ту за оне који су у љубави, и то љубави до оног најзвишенијег нивоа ње, оног нивоа који је и сам доживео песник, оног нивоа у коме се двоје предивно сједињују, али и нивоа у којем се стиховима проживљавају несрећне љубави. Тако можемо претпоставити да и онај кога песник опевава и метафорички приказује рецимо као *облушак* у истоименој песми „Облутак“, певајући: *Док ши очи шрејше бели облуйку/ шражећи црвени цвейи у даљини/ ши предајеш се јушарњем*

сјају/ и сањарењу у йраскорје... заправо није он сам, већ неки младић који чезнући за љубављу, тражи Њу, вапи за „црвеним цветом у даљини“. Песник дакле пева о Њему саветујући га да у тој величанственој потрази „душу ће нежно да му греје сунце“. Све песме указују на то да у првом циклусу који носи наслов „Све моје љубави“, песник пева свима онима који очекују, проживљавају и чезну за љубављу. Песникова жеља је да и сам подари мало љубави таквим људима који траже љубав и који у љубави живе. Он их у песмама воли и описује као прелепа бића једног прелепог живота и лута са њима, очекује остварење њихових снова, ужива са њима у њиховим оствареним љубавима и чекањима те исте, чува их у песмама јер су умели да доживе иста осећања која је и сам једном доживео. То значи да у првом циклусу има доиста много лирских јунака о којима је песник из љубави одлучио да пева у романтичарском духу, прелепо и искрено не спомињући њихова имена.

У другом циклусу названом „Светлост постања“ који је можда са разлогом именован баш као и читава збирка песама, песник се враћа својој интимној причи најављеној уводном песмом „Уместо годишњице“. У песмама овог циклуса, дакле, заљубљени јунак је сам песник који пева Њој – својој драгани са којом због никад до краја објашњеног разлога у песми „Уместо годишњице“ није могао да оствари ни годишњицу. Можда је баш сваки циклус једна различита целина ове збирке, а не део оне уводне најављене песме, да би песник само у појединим песмама могао заиста да се отвори и каже нешто више о својој љубавној причи јер је очигледно да је помало крије, а његова је драгана увек приказана као тиха и тајновита. Песник као да је своју причу намерно уплео међу циклусе своје збирке да би је открили само они који се потпуно посвете збирци *Светлост постања*.

Када нешто више сазнамо о интимној љубавној причи песниковој из другог циклуса збирке „Светлост постања“, схватамо да је песникова љубав отпочела страшћу. То потврђује свака па и прва песма „Гориш у мени“ која почиње стиховима: *Као вајира јориш у мени/ сва од дерџа йодивљала/ изјонећи моја чула/ на чистину йроиланака/ расцветалих йвојих/ медних йујољака/ који миришу ойјно/ и буде ме зором.* Та страст се прожима у свим песмама овог циклуса. Страст као примарно осећање са којим отпочиње љубав, страст као неукротива моћ која гони на загрјаје и уздахе, страст као магија за којом је песник кренуо отвореног срца и душе: *Као случајни йујиник уледгах ше оне ноћи/ у йрозирној хаљини обасјану месецином,/ а йоћох за йобом најдража моја/ йрема реци шјо жуборила је од милина,* пева нам песник у песми „Случајни путник“. И доиста, страст наилази случајно, при путовањима кроз живот и онај који вреднује ово лепо и посебно, магично осећање, као што то чини песник ове збирке, „истраживаће опојно саће“ и то „опој-

но и страсно“, а „набубреле дојке ће се уздизати ка сунцу као знамење“, готово еротски о томе говори песник у песми „Песма љубави“.

За песника како видимо страст је и сама љубав. Песник је тај који ће се путем страсти наћи пред „вратима душе“ и „ослушнути је“, каже нам у песми „Пред вратима“: *Дођох њред враиша твоје душе/ и као да чух дубоку тишину./ Дођох да њред тобом сагим теорине, као чудотворну биљку да те њазим,/ ја, баштован твој срца, да ѡочујам коров и ѡрње тишо се тусто сјлело,/ тио нежно срце од самоће да избавим,/ са блаословом да ја љубим.* Ова би песма можда указивала и на то да је песник био спреман и пре саме страсти на љубав. Ипак, без узајамне привлачности између двоје, без посебне магије, не постоје основе за љубав чак иако се на њу дуго припремамо и када се она дуго ишчекује. Само они који дубоко вреднују све божанске промисли могу да знају колико су дароване силе страсти вредне и да морају да се следе ради више добити, да морају и да трају и постану љубав. Ипак, реалан живот носи нешто другачије ситуације јер нису сви песници. Песник то открива у песми „Немам рајске дворе“ која почиње стиховима: *Немам ја рајске дворе/ ни вршове зелених сајова/ тио којима се шећу ашгови/ ниш мостове од камена који се у даљини ѡружају...* можда је та немаштина баш и била камен спотицања да страствена љубав не доживи ни годишњицу и то је баш једина песма која нам казује због чега песникова љубав можда није могла да траје.

У читавој збирци провлачи се једна метафора, а то је *звезда*. Можда би звезда могла заиста да буде метафора за љубав. Стога није нереално да помислимо да је циклусу „Поноћна симфонија“ циклус песама посвећен љубави: *„Несћала је у мајли њена звезда,/ изтубио се сјајни ѡрај у тишини,/ ноћним небом круже бледе сени,/ самошине као њеовезане ниши...“* каже нам песник у песми „Изгубљена нит“. У овом циклусу песник жали за љубављу, свестан је да је његова драга далека од њега и да је немогуће да се љубав поврати. У овом циклусу песник нам открива о својим немирима и својој љубави. Он у песмама подлеже машти и почиње да гледа свет и људе кроз маштовито, посвећује се неким нереалним бићима, као што то чини у првој песми „Добра вила“: *Анђeosка вила доброт лика/ у заносу лети ѡреко облака/ ѡрелеће врхове лишица и ѡланина тишо ѡроадно ѡред њом ширче.* Песник у циклусу „Поноћна симфонија“ митска бића воли као што је волео и оне обичне људе који живе за љубав, јунаке првог циклуса ове збирке. Песник тако за своју вилу прижељкује: *Можда ће и она једној дана/ ѡронаћи свој драјој у шуми јела,/ крај бистрих ѡланинских река/ како је срећан – чека од ѡамшивека.*

Управо љубави је посвећен и трећи циклусу збирке који носи назив „Уместо годишњице“ баш као и прва песма ове збирке. Овај циклус говори опет о песниковој љубави и свему ономе што је

пропуштено у првој уводној песми. Овде песник као лирски јунак поново пева о својој љубавној причи: о срећи, радости и тузи, љубави према својој драгани. И у том се циклусу све чешће појављује песникова звезда, заправо *љубав* коју има и осећа пре свега према самој љубави чији је покретач била његова драга. Ту је и циклус „Пред тобом“ који још ближе приближава песникову драгу да можемо онако скривену ипак да је сагледамо као живо биће исказано у литератури.

Овакво тумачење збирке и размишљање о строфама чини збирку разумљивијом у свој својој скривености, али то не мора да значи да ће је неко тумачити на исти начин. Ова је збирка у сваком случају врло интересантна због те своје неповезаности која има за теме: љубав, заљубљеност, двојност, сједињење и уживање у оном другом. Лепо је што аутор изгледа свесно жели да се поигра са читаоцима представљајући себе као лирског песника који је остварио најлепша љубавна осећања, љубавни бол, али и као песника који просто себе даје онима у којима препознаје постојање љубави и потребу за њом.

Светлост њосћања јесте заправо књига у којој се уз песму срећемо са магијом љубави. Андрија Вујачић саветује да се сви искрено позабаве том магијом јер је то светлост и почетак лепоте живота.

Свакако, свака песма Андрије Вујачића је лепа. Она тако сликовито изражава осећања – перфидно слика осећаје љубави. Андрија Вујачић добро зна да је књижевност идентична са љубављу, њу је потребно волети и чини му се да најбоље са њом могу да се искажу љубавна осећања и лепота љубавног заноса. Једноставност у песништву јесте најтежи посао који један песник може да оствари, а склад и једноставност се могу наћи у песмама Андрије Вујачића Расточкина не само у овој збирци.

Књига Андрија Вујачића, *Светлост њосћања* могла би да носи назив „Радост постојања“ јер без љубави нема лепоте и радости.

Што се певања тиче, аутор се не држи правила по питању риме, нити броји слоге, мада се труди да задржи риму тако што тек понекад римује не у оквиру одређене шеме. Ово је знак да Андрија Вујачић цени риму у песми – баш оно што се данас помало запоставља, али је нешто изузетно важно посебно у лирској песми. Гласовне подударности су нешто најтеже и тешко изводљиво у песми и њима се посвећују они који уистину воле поезију. Због тога Андрија Вујачић не жели да не укаже на римовано певање чак и када не жели да следи правила како би се показао модернији и како би могао да оствари боље распеће у језику. Колико је то паметно или није за сада је немогуће проценити, али свакако они Богом дани песници знаће да цене свако подсећање на риму, али и романтично певање Андрија Вујачића Расточкина.

Промишљања

Слободан Антонић¹

ПОСТПЛАТОНОВСКА ТРАДИЦИЈА ФИЛОСОФИЈЕ МОЋИ: КАНТ, ФИХТЕ, ШЕЛИНГ И ХЕГЕЛ

Немачка класична философија, бар што се схватања моћи, државе и морала тиче, више је наставак платоновске² него аристотелијанске визије³. Немци, као и Платон, непосредно спајају умност, морал и слободу, од управљача захтевајући доношење умних закона, а од грађана добровољно покораваше законима ума.

Кант

Имануел Кант (Immanuel Kant, 1724–1804) био је импресиониран Хјумовим епистемолошким изазовом⁴. Он се толико усредсредео на њега да је, када је моћ у питању, на чисто појмовној равни направио корак назад. Њега, наиме, моћ као категорија не занима, он хоће само да зна – како ми уопште

¹ Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за социологију, santonic@f.bg.ac.rs

² Видети: Слободан Антонић, „Може ли се реконструисати Платонова теорија моћи?“, *Смисао филозофије и смисао у филозофији*, Сремски Карловци, 11-13. IX 2009. [и] *Интерпретација и вредновање*, Сремски Карловци, 10-12. IX 2010. [и] *Знање и вера*, Сремски Карловци, 16-18. IX 2011. / [редакциони одбор Слободан Кањевац, Рајко Ђурић, Миленко Говедарица] Београд: Српско филозофско друштво; Сремски Карловци: Кровови, 2014; стр. 45-60.

³ Видети: Слободан Антонић, „Онтолошки и комунитаристички проблем моћи у философији“, у: *Искусство мере: споменница Здравку Кучинару*; приредили Зоран Кинђић и Владимир Ђурђевић, стр. 193-235. Београд: Филозофска комуна, Ескић и Миљковић и Досије, 2014.

⁴ Кант вели да га је Хјум „тргнуо из догматског дремежа“ и његовим истраживањима дао “сасвим други правац” (Имануел Кант, *Пролејомена за сваку будућу метафизику*, у: “Двије расправе“, превео Viktor D. Sonnenfeld, Напријед, Загреб 1953, стр. 11).

можемо да знамо? Стога Кант моћ спомиње узгред: „Моћ је способност, која има надмоћ над великим запрекама. Иста та моћ зове се сила, ако је јача и од отпора онога, што само има моћ”⁵. И то као је све од Канта када код њега на ред дође појам моћи.

На први поглед, Кант питање моћи као да не узима озбиљно у разматрање, док питање слободе решава слично Хобсу – пребацивањем у домен практичке философије⁶. Али, моћ и слобода се ипак тамо претварају у нарочите почетке узрочно-последичних ланаца, чиме се обнавља њихов посебан онтолошки статус.

Кант не мисли да је питање моћи претерано значајно у сфери практичког ума. Јер тамо је, по Канту, човек заправо – свемоћан. Све што морал каже да треба да се уради, доиста и може да се уради. „Du kannst, denn du sollst!” – Ти можеш, јер тако треба! („јер ти треба”). „Човек је свестан да он то може, јер он то треба” (УС⁷, 100). Ја, збиља, моћу да увредим или не увредим, нанесем неправду или да поступим праведно, да украдем или да се уздржим од престапа. Ту све можемо и све је ствар наше воље. Само је питање које ће начело узети наша воља – начело себичности и саможивости, или начело истинског морала и општељудскости.

„Да ли би он то учинио или не, то се, можда, неће усудити да потврди; но да му је то могуће, мора без размишљања признати. Он, дакле, расуђује да нешто може зато што је свестан да то треба” (КПУ⁸, 53). „Морал је већ сам по себи пракса у објективном значењу као скуп безусловно заповедних закона по којима *треба* да поступамо, па је очигледан бесмисао, пошто смо том појму дужности већ признали његов ауторитет, рећи да не *можемо*” (УС, 156; подвукао Кант). „Да се удовољи у категоричкој заповести моралности увек је у свачијој моћи” (КПУ, 60). „Оно што он у овом погледу хоће, то он и може” (КПУ, 60).

⁵ Имануел Кант, *Критика моћи суђења*, Напријед, Загреб 1976, стр. 95.

⁶ Појам *практичкој* утемељује управо Кант, а доцније и Фихте; Здравко Кучинар, *Филозофија чина Аугуста Бешковској и Мозеса Хеса*. Београд: Плато Books: V&S, 2011, стр. 94-95.

⁷ Имануел Кант, *Ум и слобода: сјиси из филозофије историје, права и државе*, уредио и превео Данило Баста, Велика едиција `Идеја`, Београд 1974, стр. 100.

⁸ Имануел Кант, *Критика практичкој ума*, превео Данило Баста, БИГЗ, Београд 1979, стр. 53.

Ипак, моћ Канта у само средиште разматрања враћа као помоћник једног другог појма а то је – слобода. Кант одређује слободу као „моћ да се неки догађај започне сам од себе” (Пр⁹, 102; 103). Та моћ људи је специфична и долази не из онога што се догодило, већ из онога „што треба да се догоди” (Пр, 103). Тај „каузалитет ума” значи да „умна бића” могу да „спонтано започну један низ стања” (Пр, 105). То је практична слобода (Пр, 104-5).

„Воља је једна врста каузалитета живих бића уколико су она умна, а слобода би представљала ону особину тог каузалитета по којој он може да дела независно од туђих узрока који га детерминирају, као што је природна нужност особина каузалитета свих безумних бића по којој њихово делање одређује утицај страних узрока” (ЗМ¹⁰, 97). „Слобода воље је особина воље по којој она јесте закон самој себи” (ЗМ, 98). „Слобода представља особину воље свих умних бића” (ЗМ, 99). „Човек у себи стварно налази моћ којом се разликује од свих осталих ствари, па чак, уколико га афицирају предмети, и од сама себе, а та моћ је ум” (ЗМ, 105). Ум је „чиста самоделатност”, „једнако чист спонтанитет да он тиме далеко превазилази све што му чулност може да дотура” (ЗМ, 105).

Слобода значи умно постављање правила поступања и подвргавање тим правилима за које нам ум кажу да су добра, да су „наша”. Та правила, која нам долазе из нашег сопственог ума, ограничавају нашу животињску природу, наше себичне страсти, нашу саможивост¹¹. Главно умно правило, које Кант зове „основни закон чистог практичког ума”, гласи: „Делај тако да максима твоје воље увек може истовремено важити као принцип свеопштег законодавства” (КПУ¹², 53). У облику „практичног имератива”, ово правило гласи: „Поступај тако да ти човештво у својој личности као и у личности сваког дру-

⁹ Имануел Кант, *Пролеџомена за сваку будућу метафизику*, у: „Двије расправе”, превео Viktor D. Sonnenfeld, Напријед, Загреб 1953, стр. 102, 103.

¹⁰ Имануел Кант, *Заснивање метафизике морала*, превео Никола М. Поповић; редакција Милош Арсенијевић, БИГЗ, Београд 1981, стр. 97.

¹¹ „Суштина сваког одређења воље помоћу моралног закона јесте: да се она, као слободна воља, одређује само помоћу закона, дакле не само без суделовања чулних подстицаја, него чак уз одбацивање свих њих и уз прекид са свим склоностима уколико би оне могле бити супротне том закону” (КПУ, 92).

¹² Имануел Кант, *Критика практичког ума*, превео Данило Баста, БИГЗ, Београд 1979, стр. 53.

гог човека увек употребљаваш у исто време као сврху, а никада само као средство” (ЗМ, 74).

Ум и морални закон код човека се налазе на једној страни, његова саможива, животињска природа на другој. Одакле та појава и како их помирити? Кант мисли да то није случајно и да је тај дуализам заправо претпоставка историјског напретка човечанства. Он о томе пише у делу: *Игеја ойиште историје усмерене ка остварењу светској грађанској поретка* (Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht, 1784)¹³. За Канта, када је историја у питању, постоји јасан „план природе” (УС, 30)¹⁴. Природа је за Канта обојена, она има вољу и замисли¹⁵. Тај план природе подразумева да у људској врсти, која је друштвена, има и једна недруштвена састојница. Наиме, ако би људи били само друштвена бића, као мрави или пчеле, њихов развој као врсте не би био могућ. Али, недруштвеност – лењост, честољубље, лакомост, властољубивост итд. – рађа сукобе, а сукоби подстичу човекове способности и развијају његову памет. „Човек жели слогу; али природа боље зна шта је добро за његову врсту: она жели неслогу. Он жели да живи удобно и задовољно; а природа хоће да он изиђе из те безбрижности и доконог задовољства и ували се у рад и тегобе, како би пронашао и средства да се опет мудро из њих извуче” (УС, 32).

Али, то да је човек истовремено и умно друштвено биће и безумно недруштвено створење ствара потешкоћу у обликовању друштвене заједнице. Она, наиме, мора бити образована тако да узима у обзир и једну и другу страну људске природе, да човека узима и као слободно умно биће и као себичну немумну животињу. „За људску врсту највиши задатак природе треба да буде друштво у коме постоји слобода по спољашњим

¹³ УС, 27-40.

¹⁴ „Историја људске врсте може се у целини посматрати као извршење једног скривеног плана природе за остварење државног поретка савршеног са унутрашње стране а, у ту сврху, и са спољашње стране, као јединог стања у коме ће она моћи у човечанству потпуно да развије своје замисли” (УС, 36).

¹⁵ „Природа је хтела да да човек све што излази из оквира механичког уређења његових животињских бивствовања створи потпуно сам из себе” (31). „Дајући човеку ум и слободу воље која се на уму заснива, она је тиме већ јасно указала на своју намеру у погледу његов опремљености” (УС, 31).

законима повезана у највећој могућој мери са најснажнијим притиском власти” (УС, 33).

Тако Кант долази до објашњења појаве господара. Господар је део светско-историјског плана природе, он је неопходан да би се човек уздигао изнад своје животињске природе. „Човек је животиња којој је, кад живи међу осталима у својој врсти, потребан господар. Јер, он несумњиво злоупотребљава слободу у односу на друге себи равне, и мада као разумно створење жели закон који би поставио границе слободи свих, ипак га његова саможива животињска наклоност наводи да изузме себе где год може. Потребан му је, дакле, господар који ће сломити његову вољу и присилити га да се повинује једној општеважећој вољи уз коју свако може да буде слободан” (УС, 33-4).

Међутим, невоља је у томе што је и господар човек. „Али и тај ће исто тако бити животиња којој је потребан господар (...). Јер, сваки од њих ће увек злоупотребљавати своју слободу ако не буде имао над собом некога ко ће над њим вршити власт према законима” (УС, 34). То је за Канта проблем „најтежи од свих, па је чак и његово потпуно решење немогућно: из тако кривог дрвета, од каквог је човек направљен, не може се истесати ништа сасвим право” (УС, 34).

Међутим, у делу *Вечни мир: филозофски нацрт* (Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf, 1795; УС, 135-170) Кант наставља да разматра овај „најтежи проблем” и, како се чини, има решење. Он на почетку чак каже да се проблем оснивања државе може решити, ма како то грубо звучало, и за сам народ ђавола (само ако имају разума). А решење гласи овако: „Гомилу разумних бића, која као целина траже опште законе у интересу свог опстанка, а од којих сваки појединац жели потпуно да им измакне, тако организовати и дати им државно уређење да њихови приватни ставови, међусобно опречни, буду једни другима препрека, те да резултат њихових јавних поступака буде исти као да такве рђаве намере уопште нису ни имали” (УС, 153).

Људске саможивости међусобно се ограничавају и уравниотежују, што даје грађански поредак који у следећем кораку може да пређе у морални поредак. „Морално зло има ту особину, неодвојиву од његове природе, да се у својим намерама само себи супротставља и да се уништава (нарочито у односу истомишљеника) те тако, мада у лаганом напредовању, уступа место моралном принципу добра” (УС, 163). „Коначни ис-

ход за ум испада да (...) човек, иако није добар у моралном смислу, постаје ипак силом прилика добар грађанин” (УС, 153).

Тако друштвени поредак не проистиче из морала, већ морал проистиче из поретка¹⁶. А да би се успоставио поредак потребна је сила. „Сила је почетак правнога стања, а она ће накнадно својим принудним дејством створити јавно право” (УС, 157; подвукао Кант). Идући, дакле, уназад, видимо како је историјски основ морала поредак, у коме ефикасно важе државни закони, у коме постоји јасан државни ауторитет, а да је историјски основ поретка заправо сила, која стоји иза самог ауторитета. „При успостављању грађанског уређења (законодавства)”, пише Кант на једном другом месту (Фрагмент 8047, УС, 218-19), „власт нужно претходи праву. Онај ко је овлашћен својим правом сходно закону да ме приморава, тај мора да ми осигура и заштиту мога права према сваком другом; пре испуњења овог услова, закон за мене нема обавезујућу снагу, то јест, законодавац нема право”.

Дакле, самим постојањем закона као општег правила за све чланове заједнице, појединац се ограничава у својој самовољи, али се и штити од самовоље других. Без закона, не бисмо ни имали поредак, већ или анархију или деспотизам. Јер, слобода без власти је анархија, а власт без слободе деспотизам (Ф. 1468; УС, 205). Грађанско друштво управо чине власт и слобода, принуда и добровољна послушност. Суверен је тај који успоставља поредак. „Свако државно уређење није ништа друго до стање међусобне правне принуде грађана коју извршава само суверен” (Ф.7919, УС, 214).

Али, закони које он доноси нису произвољни и у његову корист, већ су нужни за поредак и у корист заједнице. Ако су они такви, грађани ће им се добровољно потчињавати чак и ако нису на њих дали непосредни пристанак. „(...) Законодавац (мора) да тако даје своје законе као да су они *могли* проићи из уједињене воље читавог народа, и да сваког поданика, уколико он хоће да буде грађанин, посматра као да се он сагласио са једном таквом вољом” (*О уобичајеној изреци: што би у теорији могло бити исправно, али не вреди за праксу* (Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis, 1793, УС, 108; подвукао Кант). Закон је праведан онда „ако је *само могуће* да се народ сагласи са њим”

¹⁶ „Добро државно уређење не долази од моралности, него обрнуто, добро уређење омогућује добро морално васпитање народа” (УС, 153).

(108; подвукао Кант). Неки одређени народ, подбадан демагозима, притиснут свакодневном бедом и заслепљен незнањем, можда и одбије неки закон (рецимо, о новом порезу због нарасле спољне опасности). Али, то тај закон не чини неправедним. Јер тај народ, само ако би разборито сагледао ствари, *могао* би увидети да је дотични закон нужен ради опстанка заједнице (108).

Поданици дугују послушност поретку и не смеју га угрожавати побуном чак и ако је закон неправедан¹⁷. То је отуда што у спору народа и суверена не може бити пресудитеља¹⁸. Али, поданици се могу жалити, штавише, њихова је дужност да суверену указују да он својим законима угрожава поредак. Баш „љубав према уређењу у коме живи” обавезује да поданик јавно скреће пажњу на неправде и несавршености које постоје у раду грађанског поретка (113). Тако, за Канта, грађанска послушност тешко може да се раздвоји од грађанске слободе. „У свакој политичкој заједници мора бити *послушности* под механизмом државног уређења према принудним законима (који се односе на целину), али истовремено мора постојати и *дух слободе*, пошто свако у свему оном што се односи на људску дужност треба да умом буде уверен, како је ова принуда правоваљана, да се тиме не би упало у противречност са самим собом” (114; подвукао Кант).

Чим господар почне да влада тако што доноси опште обавезујуће акте (чак и ако се они, у почетку, не односе на њега самог), настаје грађански поредак. Ти општи акти господара могу бити и само колатерална последица његове *зле моћи* (рецимо, у деспотизму) – он њима може да регулише међусобне односе подложника да би успоставио ред и мир, како би их

¹⁷ И Кант мисли да је „у политичкој заједници највећи и најкажњивији злочин свако одупирање највишој законодавној власти, свака побуна да би се насилно исказало незадовољство поданика, сваки устанак који се излива у буру, јер тај злочин разара њене темеље” (109). “А ова забрана је *безусловна*, тако да и када би такође она власт или њен агент, поглавар државе, могла, штавише, повредити првобитни уговор и тиме по схватању поданика учинити да изгуби право законодавца утолико што је владу овластила да поступа потпуно насилнички (тирански) ипак поданику као противсила није остала допуштена никаква побуна” (109-110).

¹⁸ Ко ће да каже, пита се Кант, да ли суверен окрутно поступа са народом зато што је народ непослушан, или је народ непослушан зато што суверен са њим окрутно поступа? (110).

још ефикасније експлоатисао. Али тим актима се одмах успоставља елемент општег интереса (заштита безбедности), па онда и добровољне послушности (тј. *добре моћи*). Тако принуда господара добија дуалну садржину: она је у неким елементима деспотска (приватна), а у неким легитимна (јавна) – зависно од тога да ли је принуда на корист господару, или је та принуда на корист свих. И сада је само ствар историјске динамике – која укључује паралелизам у снажењу умског карактера како грађанина, тако и поретка – када ће доћи до максимализације елемената добре моћи и слободне послушности у поретку.

Иако је Кант препознао проблем дуалности састојница човекове природе и друштвеног поретка (егоистично-алтруистично, принудно-слободно, партикуларистичко-опште), те следствено томе и проблем дуалности моћи (приватна-јавна, рђава-добра), његово решење механизма који је у основи историјске динамике преображаја природног стања у грађанско није било довољно јасно. Он је схватио да је нужна сила како би се партикуларне и сукобљене моћи (егоистични појединци и групе) могли утерати у оквир поретка, те да ће сам поредак временом довести до постепеног преображаја саме те силе, као и односа у поретку и бихевиоралних мотивација његових актера (данас бисмо ту позицију назвали социолошким институционализмом). Али, механизам преображаја зле моћи у добру Кант нам, ипак, није успео до краја да разјасни.

Фихте

И Јохан Готлиб Фихте (Johann Gottlieb Fichte, 1762-1814), који своју философију види само као „добро схваћено Кантово учење” (УН¹⁹, 143)²⁰, ставља слободу у основ свог „критичког” или „трансценденталног” идеализма (УН, 125; 142). „Догматизам (пре свега догматски материјализам – С. А) полази од нужности, док идеализам полази од слободе”

¹⁹ Јохан Готлиб Фихте, *Учење о науци*, избор и превод Данило Баста, БИГЗ, Београд 1976, стр. 143.

²⁰ Након читања Кантове *Критичке практичкој ума*, 1790, Фихте и сам доживљава „револуционарни обрат” (Данило Н. Баста, *Јохан Готлиб Фихте и Француска револуција*, ИИЦ ССО Србије, Београд 1980, стр. 63; о тој прекретници 62-66). Фихте је пре тога био спинозијанац, присташа чврстог детерминизма, а од тада постаје „мислилац слободе”.

(УН, 169). Зато је осново питање његове философије одакле нам представа о слободи, односно како је слобода уопште могућа? (УН, 112). И Фихте, као и Кант, мисли да је слобода деловање из ума. „Моје мишљење и заснивање свршнога појма према својој је природи апсолутно слободно – и производи нешто од ничега. На такво мишљење морао бих надовезати своје деловање, ако има да се сматра као слободно и као да произилази из мене самога” (ПЧ²¹, 95).

Наше дело, „чин”, „делотворна радња” (Tathandlung; УН, 141) за Фихтеа јесте „прва карика материјалног ланца који се провлачи кроз цели систем материје” (ПЧ, 129). Деловање из ума јесте управо слобода (УН, 142). Самом чину претходи воља, „живи принцип ума” (ПЧ, 124) коју воде одређени циљеви. „Ови појмови, названи појмови сврхе, не треба да попут спознајних појмова буду праслике нечега данога, него напротив узорци за нешто, што треба произвести” (ПЧ, 95). Наша „умска делатност” јесте основа „царства слободе” (ПЧ, 129), а та умска делатност почива на вољи да се следе закони добра, моралитета, вечних вредности (135-6)²².

То су закони који често делују насупрот непосредних нагнућа – оне узрочности која долази из стомака, из наше животињске природе, дакле из нужности. Када смо жедни али пустимо да се дете прво напије, када смо гладни али се држимо завета или поста, када нам је хладно али остајемо на стражи, када пропуштамо зараду да бисмо писали песме или певали у хору, дакле свагда када претпостављамо више, умске вредности животињском нагнућу, ми делујемо као слободна бића, бића виших закона. А сви ти закони, бар када је реч о људском роду, воде ка „крајњој сврси садашњег света: да се произведе стање општег мира међу људима и њиховог безусловног господства над природним механизмом” (ПЧ, 152).

Пошто уман и моралан човек у себи има јасног водича, он има право да од суверена захтева да пре објаве закона прибави и његову сагласност.

„Грађанско друштво заснива се на уговору свих чланова са једним или једног са свима, и ни у чему другом се не може заснивати, пошто је апсолутно нелегитимно допустити да нам неко дру-

²¹ Јохан Готлиб Фихте, „Одређење човека” (Die Bestimmung des Menschen, 1800), у *Одабране филозофске расправе*, превео Viktor D. Sonnenfeld, Култура, Загреб 1956, стр. 95.

²² Фихте, као и Кант, вели: „Човек може оно што треба; ако каже не могу, онда он неће” („Прилог исправљању судова јавности о Француској револуцији”; Баста, 96).

ги даје законе осим нас самих. Грађанско законодавство постаје за мене важеће само тако што га добровољно прихватам и тиме самом себи дајем закон. Не могу допустити да ми се наметне неки закон, а да се тиме не одрекнем човечности, личности и слободe”²³.

„Ниједан човек не може бити обавезан осим посредством самог себе: ниједном не може бити дат закон осим њим самим. Ако допусти да му се закон наметне туђом вољом, он одустаје од своје човечности, и до себе чини животињу; а он то не сме. (...) Туђа воља никада не обавезује”²⁴.

Уколико је поданик незадовољан сувереном, он може да са њиме раскине друштвени уговор²⁵ и, заједно са другим умним појединцима, да на постојећој државној територији образује нову државу. „Свако има потпуно право да иступи из државе кад хоће (...). Може ли један иступити из државе, онда то могу и више њих. Они се једни према другима, и према држави коју напуштају, налазе под чистим природним правом. Ако они који су се одвојили желе да се међусобно тешње уједине и да под условима каквим хоће закључе нов грађански уговор, онда они на то, према природном праву на чије подручје су се повукли, имају потпуно право. – Настала је нова држава. Револуција, која засад обухвата само још један део, јесте довршена”²⁶.

Фихте државу дословце схвата као добровољно друштво, које је свакодневно подложно преиспитивању и отворено за напуштање и преуређење. „Може бити да је некој држави неугодно да гледа како у њој настаје друга држава; али питање овде није у томе. Питање је: да ли она то правно сме да спречи; ја на то питање одговарам: Не” (131).

Доцније, Фихте мења такво своје схватање друштвеног уговора у *Основама природној права* (Grundlage des Naturre-

²³ *Захтев владарима Европе да врати слободу мишљења коју су до сада љушили* (Zurückforderung der Denkfreiheit Bon den Fürsten Europens die sie bisher underdrückten, 1793), Баста, 75.

²⁴ *Прилој исцрављању судова јавности о Француској револуцији* (Beitrag zur Berichtigung der Urteile des Publikums über die französische Revolution, 1793), Баста, 117.

²⁵ „Неотуђиво је право човека да и једнострано, чим хоће, раскине сваки од својих уговора” (*Прилој исцрављању судова...*, Баста, 123). „Свакој револуцији припада одустајање од негдашњег и уједињавање на основу новог уговора. И једно и друго је легитимно, те према томе и револуција у којој се и једно и друго догађа на законит начин, тј. из слободне воље” (*Истио*, стр. 127-8).

²⁶ *Истио*, 127.

chts, 1796)²⁷. Када је једном образован народ као највиша законодавна власт (суверен), појединци губе право да по својој жељи улазе или излазе из друштва, одн. државе²⁸. Успостављање умног поретка постаје јаче од појединачних слобода. Део народа (научници, државни службеници), захваљујући свом образовању, може да води друштво ка умном поретку а да за то не мора нужно имати сагласност сваког појединца. Тако би се могло десити, вели Фихте у својим предавањима насловљеним *Основна обележја савремене епохе* (*Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters*, 1806), „да сам ум, својом сопственом снагом, без помоћи људске слободе, одреди и уреди односе међу људима” (224).

Штавише, објашњава Фихте у *Учењу о држави* (*Die Staatslehre*, 1813), оно што је умно заправо и не може бити предмет договора и нагодбе. Како треба да изгледа умни поредак једне државе, њено јавно и приватно право, на то питање не даје одговор искуствена већина људи у некој заједници, већ зналци, људи који су се образовањем, мишљењем и искуством уздигли до умности. Они, само ако имају моћ, имају сва права да присиле остатак друштва да их следи: „Да натера људе на правно уређење и да путем власти осигура право – на то свако ко поседује спознају и моћ не само да има право, него и свету дужност: ако треба, један појединац цело човечанство; јер у против правности они немају против њега никакво право на слободу” (233).

Тако је и Фихте дошао где и Кант – до питања борбе између деловања из слободе и деловања из нужности. Слична решења – али, слични и проблеми. Њих ће успети, као што ћемо видети, да разреши тек Хегел.

Шелинг

И за Фридриха Шелинга (*Friedrich Wilhelm Joseph Schelling*, 1775-1854), „почетак и крај философије је слобода” (СТИ 45²⁹). Слобода је чак у основи сазнајне извесности, оног знања које је недоступно и најрадикалнијем скептицизму. Та извес-

²⁷ Александар Молнар: „Од грађанског космополитизма до немачког национализма: Јохан Готлиб Фихте 1806-1813”, *Српска политичка мисао*, год. 2 (1995), бр. 2-3, стр. 213-259.

²⁸ Молнар, *исто*, 222.

²⁹ Фридрих Вилхелм Јозеф Шелинг, *Систем трансценденталног идеализма* (*System des transzendentalen Idealismus*, 1800), превео: Viktor D. Sonnenfeld, Напријед, Загреб 1965, стр. 45.

ност почива на исказу: „Ја јесам!”³⁰, из кога произилази исказ: „Свет јесте!”³¹. Ако су, дакле, слобода и хтење важни и у теоријској (сазнајној) философији, шта тек да се каже за њихов значај у практичној (моралној, друштвеној) философији? „Моје је одређење у критицизму – тежња за непроменљивим сопством, безусловном слободом, неограниченом делатношћу. *Буги!* јесте највиши захтев критицизма” (тј. критичког идеализма – С. А; СТИ 332).

Слобода је увек повезана са осећањем задовољства, среће. Али, потпуна слобода која нам је дата, а коју нисмо изборили, није добра. „Где је апсолутна слобода тамо је апсолутно блаженство и обратно. Но с апсолутном слободом не да се више замислити ни самосвест. Делатност за коју нема више објекта, отпора, никада се не враћа у саму себе. Само помоћу враћања ка себи самоме настаје свест. Само је ограничени реалитет за нас збиљност” (321)³². То је зато што „ја, будући да налази

³⁰ Ево како гласи Шелингова аргументација: „Свако је мишљење акт (...) којим настаје одређен појам. Актом самосвести (...) настаје за мене појам јаства” (СТИ, 36). То је акт знања „које је уједно производња свог објекта” знања (39). „Трансцендентално мишљење иде управо за тим да себи помоћу слободе направи објектом оно што иначе није објект” (39). Дакле, чим је човек рекао „Ја јесам!” он је тиме одмах себе начинио другачијим. Његова самосвест – а она није готово стање него непрестани развој, самоизграђивање, његово је дело. А њему претходи његова одлука да се усредсреди на себе, своју свест. Та одлука, дабогме, није нужна, она је слободна, и зато је самосвет ствар слободе, не нужности. Исто, „ја налазим да је свест о објективном свету такође уплетена у сваки момент моје свести, дакле ја закључујем да нешто објективно већ исконски мора ући у синтезу самосвести и из еволвиране самосвести опет изаћи” (63).

³¹ То је такође знање које сам стекао, и које се такође темељи на одлуци, на слободи. Сазнавање је радња којом настајем и ја и појам спољњег света и ту радњу слободно изабира свако ко се бави философијом, односно сазнањем. Наша пажња, којом бирамо осете које ћемо ближе промотрити, наша рефлексивна, у којој бирамо предмете разматрања, и они почивају на одлукама, малим и брзим, али ипак одлукама, на слободи, малој и тривијалној, али ипак слободи.

³² Шелинг објашњава да је „неограничена делатност идентична с апсолутним мировањем” (324). „Блаженство је стање пасивитета, што смо блаженији, то пасивније се држимо према објективном свету. Што слободнији постајемо, што се више приближавамо умности, то мање нам је потребно блаженство, тј. блаженост коју не захваљујемо себи самима, него срећи” (319).

неки отпор, принуђен је да му се супротстави, тј. да се врати у самога себе” (322). Жив сам и слободан тек када савлађујем неки отпор. Али, прави отпор није било каква спољна запрека, то је делатно супротстављање неке друге интелигенције.

Тако смо са Шелингом, дошли до средишњег циља немачке класичне философије – самостварање ума кроз различита посредовања, кроз различите рефлексije, као фазе развоја. У том посредовању, за Шелинга је од кључне важности је не-ја, објект, средство самоспознаје духа.

То је директан увод у Хегелову дијалектику Господара и Слуге, и уопште, Хегелове обнове важности моћи након њеног хладног запостављања код Канта. Тек Хегел успева да објасни праву природу повезаности ума, моћи и слободе.

Хегелов метод

Читати Хегела (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831) значи сусрести се с „тешком мишљу”. То је зато што је Хегел био не само научник, већ и пророк-философ³³. Као и сви пророци, Хегел је умео да говори нејасно. Али, као и сви пророци и он мора да је имао божанско надахнуће да искаже истину – па и да самог читаоца надахне да је потражи и нађе. Зато је према Хегелу тешко не осетити поштовање и дивљење.

Хегелов философски метод се састоји из две идеје. Прва је да је појам неке ствари или односа само оно што је до краја умствено, што ће рећи до краја остварено, до краја довршено, појам у свој својој пунини. Појам круга је геометријски, чисти, потпуни и савршени круг; појам лопова је чисти, потпуни и савршени лопов; појам државе је чиста, потпуна и савршена држава... Стога је за Хегела појам светске историје заправо завршена (са-вршена) историја, односно историја која је постигла свој смисао. Тек уз помоћ тог смисла ми можемо да, гледајући уназад, објаснимо, па и оправдамо досадашња збивања. Тек уз помоћ тог смисла у повести се може раздвојити оно што је у њој значајно, велико, умно, од случајног и неважног. А само је ово прво *историја*.

Историја је пуна страсти и изгледа као случајно кретање тамо-амо: стварање, разарање, стварање, разарање... Али, иза тог наизглед случајног и безумног кретања Хегел види извесну

³³ Ерик Вејл (Eric Weil), *Хегел и држава* (Hegel et l'Etat, 1959), „Веселин Маслеша”, Сарајево, стр. 82.

логику, правилност, систем... То показује светско деловање једног вишег ума. Заправо, у овом свету ум се свуда и непрекидно остварује, а кроз философију – Хегелову философију – коначно постаје и потпуно свестан да се остварује.

Многе је збуњивала Хегелова реченица: „Што је умно то је збиљско; а што је збиљско то је умно” (П³⁴, 17). Попер је чак овај исказ прочитао као „The Might is Right” – „Моћ је (сама по себи) исправна“. Међутим, Хегел заиста није мислио да је све што се догодило у људској историји умно, смислено, добро. „Збиљско” је реч коју је Данко Грлић изабрао као превод Хегеловог *wirklich*. Али, као што то Вејл објашњава³⁵, немачко *wirken* значи „деловати стварајући”, „произвести извесну последицу у стварности”. *Wirklich* би заправо, у хегеловском значењу, можда боље било превести са *остварено*, *уделовљено*, *озбиљено*. „Што је умно, то је и остварено, што је остварено то је и умно”, већ звучи другачије, јасније. Остварено је оно што није случајно, што није тек тако дато, пред-метнуто, већ што је неко са *намером* урадио. Тако је остварено само оно што је последица деловања умног бића. С друге пак стране, а ту већ долазимо и до моћи, умно је оно што није само у мислима, што није пушта маштарија, него је већ опредељено, што је остварено – јер се *мојло* (имало *моћи*) остварити.

Ум без остварења, као што ћемо видети, за Хегела је пука маштарија, химера. Тек када се нешто оствари, то заиста постаје појам и ми то можемо да сазнамо. Зато научник – онај који разуме, по Хегелу, долази тек пред крај неког процеса. А читава философија тек је коментар светско-историјског дешавања. „Као *мисао* света”, вели Хегел, „јавља се она (философија – А. С) тек у време пошто је збиљност испунила свој процес развоја и довршила се. (...) Минервина сова почиње свој лет тек у сутон” (П, 19).

Ова веза *остварење–појам–философија* ради и у обрнутом смеру. То што је дух (наука, философија) коначно разумео неку историјску или друштвену појаву (рецимо, националну државу) заправо је, по Хегелу, знак да је историјски развој те појаве завршен. То је знак да је та појава сада у фази „превазилажења”, тј. историјског укидања и замене с нечим другим

³⁴ Георг Фридрих Вилхелм Хегел, *Основне црте философије права* (*Grundlinien der Philosophie des Rechts*, 1821), превео Данко Грлић, издање Веселин Маслеша, Сарајево 1989, стр. 17.

³⁵ Вејл, *исто*, стр. 25.

(рецимо, национална држава бива замењена светском државом³⁶). И обратно, то што дух још није у стању да изађе на крај са неким феноменом (нпр. светска држава) то је заправо најбољи знак да тај феномен још није историјски довршен, па му зато мисао не може видети јасне обресе, не може га обухватити, појмити.

Али, појам није само крај, завршетак, савршено стање (као *идеја* код Платона). Појам нечега је, по Хегелу, целокупна његова историја, тачније повест његовог настајања – од заметка до потпуног остварења. Идеја да је појам заправо његова историја, други је кључни саставак Хегеловог метода. То је збиља новост у философији и по томе је Хегел оригиналан. Његово разматрање, из *Феноменологије духа*, Самосвести, Ума, Апсолута, заправо је приповест о њиховом настанку, развоју и довршењу.

И гле, у тој философској приповести *моћ* се показује као суштински битан катализатор светске историје. Показује се да без моћи, не би било ни Самосвести, ни Ума, ни Апсолута.

Вредност моћи и *и*разно *ш*ребање

За Хегела, наспрам Канта и Фихтеа, оно што би само „требало“ да буде (*Seinsollendes*) – а пример тог чистог и апстрактног требања може бити управо Кантов морал – најчешће је оно што је без *воље* да се буде и *моћи* да се оствари.

То је „пука тлапња, предмет чисте уобразиље, нешто посве исхитрено, измишљено, само постулирано, без своје праве тежине, нешто што нема реалног координатног система, што може бити и овако и онако, без чврстог средишта и седишта“³⁷. Зато се у својим белешкама уз *Философију права* (П, §124, стр. 220), Хегел жали: „Што човек треба, то он може, Фихте – такве празне опште речи“. А онда у отиснутом делу стоји: „`In magnis voluisse sat est`, има тачан смисао да би *ш*ребало *х*шећи *не*шћо велико, али и оно велико се мора *моћи* извести: иначе је то ништавно хтење. Ловори пуког хтења суви су листови који се никада нису зазеленили“ (П, §124, стр. 220; подвукао А. С.).

За Хегела је, дакле, моћ важна, бескрајно важнија од пуке добре воље, добре намере, зато што тек моћ обезбеђује деловање. А тек у деловању човек постаје свестан себе самог, схвата ко је он и шта све може. Зато је деловање важније од требања. „Шта субјекат јесте“, пише Хегел, „јесте из његових де-

³⁶ Вејл, *истио*, стр. 109.

³⁷ Милан Канграга, *Човјек и свијеш*, Нолит, Београд 1982, стр. 39.

ловања. Ако су, пак, та деловања низ безвредних производа, онда је субјективитет хтења исто тако безвредан; ако је, напротив, низ његових чинова супстанцијалне природе, тада је то и унутрашња воља индивидуе” (П, §124, стр. 218).

Ако само знам шта хоћу, али нисам деловао, и моје знање о свету и о мени је сасвим ограничено. То је за Хегела само *Bewusstsein* – свест субјекта који стоји наспрам објекта. Но када кренем да делама, кроз искуство (*Erfahrung*) добијам јасну прилику да сагледам себе, да упознам све своје могућности, да још боље спознам своје моћи. Тако настаје моја самосвет – *Selbstbewusstsein*. Када се свест о предметном свету споји са самосвешћу, када човек постане свестан себе у свету, својих моћи и своје узајамности са светом, тада настаје потпуна свест, ум – *Vernunft*. Цео овај процес долажења да пуне свести кроз делатно укидање даности Хегел назива посредовање – *Vermittlung*.

Моћ, граница и борба за *признајоси*

Зашто је делатност тако важна? Зато што је то сусрет свести с границом, борба с том границом и, коначно, ако је делање успешно, савладавање те границе. Или, Хегеловим речником казано (Е³⁸, §92, стр. 111), „бивство-по-себи” у сусрету с границом, том „другошћу бивства”, доживљава негацију. Али, настављајући да делује, кроз „негацију негације”, бивство се уздиже до „бивства-за-себе”, тј. бивства које је допрло до суштаства.

Та спољна препрека, негација, јесте „граница, преграда”, „различитост” (Е, §116-7; стр. 126). Без те границе, бивство постоји само као „непосредност” (Е, §96; стр. 114) – отприлике онако као што постоји животиња. Граница заправо настаје са „мноштвом бивстава” (Е, §97; стр. 114), где једно бивство стоји наспрам другог, представљајући његову границу, његову негацију. Негација негације јесте управо борба за укидање те границе, за њено прекорачење, превазилажење. Тек кроз ту борбу бивство долази до себе, до властитог суштаства. То је афирмација³⁹.

³⁸ Георг Фридрих Вилхелм Хегел, *Енциклопедија философских знаности* (*Encyklopaedie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, 1817/1830), превео Viktor D. Sonnenfeld, Веселин Маслеша, Сарајево 1965, стр. 11.

³⁹ Предмет превазилажења може бити и властито сопство. „Самодређење” није ништа друго до увиђање сопствених граница, свест о

Дакле, *границу мене чини пре свега онај групи*. Та граница је негација мог непосредованог ја. А негација те негације јесте „процес признавања” (Е, §430; стр. 362). Основ тог процеса јесте „борба” (Е, §431; стр. 362). Александар Кожев (Alexandre Kojève), један од најпознатијих тумача Хегела, овако објашњава везу жудње, као покретача делања, и жељу за признатости, као „родитељке самосвести”:

„Човек се разликује од животиње што за свој предмет нема позитивно дан објекат, већ другу жудњу (...) Тако, у односу између мушкарца и жене, на пример, жудња је људска само ако једно жуди не за телом, него за жудњом другога, ако жели поседовати или асимилovati жудњу узету као жудњу, тј. ако хоће да буде жуђено, или љубљено, или шта више признато у својој људској вредности, у својој стварности људског индивидуума”⁴⁰.

За разлику од животиња, дакле, људи могу да жуде за нечим само ради жудње оног другог. Орден је са биолошког, животодрживог становишта безвредан. Али, људи због њега често доводе у опасност сопствени живот. Зашто? Зато што је орден као предмет туђе жудње и моја жудња, будући да управо преко њега долазимо до сопствене признатости. По Кожеву, Хегел мисли да човек може бити човек тек ако његова људска жудња превлада његову животињску. А главна животињска жудња је жеља за самоодржањем. Насупрот тога стоји човечија основна жудња, жудња за признатошћу, као признање оног другог моје сопствене вредности. Та жудња за признатошћу јесте основа *моћи*. Тако моћ постаје кључна степеница на путу до умности.

Људско друштвено биће, по Хегелу, настаје борбом бар две овакве жудње. Та борба није само „борилиште моћи про-

конкретном садржају властите ограничености (Е, §238; стр. 195). Нагони, жудње, потребе јесу јасни показатељи наших граница. Они су негација нашег непосредног бивствовања и зато саставни део процеса афирмације (Е, §359; стр. 305). У том процесу јача *воља*. „Нагоне, пожуде, склоности има и животиња, али животиња нема вољу и мора се потчинити нагоном, ако је ништа спољашње не спречава” (П, §11, стр. 51). А воља је и за Хегела претпоставка слободe. „Слобода је исто тако темељно одређење воље као што је тежина темељно одређење тела” (П, §4, стр. 35).

⁴⁰ Александар Кожев (Alexandre Kojève), *Како читати Хегела* (Introduction à la lecture de Hegel: leçons sur la Phénoménologie de l'Esprit professées de 1933 à 1939 à l'École des Hautes Études), с поговором [и преводом] Анђелка Хабазина, Веселин Маслеша, Сарајево 1964, стр. 12.

тив моћи”⁴¹. То је заправо беспопштедан сукоб на живот и смрт (Kampf auf Leben und Tod). Јер, борба се може приметити око неког природног предмета кога обојица жудимо, па нам треба признање оног другог да је та ствар само наша, само наше властништво, наш посед – храна, злато, жена... Али, та борба се, по Хегелу, на крају мора приметити у борбу за потпуну признатост, у тоталну борбу, борбу на живот и смрт, дакле у борбу за свеукупност света и бивствовања.

Кроз ту борбу укида се непосредованост обојице бораца. „Борба признавања иде на живот и смрт; свака од обеју самосвести доводи у опасност живот друге и баца се сама у њу, али само као у опасност: јер исто је тако свака управљена на одржавање свог живота као опстојности своје слободе” (Е, §432; стр. 362-3). Суштина је да неко у тој борби ипак мора да победи, неко мора бити побеђен. „Будући да је живот тако битан као и слобода, борба се, пре свега, завршава као *једносџрана* негација с том неједнакошћу да једна од њих које се боре даје предност животу, да се одржи као појединачна самосвест, али да напусти своју признатост, док се друга држи свог односа према себи, а прва га као подложна признаје – *однос јосиодсџва и ројсџва* (Е, §433; стр. 363; подвлачења су Хегелова).

У тој борби, дакле, онај слабији може да настави да пружа отпор све док не буде убијен. Али тада не би било признатости, јер би то значило да је слабији пре изабрао смрт него да ме призна као господара. Тај слабији мора да се преда и постане ми роб, да би се признатост десила.

„Постављене су једна чиста самосвест и једна свест, која не постоји за себе већ за једну другу свест, то јест која постоји као бивствујућа свест или свест у облику стварства. (...) Један облик је самостална свест за коју је суштина биће за себе, други облик је несамостална свест за коју суштина јесте живот или биће за неку другу свест; она самостална свест је господар, она несамостална јесте роб” (Ф⁴², 116).

Дијалектика господара и роба

Роб се постаје избором живота по цену губитка слободе. Избор живота а не слободе је природан избор. Нико се не може спасити тако што ће погинути, већ једино ако остане жив. Тамо где се заиста бирало између живота и слободе, у Антици,

⁴¹ Георг Фридрих Вилхелм Хегел, *Рани сџиси*, превео Слободан Новаков, Веселин Маслеша, Сарајево 1982, стр. 265.

⁴² *Феноменологија духа* (Phänomenologie des Geistes, 1806), превео Никола М. Поповић; предговор Вељко Кораћ; стручна редакција Глигорје Зајечарановић; БИГЗ, Београд 1979, стр. 116.

такав избор је био сасвим разумљив. Стари, наиме, бар у Хомерово доба, нису имали нашу замисао небеског Раја, као светлошћу и блаженством испуњеног места за вечни живот праведника. Они су, напротив, веровали да све душе после смрти одлазе у Хад, у мрачно и језовито подземље у коме нема никаквих радости.

Тако се, рецимо, о Хаду говори у једанаестом певању Одисеје, под називом: „У царству сенки“⁴³. Одисеј мора да сиђе у Хад да би за своју судбину питао Тиресију, знаменитог пророка који је, захваљујући Персефонеји, једини у Хаду задржао јасну свест, „а други блуде к`о сенке“ (пев. 10, стих 495; стр. 152). За Хад се каже да је место „мрака и магле“ (пев. 11, стих 154; стр. 159) где душа покојника „лепеће подобна санку“ (пев. 11, стих 229; стр. 161). Све душе које је Одисеј ту срео биле су тужне и несрећне. Душа моћног краља Агамемнона описује се као „жалосна сва“ (11/387; стр. 165), а када угледа Одисеја „гласно ридати стане и бујне проливати сузе“ (11/391; стр. 166). Чак и најславнији јунак, Ахилеј, видевши Одисеја, такође „стаде да рида“ (11/472; стр. 168). Одисеј крене да га теши речима „сад к`о владар управљаш моћно над мртвацима, зато ни на смрт се жалити немој“ (11/485-6; стр. 168). А на то му Ахилеј одговара:

„Немој ме тешити зато што умрех, Одисеју дични,
ја бих радије био и себар и служио другом,
који својега нема имања те живи од мраке
него ли владати мртвима свим што не виде сунце!“⁴⁴

Дакле, Хомер – тај учитељ свих Грка – сматрао је да је Хад тако неподношљиво место за пребивање људске душе, да би чак и највећи јунак, попут Ахилеја, пре изабрао да живи као роб, него да умре овенчан славом и да затим краљује покојницима!⁴⁵

⁴³ српски превод: Хомер, *Одисеја*, превео Милош Н. Ђурић; поговор Мирон Флашар; Просвета, Београд 1974, стр. 155 и даље.

⁴⁴ 11/488-491; стр. 16.

⁴⁵ Другачије су, ипак, мислили Спартанци. И софист Каликле, за кога смо видели да је антички Ниче, у Платоновом спису *Горгија* за роба каже да „боље да је мртав, него што живи“ (Горг. 483а). Платон, такође, у *Држави* вели да „људи који треба да буду слободни треба више да се плаше ropства него смрти“ (387б). Зато он за своју државу предвиђа да „ко жив доспе непријатељу у руке, треба победницима оставити као поклон да раде са заробљеником шта желе“ (Д, 468а). Платон, такође, кори људе који муче робове: „такав човек је према робовима суров, уместо да према њима гаји презрење, као човек који је образован како треба“ (Д, 549а).

Међутим, да се вратимо на Хегелову визију, одричући се слободу, роб се, у име живота, одриче и жудње за признатошћу. Тиме се роб одриче и своје најдубље људскости. „Али, онај ко хоће да спасе свој живот”, рећи ће Хегел. „изгубиће га” (РС⁴⁶, 267). Роб је, тако, још–животиња, он је *животи*–иња, *жив*–ина, зато што пуки живот претпоставља људској жудњи за признатошћу. Роб, по Хегелу, бира себе као животињу, не као човека. Та одлука је робова и Хегел сматра да је она прави извор ропства. „То да је неко роб лежи у његовој властитој вољи, као што то у вољи народа лежи, ако је подјармљен. То није само неправо оних који праве робове или који подјармљују, него неправо робова и подјармљених самих” (П, § 57, стр. 113).

Ово је стога што сваки човек има један посебни дар – *слободну вољу*. А слободна воља је оно што се не да покорити спољном силом. „Као оно живо, човек се на сваки начин може савладати, тј. његова физичка и иначе спољашња страна довести под власт других, али слободна се воља не може по себи и за себе присилити (...) Присилити на што могуће је само оног који хоће да допусти да га присиљавају” (П, § 91, стр. 165).

Дакле, роб се покурава господару из слободне воље. То није једнократна одлука, већ свако робовање подразумева стално доношење одлуке да се буде роб. Да није тако, роб би ризиковао свој живот, побунио се и можда ослободио. „Једино стављање живота на коцку јесте оно чим се осведочава слобода, чиме се осведочава да суштина самосвести није биће (...) већ чисто биће за себе” (Ф, 115). „У природи ствари лежи то да роб има апсолутно право да себе ослободи” (П, § 66, стр. 132).

Поробљавајући оног другог господар је савладао границу (негацију). Он је задобио *признање*. Насупрот томе, граница (негација) је савладала роба. Он је остао без признатости. То је за Хегела почетак људског друштва. У основи тог почетка лежи једна суштински важна врста друштвене моћи – признање. Чак и у том почетном кораку светске историје, моћ је добра. Јер, када нема признатости има рата. А када дође до признатости, макар и кроз ропство, рата више нема.

Деградација господара, уздизање роба

Ипак, то је само први корак, све је то само у први мах. Јер, на тој признатости, у том односу где је неко господар, а

⁴⁶ Георг Фридрих Вилхелм Хегел, *Рани сѝиси*, превео Слободан Новаков. Веселин Маслеша, Сарајево 1982, стр. 267.

неко роб, не завршава се светска историја. Наиме, постоји озбиљна неравнотежа: док је робово признање потпуно и беспризивно, оно само није признато. Та моћ, која се на једној страни представља као господство, а на другој као ропство, одвећ је једнострана. Ја сам признат, али не признајем. Имам свест о својој вредности кроз другог, који ме признаје. Али, тај други не долази до такве свести кроз мене. За почетак, само ја као господар развијам самосвест. Али, ја сам задовољан светом и стањем у свету, у коме сам ја господар, а онај други је роб. Зато је више *не делујем*. И ту је почетак промене.

Господар више не дела, он је „између ствари и себе уметнуо роба” (Ф, 117). Роб делује, делује, и кроз то деловање он се развија. Он све више постаје *слуга*. Слуга је и даље, попут роба, „синтетизован с предметношћу” (Ф, 116). Господар и даље задовољава пожуду без непосредног додира са предметношћу, без одношења према стварности као стварствености. Господар наставља да слугу третира као ствар, па му се чини да тако и сам задржава однос са реалношћу. Господар и даље ужива плодове оне почетне победе. Јер, зато што је својевремено презрео пуко бивствовање и био јачи од друго-бивствовања добио је „власт над бивствовањем”, добио је „тога другог под собом” (Ф, 116).

Но последица је та да је „господар чисто негативна моћ, за коју ствар није ништа” (Ф, 117). Тек преко роба/слуге господар може искористити неку ствар, може уживати. Али, без живог додира са стварношћу не може се истински знати. Једино што господар зна јесте његов слуга. Он га зна као ствар, али *човек није ствар!* Слуга је ипак друго-бивствуюћа свест. Тако, господар више не зна ни ствари, ни људе. Он је деградирао, претворивши се у паразитску незналицу.

Насупрот таквог господара, слуга делује на стварима, у жилавом предметном свету, све време бивајући присиљен да суспреже пожуду. Он зна шта је ствар. Али, зна шта је и други човек. Јер, он господара не третира као ствар, већ као вредну „бивствуюћу свест” (Ф, 118). И такву исту свест жели и за себе! Он наставља да производи ствари, а тиме све више производи и себе. Наиме, док се господар претвара у чисти, неплодни, паразитирајући ужитак, слуга постаје самостална и самосвесна *моћ стварана*.

„Пожуда је задржала за себе потпуно негирање предмета (...). Напротив, рад представља обуздану пожуду, заустављено ишчезавање, или рад *образује*. (...) *Рагом* та свест долази самој себи” (Ф, 118; подвукао Хегел). „Према томе, истина самосталне свести јесте робовска свест. (...) Као што је господарење показало да његова суштина представља супротност онога што оно жели да је, тако ће се и

робовање у своме довршењу претворити у супротност онога што оно непосредно јесте; робовање ће ући у себе као у себе потиснута свест и преобрнуће се у праву независност" (Ф, 117);

Тако, на крају тог процеса господарења и служења, слуга постаје све, господар ништа! Чак ни признатост, коју је господар у почетку задобио од роба, не бива на крају „она права”. За господара, наиме, роб се временом претвара у животињу или ствар. Господар заборавља његово људско порекло, заборавља да га је савладао као човека чију је признатост желео. Али, свдећи га на ствар, господар постиже да на крају он има признатост не од стране човека, већ од стране ствари или животиње. А таква признатост му заправо и не треба.

Доконо господство се, тако, за Хегела, показује као историјски ћорсокак, а радино ропство постаје извор стварног историјског напретка⁴⁷. Јер, господар је задовољан и зато развојно завршен. Он је на почетку господар-ратник, а то остаје и на крају. Код њега нема развоја, нема промене. Само роб жели промену, јер он хоће себе да укине и превлада. Роб хоће признање од господара. Радом, слуга задобива господство над стварима. Од роба-ратника он постаје роб-радник, па роб-творац, па роб-уметник. Он се уљуђује, култивише, уздиже, образује.

Ослобођење роба

Хегел не каже тачно како се роб ослобађа. Да ли њега ослобађа сам господар, тежећи истинској признатости слободног и самосвесног друго-бића? Бива и тога. „Ослобођење колонија се само по себи показује као највећа корист за матичну земљу, као што је пуштање робова на слободу највећа корист за господара”, вели на једном месту Хегел (П, § 248, стр. 365). Али, то је ослобађање без борбе. А борба је суштина развоја и напретка. Ако га господар ослободи, роб и даље није ставио живот у залог за слободу. Тиме он, како објашњава Кожев, може доћи само до ступња роба-без-господара, не и до стварног ослобођења.

Ослобођење је свакако неминовно, али оно мора доћи кроз борбу. Тек кроз борбу и роб добија признање, тек кроз борбу и господар се сам ослобађа. Господара-ратника са једностраном признатошћу, замењује ослобођени-стваралац са пуном самосвешћу и потпуном признатошћу. Кад се роб по-

⁴⁷ Кожев, *истио*, стр. 34-35.

буњује? То исцрпније објашњавају Хегелови следбеници, развијајући мисао свог учитеља⁴⁸.

Слуга радом развија памет и способности, господар ленствовањем губи и оно што је дотад имао. У једном тренутку слуга схвата да је бољи од господара, да господар од њега зависи. Тако нестаје робов *страх* од господара, а слуга задобива самопоуздање и самопоштовање. Ако господар то схвати, ако у њему није нестало сваке памети и сваког образовања, он ће ослободити роба. Ако пак не схвати, код њега се нужно рађа страх од роба⁴⁹. Тај страх га паралише: нема више спокоја, нема уживања, нема признања. Ако је господар још можда јачи, слуга је свакако бољи. И што је за господара најгоре, он то зна, он је тога свестан! Тако од господара остаје само љуштурса.

Тај процес, у коме је на једној страни само лењост, сазнајна и морална деградација, а на другој само радиност, сазнајно и морално уздизање, мора се једном прекинути. И он се прекида робовом побуном, борбом и ослобађањем. Господар бива савладан и признаје робу слободу, признаје га као човека једнаког себи самом. Ослобађајући себе, роб ослобађа и господара. Сада су обојица слободни и једнаки. Обојица су признати. Обојица су људи,

Слобода и једнакост се ипак рађају из нужности и моћи. Нужност покорвања, која је у почетку рђава јер производи муку и патњу, присиљава на рад који уздиже. Моћ заповедања, која је у почетку добра јер производи мир, признатост и ужитак за господара, води у лењост која унижава. Нужност и моћ на крају мењају предзнаке. Али обоје су суштински важни за коначни исход – слободу. Тако без моћи, по Хегелу, у људској историји не би било ничега вредног – ни свести, ни образовања, ни рада, ни слободе.

Тај ток самоуздизања човечанства, за Хегела, једноставно је немогућ без господара и господарства. Они су, заправо, нужни катализатори саморазвоја. Само присилни рад, рад у служби другог, рад као бескрајна мука и тегоба, ломи сирова нагнућа наше животињске природе и нашу људскост култивирше, очовечује и истински ослобађа⁵⁰. Тако је постојање господара, за Хегела, светскоисторијски оправдано. Јер, господар-

⁴⁸ Х. Ф. В. Хинрихс (Hermann Friedrich Wilhelm Hinrichs, 1794-1861), „Политичка предавања”, у: *Хегеловска десница*, ур. Херман Либс (Hermann Lübe), избор и увод Хермана Либса; превео с њемачког Душан Травар; предговор Касим Прохић, Веселин Маслеша, Сарајево 1980, стр. 110-179.

⁴⁹ *Исто*, стр. 124-5.

⁵⁰ Кожев, 34-35.

ство од слободних-животиња-са-свешћу ствара раднике-подложнике, који ће једног дана постати слободни-људи-са-самосвешћу.

Али је за тај величанствени светскоисторијски потхват потребан цео овај ток борбе, моћи, и пажњи, који укључује:

– најпре, робов страх од смрти, страх да ће га господар убити;
– затим, беспоговорну послушност, ревносно служење господарској вољи;

– образовање, као учинак рада, деловања;

– и, коначно, борбу роба за ослобођење и признатост.

Тако су моћ, страх, служење, за Хегела, нужне степенице за образовање и ослобођење.

„Без неговања службе и послушности, страх заостаје код онога што је формално и не распростире се по свесној стварности живота. Без образовања страх остаје унутра и нем, и свест не бива за себе саму. (...) Ако свест није издржала апсолутни страх, већ само неку бојазан, онда је за њу негативна суштина остала неко спољашње суштаство, њену супстанцију она није скроз и скроз прожела” (Ф, 119).

Господар, роб и стварна историја

Видели смо да је, код Хегела, значај моћи за светску историју обрађен кроз приповест о робу и господару. Али, то није само алегорија, то је, за Хегела, оно што се са светским духом збиља дешавало у Антици. Стоицизам, скептицизам и несрећна (побожна) свест, само су видови кретања, сазревања, уздицања светског духа током односа господар-слуга. Реч је о стањима свести кроз која пролази роб – као универзални подложник. Зато су стоицизам, скептицизам и несрећна (побожна) свест идеологије подложништва, рационализација подложничког положаја и реакција на њега. Роб, сиромашан у телу а богат мишљу, развија властите идеологије којима настоји да оправда своје не-деловање, да помири идеал слободе са чињеницом ропства.

Стоичка свест је „негативна према односу господарења и робовања; њено делање састоји се у томе да у господарењу не поседује своју истину у робу, нити да као роб поседује своју истину у вољи господара и своме служењу, већ да, како на престолу тако и у оковима, буде у свој зависности свога појединачног одређеног бића слободна и да за себе сачува ону хладноћу која се из кретања живота, из творења као и из трпљења стално повлачи у једноставну суштасвеност мисли” (Ф, 121-2). „Став стоика је: `Слободан сам јер мислим`; `Слободан сам јер знам да сам слободан`. Али, он није стварно сло-

бодан. Равнодушност ка жудњи јесте нека врста самоослобађања. Али, роб мора бити слободан кроз признатост од другог, кроз признатост од господара, не слободан у мислима. Човек мора бити слободан у свету, не слободан од света. Разочаравши се у такву слободу, јер она је заправо досадна, бесплодна, роб постаје Скептик“.

Скептицизам (ми бисмо данас рекли *нихилизам*) јесте лична несрећа која је постала разарајућа према свему. Скептик је злобан, пакостан, ироничан, сумњичав, уопште, презрив како према сазнању тако и према вредностима. Заправо, скептик је, баш као и стоик, господар само у мислима, али онај деструктивни, вандалски господар. Будући да је у свету, он мора да сазнаје и мора да морално дела. Али, код њега је на снази чисто „негативна усмереност према другости, пожуди и раду“ (Ф, 123). Ипак, та коренита покуда свега, тај свеукупни нихилизам, не може на томе остати. Чисто мисаона негација света је ћорсокак у коме се не може остати. Бити слободан значи слободно делати, не бити слободан *од* вредности, *од* сазнања, *од* деловања. Негација мора бити у делу, не само у чистој мисли. Заправо, једино слободно дело доследног скептика (нихилисте, солипсисте) јесте самоубиство (Кирилов: зашто живети када ништа нема вредност?). Ако, пак, хоће да остане само у мислима, скептицизам је због своје противречности на дуже стазе неодржив и прелази у трећи ступањ робовске свести – несрећну свест.

У *несрећној свести*, „свест о животу, његовом постојању и творењу јесте искључиво *бол* због тога постојања и творења. У тој боли, несрећна свест има само свест о својој супротности као суштини – и о својој властитој ништавности! Несрећна свест се посвећује уздицању према ономе што је непроменљиво” – тј. према Богу (Ф, 127). Историјски хришћанин је још увек роб, непризнат од света господара. Али, роб-хришћанин се теши да је и његов господар роб Свевишњег, а да ће у Царству Божијем само он (роб), и његова патња бити признати. Тако, роб-хришћанин задобива трансцендентално признање, ако већ не може стварно. Али, све је то и даље у мислима, не у делу, не у стварности. Кроз хришћанство, роб постаје једнак са господаром пред Господом, дакле без борбе, још увек само у мислима. Ипак, са хришћанством је остварен напредак. Верујући роб више не узмиче од света, као стоик, који га трпи зато што мора. Верујући роб више не одбацује свет и не презире га, као скептик, пошто му није дорастао. Роб-хришћанин успева да тај несрећни свет трансцендира у мислима. А то је већ први корак ка његовом превазилажењу у делу, ка негацији предметности кроз деловање, ка стварном ослобађању.

Доба ропства, Антика, за Хегела није само колевка ове три подложничке идеологије. То је, истовремено, доба у коме се врши прелазак од дружине ратника-господара ка држави. Са крајем Антике, наиме, сирова моћ ратника-господара уљуђује се и структурира. Она све више постаје општа, умна моћ, која ће, са Хегеловим временом, довршити развој и опредметити се у државу Ума и Слободе.

„Ропство пада у прелаз од природности човека ка истински обичајном стању; оно пада у један свет где неправо још јесте право. Овде важи неправо и исто тако нужно се налази на свом месту” (П, § 57, стр. 113)⁵¹. То неправо је, за Хегела, услов настанка државе. „Борба признавања и подвргавања неком господару јесте појава у којој је настао заједнички живот људи као почетак држава. Сила која је у тој појави основ није зато основ права, премда је она (...)нужан и оправдан момент. То је спољашњи и појавни почетак држава, не њихов супстанцијални принцип” (Е, §433; стр. 363).

Стари заправо и нису имали државу, онакву какву је ми знамо. Паганска је држава друштво господара-ратника, више предузеће за освајање друге земље и поробљавање других људи, него заједница општег добра. И она је у непрестаном рату-за-признатост са другим државама, непрестано у борби-на-живот-и-смрт. Уз то, паганска држава, у своје зрело доба (под Александром, или у време римских царева), постаје ојкос великог Господара, његово приватно власништво. Грађанин, какав је постојао у доба Сократа или Платона, нестаје, претворивши се у приватну особу. Тако приватност, у зрелој и позној Антици, испуњава целокупну сферу јавности. Отуда је, подсећа Хегел, најзначајнији допринос Рима светској култури приватно право, не јавно право. Коначно, паганска држава чак није била ни суверена, у нашем данашњем смислу.

„Грци су последњу одлуку узимали из сасвим спољашњих појава, из пророчанстава, из утроба жртвених животиња, из крила птица, и држали су се природе као моћи која објављује и изговара шта је људима добро. У овом добу самосвест још није дошла до апстракције субјективитета, још није дошла дотле да о ономе о чему треба одлучити сам, човек мора изговорити једно `ја хоћу`. Ово `ја хоћу` сачињава велику разлику старог и модерног света и тако своју властиту егзистенцију мора имати у великој грађевини државе” (П, § 279, стр. 412).

Тек модерно доба, а то је време у коме Хегел живи и пише, довешће до праве државе, у којој су умност, моћ и сло-

⁵¹ „Ропство је по себи и за себе неправо – (...) не хтећи бити роб – нити господар: нико господар, нико роб” (П, §57; стр. 112).

бодa повезани у особени систем. У том систему грађани се свесно покоравају правилима, која опет нису никаква самовољна наређења власти, већ су у складу са општим добром заједнице. Држава је, дакле, са својом неупитном моћи, јамац извршења општих и умних правила. Она је јамац права свих и слободе свих. „Држава је општа и објективна слобода” (П, §33 стр. 75)

Моћ, држава и слобода

За Хегела је, баш као и за Платона, слобода последица постојања поретка. Поредак обезбеђује заштиту свачијег права, а слобода се јавља тек онда када су права свих грађана једнака и заштићена. Отуда је *моћ*, отеловљена у успешној држави, основна претпоставка слободе.

Међутим, поредак који јамчи држава и једнакост у правима иза које такође стоји држава нису довољни да би се успоставио поредак слободе. За Хегела, ако се законска и морална правила – па ма како она била општа и умна – успостављају само силом државе, тај поредак нити је постојан, нити даје слободу. Само ако грађани поступање по одредбама закона и морала доживљавају као нешто збиља њихово, нешто што су они слободно изабрали, а држава је ту само да предупреди појединачно кршење, само у том случају, дакле, успоставља се поредак слободе. Такав поредак Хегел назива *обичајности* (Sittlicchkit).

Обичајност је живо јединство легалности и моралности, сјајан спој појединачног и општег, слободе и принуде. Ту је законско и морално понашање „друга природа” грађана, они се подвргавају законима и моралу са вољом, зато што то хоће. По закону, ја морам да подижем своју децу. Али ја то и хоћу! По закону, ја морам да браним своју отаџбину. Али, ја то и хоћу! Зашто је то хоћу? Зато што то проистиче из моје љубави, моје савести, мог пуног ја. У томе се састоји разлика државе и грађанског друштва. Држава почива на општем, грађанско друштво на интересу, користи, дакле на посебичном. Ја могу да бирам општину са најмање пореза у којој ћу да живим. Али, не могу да бирам своју децу (породицу), своју отаџбину, свој народ. Њих волим и имам као заједницу, и покоравам се њиховим правилима радо и из слободе. Обичајност се врхуни управо у држави, у којој се спаја дужност и осећајност. Та обичајност је истинско животно начело сваке државе – не њена војска, и не њено новчано богатство. Држава може да преживи слом војске или привреде. Али, не и слом обичајности која је морална заједница умног хтења.

Обичајност се, по Хегелу, у Антици узимала као нешто неупитно и самоподразумевајуће. У Модерни, она подразумева свест, рефлексију, умни пристанак. Грађани бирају да поштују иста правила, не на основу силе, већ на основу моћи сопственог ума. Јер, ако употребимо те моћи, видећемо како ум гвозденом руком води образоване и мислеће људе ка истим закључцима, тј. поступцима. Свако ко мисли у математици или физици доћи ће на исто. Али, такође, и свако ко мисли у праву или у етици. Слободни смо да мислимо и овако и онако. Али, ако методолошки исправно мислимо, и ако нам је основна вредност добро заједнице, сви ћемо доћи на исто. Сви ћемо доћи до умних правила наше заједнице којима ћемо се, онда, и сами радо подврћи.

Умни поредак, наравно, не настаје спознајом од стране мањине. Он се успоставља тако што дух једног народа, кога свесно или несвесно творе *сви* у народу, постепено схвата општост и нужност своје слободе као закон. Јер, „слобода је суштина духа” (Е, §382; стр. 323) и „слобода се може наћи смо у слободној потчињености једној врховној државној власти” (РС, 355).

Шта значи та слободна потчињеност државној власти? У свакој, па и најслободнијој држави неко заповеда, а неко слуша. То само по себи изгледа као супротно идеји опште слободе. Али, све је у реду ако они који заповедају изражавају оно опште и умно, ако њихове наредбе нису самовоља већ логички нужни закључци у силогизму у коме је велика премиса неко опште умно начело, а мала премиса неки конкретни моменат стварности. То онда није наређење, већ позивање на грађанску умност, која – чим се тако призове, чим осмотри прилике и опсети се општих и умних начела – и сама мора да дође до истог закључка. Тако спољашња наредба постаје унутрашњи позив на умно делање. „Шта дух народа признаје као опште и умно, шта је одлучила воља народа у својим законима, који су само захтеви умности свакоме да дела саобразно њима, тиме смо ми једно. Што морамо, ако иначе хоћемо да смо чланови свог народа, то и чинимо добровољно. Спољашња нужност се преобразила у унутрашњу, пошто је престала да буде она сама, пошто се снизила до пуког момента апсолутно Вишег – слободе” (Хинрихс, 129).

Истоветност тог спољњег (власти, као моћи присиле) и унутрашњег (сопственог умног увида), остварује се потпуно у умном поретку – у држави која је једнака свом пуном појму, која је „божанска” (ФП, §272). За Хегела је таква држава „оно што је умно по себи и за себе” (ФП, §258), „власт ума који се

(...) озбиљује" (ФП, §258). У потпуно оствареној држави истоветност умности и поретка је, наравно, апсолутна. Таква држава још не постоји. Али, то не значи да умности већ сада нема у конкретним државама. Што у њима грађани мање доживљавају законе као спољашње наредбе, а више као подсећања на заповести ума, то је и читав поредак умнији. Држава је, тако, јединство присиле и пристанка, нужности и слободе. Она је *моћ* – са много присиле (нужности) на почетку, и са потпуним пристанком (слободом) на крају.

У добро уређеној држави од грађана се не тражи више од онога што је за заједницу нужно. Ту нема захтева самовоље, хировитости, произвољности. Таква држава није оптерећујућа, захтевна. „Јер, ако заједничка државна власт тражи од појединаца само оно што је за њу нужно и ограничава се на то да јој се да то нужно, онда она у осталом може грађанима дозволити живу слободу и сопствену вољу и може му још оставити велики простор за кретање" (Die Verfassung Deutschlands, 1800-1802; РС, 361). Ако, пак, држава захтева исувише, онда грађани почињу те захтеве осећати као самовољу, као нешто туђе и непријатељско, као нешто произвољно, па на крају тај осећај пренесу и на оно што је нужно. Тако „грађани и једно и друго управо помешају и, кад постану нестрпљиви како према једном тако и према другом, доведу у опасност државу с обзиром на њену нужност" (РС, 361).

Што је нека власт јача и безбеднија, што је њено средиште више окружено „страхопоштовањем народа" (РС, 365), то она може и треба више слободе да да својим грађанима (РС, 365). „Оно што није нужно за њену спољњу и унутрашњу сигурност (држава – А. С) мора да препусти слободи грађана и њој ништа не сме да буде тако свето као то да омогући и да штити слободно деловање грађана (...), јер ова је слобода сама по себи света" (РС, 366).

Тако, као што добар грађанин мора да поштује самоосећање државе да је она отелотворење општости и умности, тако и држава има да призна грађанска осећања слободољубивости и слободоумности. Она, у односу на грађане, мора да има у виду њихов „задовољени дух и слободно осећање и самоосећање свога достојанства које само себе поштује, што (све) проистиче из учешћа слободном вољом у општим пословима онолико колико су њихови огранци случајни (тј. не-нужни – А. С) за врховну државну власт" (РС, 367). Напротив, ако је „државна власт организована тако да је у њеним рукама све" последица је „пустош", „тупав живот без духа", „потпуни недостатак научног и уметничког духа" (368).

Слобода и једнакост се тако, на овом нивоу, за Хегела рађају из *нужности и моћи*. Нужност покоравања из страха за живот⁵², која је у почетку рђава јер производи муку и патњу, присиљава на рад који чак и у ропству уздиже⁵³. Моћ заповедања, која је у почетку добра јер производи мир, признатост и ужитак за господара, води у лењост која унижава. Јавна нужност и приватна моћ на крају мењају вредносне предзнаке. Али обоје су суштински важни за коначни исход – људску слободу и умност.

Како зла моћ постаје добра

Сада можемо прећи на други аналитички ниво, на коме зла моћ, баш захваљујући горе описаном механизму, а у стварној историји, прераста у добру. На овом аналитичком нивоу можемо да видимо како из природног стања⁵⁴ настаје

⁵² „Без неговања службе и послушности, страх заостаје код онога што је формално и не распростире се по свесној стварности живота. Без образовања страх остаје унутра и нем, и свест не бива за себе саму. (...) Ако свест није издржала апсолутни страх, већ само неку бојазан, онда је за њу негативна суштина остала неко спољашње суштаство, њену супстанцију она није скроз и скроз прожела“ (*Феноменологија*, исто, стр. 119).

⁵³ „Само ропство јесте моменат напредовања од чисто појединачне чулне егзистенције, моменат васпитања, начин учествовања у вишем моралу и култури која је с тим моралом повезана. Ропство је по себи и за себе неправда, јер човекова суштина јесте слобода, а за слободу он тек мора да sazре“ (Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Философија историје* (Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte), с немачког превео Божидар Зец, Београд: Федон, 2006, стр. 118). „На исти је начин кметство, које је учинило да тело не припада човеку већ некоме другоме, провлачило човечанство кроз сву суровост ропства и необуздане жеље, жеље која је разбијена самим тим ропством. *Човечанство се није ослободило толико од ројства, колико њомоћу ројства*. Наиме, суровост, пожуда и неправда јесу зло: човек који је њиме спутан није способан за моралност и религиозност, а управо то насилно хтење јесте оно од чега га је стега ослободила“ (*Исто*, стр. 462-3; подвукао Хегел).

⁵⁴ И за Хегела „`природно стање` јесте стање апсолутне и потпуне неправде“ (исто, стр. 118), оно „представља апсолутну неправду духа“, односно, „рат свих против свих представља право природно стање, као што је врло тачно приметио Хобс“ (Г. В. Ф. Хегел, *Историја философије*, књ. 2, превео Никола М. Поповић. Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1975, стр. 221; 222).

умни поредак (за Хегела: *држава*). Дакле, на почетку цивилизоване историје – у древној Кини, Индији, Персији и Египту – један је слободан (источњачки деспот), док су остали чланови заједнице робови његове самовоље⁵⁵. У античкој Грчкој и Риму, пак, неки су слободни, али они, такође, на основу силе и не-права, господаре другим људима – робовима. У оба случаја, реч је о зачетку државе (као умне и слободне заједнице), али праве државе још нема. Јер, у таквим заједницама на једној страни владају сила, самовоља и не-право (рецимо, између деспота и поданика, или између слободних и робова⁵⁶), а на другој, у најбољем случају постоји на обичају заснована правна једнакост (између слободних)⁵⁷. Пошто нема знања да су сви слободни, односно не постоји разумевање и прихватање умне општости⁵⁸, за Хегела ни у Грчкој нема истинске моралности⁵⁹, савести⁶⁰, па чак ни рационалности⁶¹.

И упркос великим умовима Антике, као што су Платон или Аристотел, човек напросто још није спреман за заједницу слободе и умности. Уздизање до слободе, по Хегелу, „захтева

⁵⁵ *Философија историје*, исто, стр. 24.

⁵⁶ „Ропство је по себи и за себе неправо“ (*Философија права*, исто, §57; стр. 112). „Ропство пада у прелаз од природности човека ка истински обичајном стању; оно пада у један свет где неправо још јесте право. Овде важи неправо и исто тако нужно се налази на свом месту“ (*Истио*, § 57, стр. 113)

⁵⁷ *Философија историје*, исто, стр. 290.

⁵⁸ *Истио*, стр. 290-291.

⁵⁹ „Моралност у правом смислу, субјективно убеђење и намера, још не постоји. (...) Сократ је чувен као учитељ морала, пре би се могло рећи да је он *изумишљив морала*. Грци су имали *обичајни морал*, али Сократ је хтео да их научи шта су моралне врлине, дужности итд. Моралан човек није онај који само хоће и чини оно право, није човек који је невин, већ онај који је свестан свога деловања“ (*Истио*, стр. 289; 310; подвукао Хегел).

⁶⁰ „О Грцима у првом и истинском облику њихове слободе можемо тврдити да нису имали савести“ (*Истио*, стр. 290).

⁶¹ Грчки полиси, по Хегелу, нису биле рационалне заједнице (у модерном смислу те речи) јер су доношење одлука често препуштали ирационалном ауторитету. „Грци су последњу одлуку узимали из сасвим спољашњих појава, из пророчанстава, из утроба жртвених животиња, из крила птица, и држали су се природе као моћи која објављује и изговара шта је људима добро. У овом добу самосвест још није дошла до апстракције субјективитета, још није дошла дотле да о ономе о чему треба одлучити сам, човек мора изговорити једно `ја хоћу`. Ово `ја хоћу` сачињава велику разлику старог и модерног света и тако своју властиту егзистенцију мора имати у великој грађевини државе“ (*Философија права*, исто, § 279, стр. 412; слично и у *Философији историје*, исто, стр. 292).

дуг и тежак рад образовања“ и „дуготрајни процес који чини саму историју“⁶²; то је „пут мукe“⁶³, „страшна дисциплина културе“ кроз коју се мора „проћи“⁶⁴. „Светска историја је дисциплиновање необуздане природне воље, потчињавање те воље општем принципу и њено уздизање до субјективне слободe“⁶⁵. Том сламању и „потчињавању случајне воље“ служи управо *зла моћ* (сила, не-право), а чији је један од облика ропство: „Само ропство јесте моменат напредовања од чисто појединачне чулне егзистенције, моменат васпитања, начин учествовања у вишем моралу и култури која је с тим моралом повезана. (...) Човечанство се није ослободило толико од ропства, колико њомоћу ропства“⁶⁶.

Стога Хегел директно одбија⁶⁷ Платонов модел заједнице општег добра коју, према принципима ума⁶⁸, најпре конструисху зналци, а онда се грађани *васпићањем* (укључив и доброхотну манипулацију, односно „племениту лаж“) навикавају на поштовање тих принципа⁶⁹. Човечанство до слободног и умног поретка, по Хегелу, не може доћи никаквом патерналистичком преваром⁷⁰. Оно може до тога доспети искључиво кроз мукотрпни процес историјског учења, током којег ће се,

⁶² *Философија историје*, исто, стр. 24.

⁶³ *Истхо*, стр. 463.

⁶⁴ *Истхо*, стр. 394.

⁶⁵ *Истхо*, стр. 123; целу ову реченицу Хегел је подвукао. Такође: „Светска историја није ништа друго него развој појма слободe. Али, објективна слобода, закони реалне слободe захтевају потчињавање случајне воље, јер је та воља по својој природи формална“ (*Истхо*, стр. 515).

⁶⁶ *Истхо*, стр. 118; 462; подвукао Хегел.

⁶⁷ *Философија историје*, исто, стр. 237-8. *Историја философије*, исто, стр. 224-226; 235-239.

⁶⁸ *Историја философије*, исто, стр. 159; 221-224.

⁶⁹ „Стање које треба да се прихвати као апсолутно комплетно и да се поступа у складу с њим, стање у којем је све прорачунато, нарочито васпитање и навикавање на то стање, да би оно постало друга природа, такво, дакле, стање сасвим је опречно природи духа, који у свој објект претвара постојећи живот и који јесте бесконачни нагон активности – активности која се састоји у мењању живота“ (*Философија историје*, исто, стр. 238; видети и стр. 507).

⁷⁰ По Хегелу, да је било могуће на Платонов начин доспети до умног поретка, Платонов пројект би се већ у историји остварио. Али он није реализован не зато што је био одвећ „идеалистички“, већ зато што једноставно није био довољно добар (видети: *Историја философије*, исто, стр. 224).

на једној страни, извршити сламање појединачних егоизама (томе служи сила, не-право и установе подложништва, попут ропства и кметства), а на другој остварити унутар-институционална социјализација, култивисање грађана, развој њиховог осећања за опште и умно (томе служе државне установе).

И пре него што објасним како изгледа тај Хегелов механизам колективног уздизања човека-грађанина до слободе, рећи ћу још само то да државе, за Хегела, нема чак ни у феудализму европског средњег века. То је и даље доба „владавине субјективне воље и издвојености моћи“ (*Vereinzelung der Macht*)⁷¹, где „стоји самовоља насупрот самовољи“⁷². Пошто је и даље главни „принцип владавине спољашња сила појединаца“⁷³, односно „сила лишена суштинског права“⁷⁴, за Хегела је јасно да „феудални облик владавине не познаје никакве државе“⁷⁵. Заправо, тек са модерним (апсолутним) монархијама 18. века, па и оним из Хегеловог времена, „започиње стварање државе“⁷⁶. Истина и код ових држава имамо елемент *силе* која, кроз „борбу признавања“, конституише заједницу моћи⁷⁷. Али укупна количина силе у друштву сада је мања⁷⁸ него у феудалној *полиархији*⁷⁹. Ипак, сила никако није начело државе већ је то, за Хегела, владавина „закона умности, права као таквог, објективна или реална слобода“⁸⁰. А управо то је започело да се остварује у појединим државама Хегеловог времена.

Важно је разумети да су, за Хегела, одређени елементи општости и умности у регулативним начелима заједнице не-

⁷¹ *Философија историје*, исто, стр. 453.

⁷² *Истио*, стр. 454.

⁷³ *Истио*, стр. 453.

⁷⁴ *Истио*, стр. 454.

⁷⁵ *Истио*, стр. 455.

⁷⁶ *Истио*, стр. 455.

⁷⁷ „Борба признавања и подвргавања неком господару јесте појава у којој је настао заједнички живот људи као почетак држава. Сила која је у тој појави основ није зато основ права, премда је она (...) нужан и оправдан момент. То је спољашњи и појавни почетак држава, не њихов супстанцијални принцип“ (*Енциклопедија*, исто, §433; стр. 363).

⁷⁸ „Али, самовољном укупном влашћу једнога ствара се заједница. Поредићи то стање ствари са стањем у којем је свака тачка центар самовољног насиља, видећемо да је много мањи број тачака изложен том насиљу“ (*Философија историје*, исто, стр. 454).

⁷⁹ Ово је Хегелов израз; *истио*, стр. 454.

⁸⁰ *Истио*, стр. 505; такође: „држава је општа и објективна слобода“ (*Философија права*, исто, §33, стр. 75), „оно што је умно по себи и за себе“ (*истио*, §258), „власт ума који се (...) озбиљује“ (*истио*, §258)..

сумњиво постојали од самог почетка цивилизованог живота. Зато се од искона, уз злу моћ и принудну послушност, јављала и добра моћ, као и добровољна послушност⁸¹. Али сада, у држави Хегеловог времена, елементи општости и умности коначно су надвладали елементе силе и самовоље – како код управљача, тако и код грађана (што, наравно, не значи да су елементи *зле моћи* сасвим нестали). Када је реч о управљачима, „сматра се да њихова воља заслужује поштовање само уколико она с мудрошћу хоће право, праведност и вољу заједнице“⁸². Са друге стране, грађани су послушни пре свега према законима, као општим правилима заснованим „на умним начелима“⁸³, због чега су та правила онда заправо „закони слободe“⁸⁴. И управљачи и грађани (и моћници и следбеници), послушници су истих начела, али – за разлику од Платоновог модела – они су тога *свесни*⁸⁵. Стога нема потребе за „племенитом лажи“, односно за патернализмом управљача над грађанима. Грађани, такође – за разлику од античке Грчке – не слушају законе из обичајне инерције, већ зато што су свесни њихове општости и умности⁸⁶. Сада је „*послушност* усмерена на оно морално и рационално, као послушност према законима за које ја знам да су прави, али не слепа и безусловна послушност која не зна шта чини и која у свом поступању тапка унаоколо без свести и знања“⁸⁷

⁸¹ „Зачетак државе садржи, с једне стране, заповедничку власт, а с друге инстинктивну потчињеност. Али, чак послушност – заповедничка моћ и страх од владара – подразумева изврстан степен добровољне везе. Већ у дивљим државама то је случај – не важи посебна воља јединки, напуштају се индивидуалне претензије, општа воља јесте оно битно. То јединство општег и појединачног јесте сама идеја, која постоји као држава и која се потом даље у себи развија“ (*Философија историје*, исто, стр. 56).

⁸² Исто, стр. 503.

⁸³ Исто, стр. 394.

⁸⁴ *Историја философије*, исто, стр. 221.

⁸⁵ „Државни живот треба сада да се уреди свесно, саобразно уму. Обичај, традиција, губи вредност; разна права морају се легитимисати као нешто што се заснива на умним начелима. Тек тако слобода духа постаје стварност“ (*Философија историје*, исто, стр. 394).

⁸⁶ Они поступају из „*моралној осећања* које је унутрашње хтење закона, не само обичај, већ и морално осећање да су закони и устав уопште нешто чврсто и да је највиша дужност јединки да њима подреде своје посебне воље“ (*исто*, стр. 507).

⁸⁷ *Философија историје*, исто, стр. 433. Овај други, примитивнији облик послушности Хегел назива „обедијенција неслободe“ (*исто*, стр.

Повратна спрега установа и слободе

И најзад, који је механизам, по Хегелу, обезбедио ово историјско напредовање? То је – речено модерним социолошким појмовљем – као прво, повратна спрега узајамног утицаја *установа* неке заједнице и *система вредности* њених чланова као кључне бихевиоралне детерминанте у тој заједници; и као друго, то је *борба за оцшанак* различитих заједница које су у узајамно конкурентском односу. Тачније, то је комбинација деловања правилности коју утврђују теорије *социолошкој инстиишционализма* и *социјалној еволуционизма*.

По Хегелу, постојећи институционални аранжман неког друштва („устав“) и свест његових чланова („народ“, као јединство менталитета, одн. обичаја) морају да буду у складу, али тако да се умност институција развија *упоредо* са развојем свести грађана. (Институције се, наравно, развијају од односа претежно зле моћи, ка односима претежно добре моћи, а свест од самовоље и обичајне инерције до „слободне умне воље“ која поштује „законе слободе“⁸⁸). Дакле, да би постојао напредак, потребно је успоставити типични развојни паралелизам. „Као што се поједини човек васпитава у држави, то јест он као појединачност бива уздигнут у општост, и тек тако од детета постаје човек: тако се васпитава и сваки народ; његово стање у којем је он дете, или стање варварства, прелази у једно умно стање. И људи не само не остају онакви какви су, већ постају друкчији; исто тако њихови устави. (...) На тај начин историјском народу предстоји прави устав, тако да он постепено до њега доспева. Сваки народ мора у току времена да врши у своме постојећем уставу такве промене којима га стално приближава правом уставу“⁸⁹.

Овом механизму узајамног утицаја институција и одређеног модела понашања – карактеристичног за данашњи социолошки институционализам – Хегел додаје и деловање још једног регулативног механизма – такмичење и борбу за опстанак конкурентских заједница (друштава). Наиме, друштво које има умније институције и с(а)весније грађане, под осталим једнаким условима, успешније је, ефикасније и зато историјски надмоћније од савременог му друштва са ирационалним и насилнијим институцијама (чији су грађани онда, уз то,

434). Начело „слепе послушности“ модерни свет тежи да „укине“: „Сада је послушност државним законима, као рационални елемент у хтењу и деловању, постала принцип људског понашања (...). Човек сам има савест, па зато треба слободно да слуша“ (*исто*, стр. 579).

⁸⁸ *Историја философије*, исто, стр. 221.

⁸⁹ *Ист*о, стр. 225.

још и већма вођени самовољом и партикуларизмом). Тако ће надмоћније и историјски успешније друштво по правилу савладати и апсорбовати слабије и развојно неуспешније друштво. Или, Хегеловим речником казано, ако је „неки други народ доспео до свога савршенијег устава, услед чега је постао изврснији народ“, онда народ који је „остао при нижем закону (...) у поређењу са њим престаје да постоји као народ и мора да му се покори“⁹⁰.

Тако је Хегел заправо дао вешто решење проблема генезе заједнице добре моћи (јавног добра, умног стања) из заједнице зле моћи (приватног добра, природног стања). Зла моћ је почетак заједнице, али не конституише заједницу. Ако се, одмах у почетку, уз злу моћ не јаве и елементи добре моћи – тј. ако се не јаве установе са елементима општости и умности – заједница се неће ни успоставити. Учинак ће бити да ће или, временом, зла (приватна) моћ уништити саму себе (у условима сингуларности), или да ће је уништити социјални ентитети који су се успешно конституисали као заједнице (у условима плуралитета). Када се пак такве установе успоставе, активираће се механизам колективног учења и институционалног напредовања, као и, у условима плурализма конкурентних заједница, механизам елиминације или апсорпције еволутивно неуспешних и мање успешних заједница.

Резултат ће бити постепени напредак целог система од стања доминације зле моћи („природно стање“), ка стању доминације добре моћи („умно стање“). Тако је решена *шајна* историјске конверзије зле у добру моћ⁹¹. Тако су створене претпоставке да за успешан одговор на суштинска питања комунитаристичке концепције моћи.

⁹⁰ Исто, стр. 226.

⁹¹ Слободан Антонић (2019): „Макијавели и Хобс као философи моћи“, *Наш џрај: часопис за књижевност, уметност и културу*, год. XXVI, бр. 1-4, стр. 19-41. Велика Плана: Траг; Слободан Антонић, „Три лица моћи“, *Нова српска јолишничка мисао*, год. XIII (2006), бр. 1-4, стр. 7-33, Слободан Антонић, „Нека разликовања силе и моћи у класичној социологији“, *Социолошки јодишњак* (часопис Социолошког друштва Републике Српске, ISSN 1840-1538), год. 2 (2006), стр. 7-26, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево; Видети: Слободан Антонић, „Структурална схватања моћи: (нео)марксистичка парадигма (до 1989)“, *Јодишњак за социологију*, Филозофски факултет у Нишу, ISSN 1451-9739, година IX (2014) број 10-11, стр. 57-79.

Подсећања

Миладин Вукосављевић

КЉУЧАР РИЗНИЦА СНОВА

Прошккло је већ пет година од изненадне смрти писца Миленка Пајића (1950–2015) творца музеја изубљених писама. Миленко Пајић вешто је одговарао духовним изазовима времена, а његов иновирани иронички израз постигао је оријентирна шачка наследних иршведанја.

16. јануара 2015. године, у свом стану у Пожеги, изненада је преминуо књижевник Миленко Пајић, приповедач, романсијер и аутор хибридних форми. Сахрањен је сутрадан, на Новом пожешком гробљу, у присуству бројне родбине, пријатеља и поштовалаца његовог стваралаштва.

Миленко Пајић рођен је 23. маја 1950. године у Београду, али највећи део свог живота и рада провео је у селима, варошима и градовима западне Србије. У Дому културе у Чачку годинама је уређивао драмски програм, као и све гласовитију *Ревују за књижевност АРТ 032*. Написао је и објавио тридесет и осам књига различитих жанрова, међу којима је девет збирки прича и седам романа, а приредио је и петнаестак изложби. Заступљен је у дванаест антологија, а крунисан је и са десетак престижних признања, премда их је заслужио и много више... У српској књижевности, као веома афирмисани припадник постмодерне у осамдесетим годинама двадесетог века, он се, пре свега, укоренио као приповедач и романсијер, али и као аутор хибридних форми. Његова проза је концептуална, али је имала и примеса фантастике, као и цитатне игре.

Српској књижевности и читавој њеној култури Пајић је дао и много више него што му је узвраћено за живота. Признања за његов допринос и рад тек ће стизати, јер: кад умре писац – изгубимо само човека, а његовом смрћу дело му добија на снази и трајности! Уосталом, и боље (је) да смо му остали дужни нешто да је отишао исплаћен и преблаћен. Изненадна смрт неће му моћи ништа,

већ се само *још једном обрукала* и у вечност превела и Миленка Пајића и нарамке његових будућих дела.

Последњих дана, као да је наслућивао крај свог живота, Миленко Пајић журио је да с пријатељима *прелистиа* и време и себе. Притом се, али испотиха, жалио и на побољевање, али ни он, а ни његови пријатељи, нису могли разлучити да ли је то боловао он, или они, или само време у коме су, али ни то ко се од кога разбољевао – они од времена, или обратно.

Таман што бејаше исповедио свог рођака Радивоја, возвишујући, тако, *шолину разговора*, и потом се мало и разбашкарио на замашној *Очевини*, под правим сазвежђем *малих романа*, мало се загрејао под *манџилом професора Павића*, и одмахнуо када је, на страницама *Полиџике*, 4. јануара 2015. године угледао и своју причу *Срећни вам Нова година и Божић, јосјодине Тесла*, коју беше завршио тек нешто више од недељу дана пре њеног објављивања, изненада, заскочи га смрт, само који дан по Божићу, уочи Крстовдана и Богојављања. Уклонила га је, неумитна и неумољива, за радним столом, одакле је прижељкивао лепу и животну и радну будућност својој деци, али и заслужену пензију, у којој је намеравао да се, на миру, посвети својим приговорљеним рукописима, као и писању нових дела. Она се, међутим, од *иричине* преобрази у *сйварност*, а Миленка Пајића претвори у ненадмашног *умешника у сйавању*. Сав, и ваздан, усред *осйрва свој йисаћет сйола*, не избеже је, као *трамаџику која уйравља крейшањем звезда*, нити као снагу *ишћо кроз фийиш џера – цвети*.

Као мало ко други, Миленко Пајић бејаше изузетни посвећеник сопственом списатељском губеру, испод којег је ишчепркавао сјајне бројанице, које је скупо плаћао истрајношћу над њима. Од самог почетка, био је изузетак! И то – међу својима! Али, и пред собом. Непрестано је, и веома знатижељно, лутао, али не залута ни за трен. Усред српског књижевства, одважно је разастирао сопствени јанцик, из којег нам је даривао, не само топлину приче, већ и свежину језика и мудрост једноставног. Грађу за све своје књиге црпео је одасвуд. Док је путовао од Пожеге до Чачка и натраг, размишљао је, читао, разговарао са сапутницима, гледао пејзаж... Његовој пажњи ништа није могло измаћи. И возна карта била му је вредна приче.

Увек се радо сећао својих књижевних почетака из тих седамдесетих и осамдесетих година, када је *једностйавне дојаћаје* укњижавао, читавих десетак лета, у свој првенац. *Заиста, било ми је йошйредно много времена да саїледам ишћа хоћу и схвайтим ишћа моћу да урадим!*, признавао је. Говорио је још да *живоћ у срйској йровиницији може бити досадан, исйразан. Преиушћайи се йаланци и њеној философији није уйућно за иоле динамичне, креативне људе.*

Када нема никаквих (културних, уметничких) дешавања, онда мораше измислити своје догађаје, ире и дешавања. Тако је и сам почео стварати оно што му је недостајало. Почео је и дешавањима, не слутећи још и причињавања и пролашавања. За Пајића су, тако, слика и реч, шексти и концепти у почетку били једна целина, један те исти свет. Трудио су, потом, још и да би досегао свој ирави, и уметнички израз. На почетку су то биле песме, па осврти на нове књиге, прозаиде, али увек је био уз своје гесло: *мислити луцидно; најбоље идеје зајамити и сачувати; радити на шоме да замисли буду предсјалене на веран, шачан, али и оријаналан начин*. Вратио се, тако, ономе што је најбоље и умео да ради – кратким причама. Убрзо се придружио и младој генерацији српских прозних стваралаца, која се огласила, *ире свећа, сојсвеном неунифицираношћу, изузетном разноликошћу прозних концепција*, којој је, такође, додао и *широк спектар оријентација и разуђену шекстиуалну шилологију*, што је представљало и кидање сваке озбиљне везе са традиционалним, реалистичким обрасцима, али и успостављање посебног односа према језику. Тако је, непрестано батргајући по бескрају, Миленко Пајић остваривао подвиг за подвигом, а у српској књижевности постао посебно познат као приповедач, романсијер, ваздан посвећен самоизградњи и поетици самосвојног литерарног бића, појачавајући *смисао ириводања у бесмисленом свету... У Очебини је слутио: Један дан окутао је као цео животи. Ако иравим садржајем испуниш један дан, испунио си цео Животи. Моја једнодневна одисеја ириводи се крају*. Пре тога, за себе је тврдио да је *последњи сирски борхеовац*.

Није Миленко Пајић отишао од нас! То се он, само, као ненадмашни уметник у свавању мало притајио. Или је, тај *једношавни догађај* само заменио *иушем у Вавилон*, или је то, пред нама, *раскрилио нове биографије* допуњене *иричама од ирозирној ваздуха*, да би нас бацио у недоумицу. *Он ли се, или неко друти*, урадио у *атонију женидбе*, *ламентирајући над лавабоом* – свим *вршама ћушања*, не би ли се, на *шаници ирича Пожећа*, бар мали *Марко* спасио замке да буде само *лечер у мрежи...* Веома вичан *вежбању машице*, можда је и саму смрт, само измаштао. У сваком случају, Миленко Пајић зауставио се у бескрају. Тамо већ дописује Вечну Књигу Незаборава.

БИБЛИОГРАФИЈА МИЛЕНКА ПАЈИЋА

Објављене књиге: *Једношавни догађаји* (1982), *Нове биографије* (1987), *Пуш у Вавилон* (1992), *Приче од ирозирној ваздуха* (1994), *Уметник у свавању* (1994), *Причине и друта књига иричине* (1995), *Ја или неко друти* (1996), *Женидба и атонија* (1997), *Мери-*

лин чиња Уликса (1998), *Ламенти над лавабоом* (1998), *Недеља, песме* (2002), *Сјаница прича Пожеја* (2002), *О врстама ћушања* (2003), *Мерилин, филмски роман* (2004), *Мали Марко* (2007), *Српски с муком* (2008), *Имам причу за шебе* (2009), *Глечер у мрежи* (2010), *Радивоје њовори* (2012), *Очевина* (2014)...

Приређена издања: *Двојник*, темат часописа *Градац* (1983), *Вежбање машини, дејствиство и младости Николе Тесле* (1996, 2003, 2005), *Часови из јесништва и из леје књижевности* (2001), *Мала кутија* (2004), *Алманах самиздата* (2006), *Сјудио за нови сирај* (2007), *Ходочашће од овчарско-кабларских манастира* (2009), *Дејствиство*, темат часописа *Градац* (2014)...

Изабрране приче: *Велика дама жели мајловишо јуиро* (1996).

Заступљен је у дванаест антологија савремене српске фантастичне и постмодерне прозе, кратке приче и поезије у прози.

Написао је драму *Живош је ноћ*, која је, под називом *Паг Ужица* снимљена за Драмски програм Радио-Београда.

Реализовао је четири дела за Радионицу звука Драмског програма Радио-Београда, и то: *Злајни олуц* (2004), *Зигање интимној звучној зида* (2005), *Кодеров код* (2006), *Универзална звучна кайсула* (2007).

Са македонског језика превео је три књиге Влада Урошевића: *Лов на једнороте*, приче (1983), *Чуда и чудовишта*, есеји о фантастичном сликарству (2008), *Измашинани светиови*, есеји о надреализму (2011). У децембру 2014. године завршио је превођење, такође, са македонског језика, романа Лидије Димковске *Резервни живош*, чији превод није стигао да преда издавачу.

Повремене и сталне рубрике имао је у дневним новинама *Данас* и *Дневник*, али и у локалним гласилима: *Чачански глас*, *Чачанске новине*, *Вести* и другим.

Реализовао је и дванаест самосталних, а учествовао је и у више колективних изложби у југословенским и иностраним галеријама.

Награде: *Милушин Ускоковић* (1994), *Лаза Костић* (1996), *Полишкина* (2004), *Нолишова* (2004), Радио-Београда за експеримент у радиофонији (2003), *Повеља Вишомир Бојић* за допринос у радиофонији (2008)...

Миленко Пајић (1950–2015)

ЗЛАТНИ ОЛУК

Киша пљушти. Водена завеса непрестано пада и ломи се о кровове, улице и плочнике. Уједначени општи фон, после кратког времена, разлаже се на појединачне звукове кишнице која се слива низ лимене олуке. Обилни водени млазови стропоштавају се с висине низ металне цеви које постају музички инструменти. Сваки олук производи различит звук у зависности од облика, материјала од кога је начињен и висине од ивице крова до тротоара. Сви олуци заједно чине својеврстан градски оркестар који наступа само док траје пљусак. Сваком пролазнику намењен је посебан музички комад који може саслушати док прескаче баре и одмиче улицом поред бројних дугосвирајућих олука. Мелодије се мешају, стапају, удаљавају – стишавају, приближавају – појачавају. Док киша пљушти потрајаће концерт за кишницу и старе олуке...

Иза једног подрумског прозора обезбеђеног металном решетком, надомак олука из кога куља слап пенушаве кишнице, разговарају два заточеника:

– Да нисам доспео у тамницу никад не бих чуо... овај... звук... ову дивну музику... Чујеш ли?

– Шта ти је, човече?! Глава ти је у торби, а ти слушаш како киша пада!... Да ниси, да ниси сишао с ума?...

– Требало би да уживамо у малим стварима... У ближњима... У јутру... У киши... У сваком часу има толико лепоте...

– Хоћеш да кажеш да ти је овде, у затвору, лепо?!

– Ослушни... Ослушни, молим те... Чујеш ли исто што и ја?... Чујеш ли овај кишни концерт?...

– Море, мани ме се, човече! Остави ме на миру! Киша пада, па шта?! Ништа ти ја не чујем!...

– Толике су кише у мом животу пале узалуд. Падале, падале правећи музику, а ја нисам умео да слушам. Ко би могао да наслути да и кишница у олуку има звучну душу? Каква је то дивна музика... Какви савршени звуци...

Пљусак постаје провала облака. Шум кише и песма олука појачавају се до крешченда... А онда, полако, јењавају... Чују се појединачни ритмови – као нека врста соло партије. Млаз се разлаже на низове капљица, Придружују се и други звуци града – кораци, аутомобили у пролазу, фабричке машине у

даљини. Добош, контрабас, флаута, гонг... Наставља се концерт за град под кишном копреном. Две сенке иза ниског прозора помичу усне...

– Јеси ли икада у животу слушао како киша пада?

– Нисам. Наравно да нисам!

– Е, сад слушај! Ђути! Умукни! И само слушај ову кишу.

– Да слушам кишу? О, Боже мој! У то да страћим последње сате живота?

– Појма ти немаш!... Не препознајеш музику кишнице у старим олуцима. Не умеш да слушаш! Не знаш, наравно, ни да гледаш!... А шта ти, уопште, умеш?!... Ништа! Ништа! Баш ништа...

– Нисам слушао ни како трава расте (смех), па нећу слушати, сада, ни како киша пада (смех)!

– Толике су кише – плахе, поројне, силне, благе, топле и ко зна још какве – протутњале кроз твој живот, а ти ништа ниси приметио. Није ти ни на крај памети било да и киша, поред осталог, може бити важна, може бити битна, па чак и пресудна. Нема ништа драгоцене од добре пролећне кише... право да ти кажем – једна права киша довољна је за цео живот... Ако поимаш о чему говорим...

– „Не поимама“, нити се трудим. Нити ме се тиче та твоја проклета киша... Добро, киша пљушти, па шта онда?!...

– Не примећујеш је, не знаш ништа о њој, сем кад покиснеш. А онда се љутиш и праскаш као последњи идиот: „Опет сам заборавио кишобран! Опет сам изгубио јebени кишобран!“... Праскаш, љутиш се, једино то умеш... А не схваташ суштину, не чујеш, не осећаш Кишу, иако си мокар до коже... И душа ти се расквасила, одмекнула, цагли се и сјаји мокра од златне кише...

– Изгубио сам милион кишобрана. То је тачно.

– Никада ниси трчао по киши без одеће, го?

– Наравно да нисам. Ја нисам проклети лудак који ми овде и сада досађује бунцајући о киши... Остави ме на миру! Пусти ме да скончам, да цркнем у овој мишијој рупи...

– Толике кише пропале узалуд, ех... И нико их није ни видео, ни чуо... Детињство сам провео у једној малој вароши у Србији, градићу какво је Ариље, Лозница, Бајина Башта или Пожега. Изабери било који од њих... Сећам се, сећам се толико лепих ствари... Као и сва деца обичавао сам да шетам бос по киши. То није било ништа необично, јер су кише тада биле топле. Много деце трчало је босо по млаким барицама...

Топле, веселе, звучне, летње кипе... Жене су потурале судове под олуке да накупе довољно кишнице, Она је, наводно, била одлична за прање и негу косе. Свака жена која држи до себе скупљала је кишницу. Вангле, лонци, бакрачи, канте... били су поређани под сваки олуку. Кишница се сливала жуборећи, а жене су се препирале око тога чији суд је на реду. Наше мајке прале су косу кишницом и биле тако лепе и тако младе... Сваки олуку пред кога бих прошао имао је свој тон. Крећући се брже или спорије примицао сам се једном скупу звукова, а удаљавао од њих које сам раније већ ослушкивао, уживао у њима и добро их упознао... Шљапкам босим табанима и ослушкујем. У једном олуку као да чујем жубор потока. У следећем – звоњаву црквених звона. Онај до њега свира високо, хитро као виолина. Наилази један нежни, мекани – флаута. Три олука на ћошку подсећају на цез оркестар. Следећи свирају срчано, бурно – то је банда ватрогасне чете. На крају улице бобоња и бруји дубоко – контрабас. Имам све инструменте, чак и бубњеве. Сваки кварт има симфонијски оркестар који се скуп са сваком пљуском, а нетрагом нестане кад киша престане да пада...

Киша пљушти као да никада неће стати. Ивицом улица хитају потоци ка удаљеним сливницима. Коловоз и тротоар покривени су слојем воде који такође делује као музички инструмент, као водена плоча која свира, смирује и потапа све око себе. Дуж ивичњака поређани су ксилофани, а испрекидана бела линија, исцртана по средини путева, постаје црно-бела клавијатура. Оркестар хармоника и клавира на киши која уме из њих да измами савршену музику...

Људи, послушајте ме, обратите пажњу, само на час!... Овај овде – „кишоверац“ хоће да се помоли свом „кишном“ богу...

– Нисам тако рекао...

– Хајде, чујмо како трава расте! Овде, у подруму, лепо се чује како корење дрвећа срче сокове из земље. Ја чујем, он чује, сви чујемо, зар не? Чује се и како паук мрежу плете!

– Само сам хтео, на једном примеру, да вам покажем колико је наш свет леп. И киша је лепа док натапа земљу. Док је пере, купа, храни, негује, обнавља... Али, али, осим тога, она и – пева!

– Чујте кишу како пева! И како свира! Да ли уме да прича? Ова киша пева, свира и прича приче!

– Музика кишних капи је савршена. Свака кап је мало кишно звоно. Једна кап, једна нота. А млаз кише – мелодија.

Пљусак – композиција равна симфонији. Многи генијални композитори покушали су да запишу музику кише. Али, нису успели... Тако је лепа и складна, тако је...

– Ја нисам крив! Нисам ни за шта крив!

– Ћути, бре, ко те шта пита! Ћути и слушај кишницу у овом олуку, као што чини овај наш пријатељ. Свиђаш ми се, пријашко, штета што се раније нисмо срели. Свашта бисмо ти и ја порадили. Били бисмо добри ортаци...

– Да нам није дат овај златни олук који свира тек би било страшно. Овако, уз олук који пева и прича приче и није тако лоше, зар не?...

– И мени се учинило да прича... Стварно: мрмори и мрмља као моја баба која ми је певала успаванку у детињству... Чујте, људи! ... Чујете ли?...

– Ех, да ми је... Да прошетам по киши поред ових олука што су ми тако дивно звонили у детињству...

– Ма, слушај кишу! И ћути!...

– Земљаче, хвала ти за олук и за његову свирку. Схватио сам шта си желео да нам кажеш. Хвала ти за ову најлепшу ноћ у мом животу. Нека је последња, не жалим...

– Ништа посебно нисам желео да вам кажем. Све што сам желео то је да, заједно са мном, послушате мало музике...

– И за глас Бога који је у свим стварима...

– То, то...

– Многе дане и ноћи страћили смо улудо, олако, обесно. Али, ова ноћ, уз чаробни олук, била је посебна...

– Слушајте људи! Киша је изгледа престала да пада, али златни олук још свира. Чудо, право чудо!

Милораг Блечић

ПЕСНИК С ПОДНОЖЈА БИБЛИЈСКОГ АРАРАТА

Реч пријоветача, антолоџичара и критичара Милорага Блечића, одржана 19. јануара 1995. у Удружењу књижевника Србије, поводом представљања збирке песама „Мирис домова“ јерменског песника Бабкена Симоњана

Бабкенови другари, познаници, колегинице, мени је врло тешко после таквог умника, какав је Мила Стојнић да кажем нешто. Она је од оних наших есејисти и тумача литературе који готово не остави ништа. Међутим, ја ћу да се трудим из поштовања према вама, према Бабкену Симоњану и према том великом јерменском народу да кажем неколико речи. Док сам слушао Милу Стојнић, присетио сам се једне драгоцене вечери која се управо одиграла за овим столом. Један велики претходник и земљак Бабкена Симоњана до душе амерички држављанин Вилијам Саројан је био за овим столом пре 12–13 година. И тај светски познати писац, маркантан, огроман човек са брковима, свима нама овде отворио је душу и очи и повео нас путем те велике јерменске литературе. Али проблем језика је онемогућио све нас да ми познамо ту велику литературу. Можемо рећи да ми о јерменској поезији врло мало знамо. И права је срећа што један аутор какав је Бабкен Симоњан овде вечерас. Али управо ми смо ту јерменску поезију сви примали из главе и уста списатељске руке Десанке Максимовић. Колико је мени познато она је међу првима управо открила велике јерменске песнике Аветика Исаакјана, Ованеса Тумањана, Силву Капутикјан, Маро Маркарјан. И чини ми се да су наши преводиоци, колеге, а посебно Јагличић, дали велики допринос овој поезији. Ви сте чули песму „Туга“ која је по мом мишљењу једна од најлепших песама и, заиста, антологијска песма која може да уђе било у светску, било у европску антологију поезије. Како је Јагличић нашао решење за препев песме која почиње кајсијом! Види се да је управо у тој песми он остварио оно што има велики и широки руски језик, прилагодио нашем разумевању. И отуда та песма готово као да није јерменског аутора него српског. Ја у њој видим све оно што свакако види Бабкен Симоњан у својој до-

мовини. Али начин на који је преводилац остварио, изузетан је и мислим да њима свима треба одати посебно признање.

Бабкен Симоњан по мом осећању, по овим песмама и по преводима Десанке Максимовић има одиста сличности са Силвом Капутикјан и Маро Маркарјан. Управо то су песници који су опевали отаџбину и љубав, оно што њихова душа, срце и очи виде. Међутим, морам признати да ова књига апсолутно отвара историју. Она је главни мисаони стуб, јер тај Арарат, како да кажем метафорично, срце или врата Јерменије, та митска планина, ето, од толиких писаца је опевана, али свако је дао свој велики допринос, па и наша Десанка има изузетну песму о Арарату која вероватно вама није непозната.

Од те песме до краја, како је рекла Мила Стојнић, повезујући то са нашом трагичном или витешком историјом, песник покушава и успева да дâ оно што се памти. По мени највећа вредност ове песничке књиге, која обимом није велика, је то што можемо апсолутно запамтити у добра два читања, готово сваку песму. То је доказ вредности Симоњанове поезије. Имате случајева, да читате велике светске познате песнике, али немогуће је да вам остане у памћењу један или два стиха или нека строфа јер једноставно у неким вашим звучним дубинама нема простора за један такав свет који је донела та песма. Шта је опет посебно важно у поезији Бабкена Симоњана. То су песничке слике и мисли. Он је заиста од оних песника који су рецимо сродни Стевану Раичковићу или Блажу Конеском, великом југословенском и македонском песнику, или овде присутном Божидару Младеновићу. Дакле од оних финих лиричара који умеју да донесу нешто ново и нешто лепо за наше уво. Овде није потребна она тишина о којој је певао Мајаковски, кад он каже у другим случајевима, што се може односити на херметичке песнике, како у дебело ухо уденути нежну реч. Никако! Али овде са тишином одиста као њена посестрима, улази мелодија, улази реч Бабкена Симоњана.

Ја не знам свакако како то звучи на јерменском, али признаћете ви који сте читали ову књигу, да је ово остварено врхунским средствима. Томе су вероватно допринели наши преводиоци. Нема сумње. Песма „Ани“ такође је антологијска песма. Међутим, овде има још нешто, чини ми се врло битно, а то је Бабкен који се може мало исповедати. Ја мислим да је поред великих јерменских и руских песника, и не само руских, то велика песничка светска школа, Бабкен Симоњан,

по ономе како изгледају стихови, учио је и од наше Десанке, како се то опева. Он је то остварио у свом језику, а преводиоци су вероватно вратили то на један свој начин опет на наш језик. Чак има неке сличности у насловима књига. Ви се сигурно сећате, 1955. године Десанка је објавила у „Просвети“ књигу која се зове „Мирис земље“. Бабкен Симоњан има „Мирис домовине“. Видите земља и домовина то је исто. Бабкен Симоњан као један интелегентан, као један даровит песник учио је од правих песника. И свакако онај који учи од великих песника, романсијера, приповедача, есејисте, он ће, ако има талента, ако ради довољно, оставити нешто у животу. И он је стварно, одиста може му служити на част, бар је тако у нашем језику, заслужан што је написао ову књигу и што је други Јерменин који је седео овде за овим столом, у овој кући која је свети храм српске културе и књижевности.

Иво Андрић, као што знате, каже: та поређења морају бити на нивоу оштрице бријача. Ја не инсистирам на томе, али мислим да то није негативна квалификација, напротив мислим да је то највиша могућа квалификација коју један човек који је прочитао неки рукопис, збирку, каже за једног песника кад је у питању један велики и светски познат песник.

Велика је заслуга Бабкена Симоњана за српску књижевност у Јерменији. Ја мислим да готово нико (можда неко са руског) од јерменских писаца са српског никада ништа није превео. Или бар није превео последњих двадесет година, колико сам се ја за то интересовао. Он је превео оно што је највредније код нас. Преводио је управо народну књижевност, велику српску народну поезију, савремене српске песнике. И овде има присутних 7-8 песника које ја познајем и које је Бабкен Симоњан представио читалачкој публици Јерменије.

Бабкен Симоњан

ТУГА

Кајсије је стабло цвало
Сред јерменске земље божје,
Да прекрије белим шалом
Арарату све подножје.
К'о одежа неношена,
Као снег је чист тај цват,
К'о невеста испрошена –
Наша гора Арарат...

Кајсије је стабло цвало
У пролеће кроз сјај стасит,
На Араксу пред обалом,
Распустило седе власи.
А јерменска река с тугом
Лије сузе сваки сат...
На обали сад је другој –
Наша гора Арарат...

Кајсије је стабло цвало:
Са гранчица, тек опао,
К'о да капље снег топао –
Кроз веру, кроз љубав, жалост...
Гледа родне земље атар,
С оне стране у инат,
К'о да види свој повратак
Наша гора Арарат...

1993.

Прејев В. Јајличкић

АНИ

Ево видим срушени град стоји,
Срце се моје и душа слама.
Ма и руина – Ани постоји
И очи ми он пуни сузама.

Гледам твој камен сав у сузама:
Она су света знамења твоја.
Ја крв свуд видим у руинама:
Плаче мој Ани, праземља моја.

Ани је близу, далеко исто:
Сузом заливен иза граница –
Једино оком грлим га чисто,
У ланцима су његова лица.

Попут рањеног ждрала је Ани
Над пределима он расут рида.
Ани немоћан – мајка по страни.
Испред нашега очињег вида.

Вечерњи је час и Ани дрема,
Дрема ми цела земља прадревна.
Самотном, мени се жалост спрема.
Гледам и ћутим... Тужна ми земља.

1979.

Прејев А. Пуслојић, Н. Грујичић

СТАРА ПЕСМА

Брује ухом древне речи мелодијом старог краја:
„Хајде, лао*, да пођемо пут нашега завичаја!“

Али како? Затворена граница је, нема пута,
А пече нас бесконачна жарка љубав, љубав љута.

Нико ране нам не вида, не излечи од вапаја:
Како, како не отићи пут нашега завичаја?

Како ћемо оставити богомоље и хачкаре?
И домове, и огњишта, и гробове наше старе?

Зар, да земљу оставимо лепшу и од самог раја?
Како, како не отићи пут нашега завичаја?

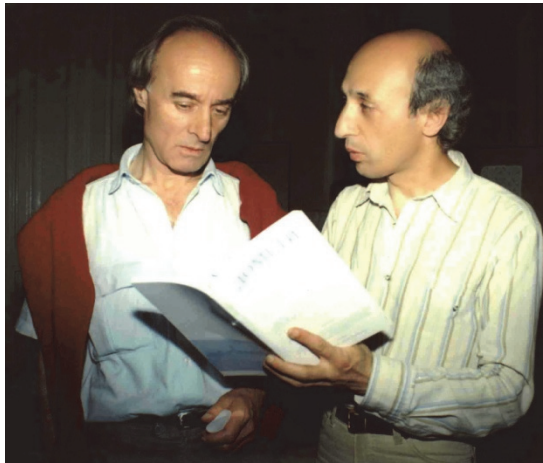
И док звучи ова песма, сва од бола и од наде,
Пути ће се отворити, пашће међе и ограде.

Са усана разлеже се мелодија старог краја:
Певајући стићи ћемо до нашега завичаја.

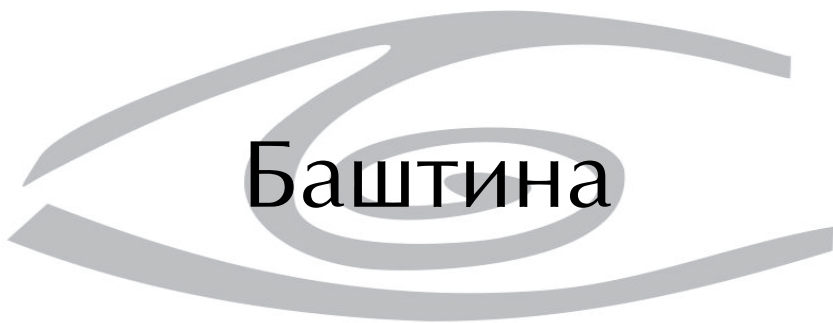
1998.

Прейев Б. Живојиновић

** На једном од јерменских дијалеката значи син.*

Милорад Блечић и Бабкен Симоњан

Александар Тасић

ВРХОВИ СТРЕЛА ТИПА ЛАСТИН РЕП ИЗ ПЕРИОДА СРЕДЊЕГ ВЕКА СА ТЕРИТОРИЈЕ ОПШТИНЕ СВРЉИГ

Апстракт: У Завичајној музејској збирци у Сврљигу налази се шест гвоздених врхова стрела типа „ластин реп“, које су у збирку доспеле као случајни налази са територије општине Сврљиг. Два потичу са локалитета Белоињске тепсије (Белоиње), два са локалитета Сврљиг град (Варош) и остала два су са непознатих локалитета. Поред ових, обрађено је још осамнаест врхова стрела истог типа, који потичу из приватне колекције. Све стрелице су, на основу аналогних примерака датоване у средњи век.

Кључне речи: *офанзивно оружје, врхови стрела, Сврљи, ластин реп, њвожђе, средњи век*

Стрела је пројектил испаливан из лука или самострела обично састављена од танког тела, пробојног врха и пера на крају. Тело стрела обично је направљено од лаког дрвета или трске, које је исправљено процесом грејања и савијања.⁹² Има-ло је на задњем крају причвршћена три или четири пера, која би требало да обезбеде стабилан лет стрела, како по висини тако и по правцу.⁹³ Пробојни врх или глава стреле може бити различитих облика. Може једноставно имати конусни крај тела (само зашиљен) или бити направљена од различитих материјала, као што су камен, метал, кост или дрво.⁹⁴ Облици троугаоних стрела са продуженим крајевима који подсећају на „ластин реп“ користили су се још у праисторији. Налази стрелица овог типа на позноримским и рановизантијским ло-

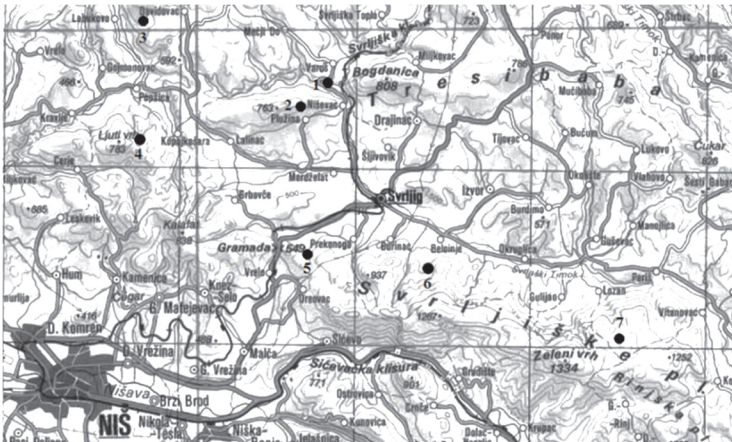
⁹² Grayson, French and O'Brien 2007: 6.

⁹³ Врачар 2016: 79.

⁹⁴ Grayson, French and O'Brien 2007: 7.

калитетима су веома ретки. Овај тип врхова стрелица се другачије назива „медитерански тип“.⁹⁵

Предмет истраживања овог рада су гвоздени врхови стрела типа „ластин реп“ из периода средњег века, који су пронађени на територији општине Сврљиг (сл. 1).⁹⁶ Територија општине Сврљиг највећим делом обухвата сврљишку котлину, која представља индивидуалну предеону географску целину у источној Србији.⁹⁷ Пружа се правцем исток–запад као и планински венци који је окружују.⁹⁸ Ова област обухвата претежни део слива Сврљишког Тимока, леве саставнице Белог Тимока. Лежи између планинског венца Сврљишких планина (Зелени врх 1334 m) на југу, огранка Пајешког камена (1074 m) на истоку, планине Тресибабе (786 m) на северу и Калафата и његових огранака (839 m) на западу.⁹⁹

Сл. 1 – Карта локалитета са којих потичу стрелице (1. Сврљиг град; 2. Ропал; 3. Чепрњац; 4. Попшица; 5. Румењак; 6. Белоињске тепсије; 7. Виденова Дувка).

До сада још није објављена класификација, типологија и хронологија гвоздених врхова стрела са овог подручја, изузев

⁹⁵ Алексић 2001: 202-203.

⁹⁶ Захваљујем на уступљеном материјалу Марини Ристић и осталим запосленима у Центру за туризам, културу и спорт.

⁹⁷ Голубовић 1992: 21.

⁹⁸ Петровић Ј. 2001: 9.

⁹⁹ Голубовић 1992: 21.

плумбата које је публикувао др Мирослав Вујовић,¹⁰⁰ а које хронолошки припадају античком периоду.

Завичајна музејска збирка у Сврљигу обилује различитим врстама оружја. Предмети су у музејску збирку доспели путем откупа, поклона или приликом рекогносцирања терена, а неки потичу и са археолошких ископавања. Гвоздени врхови стрела типа „ластин реп“ су у музејску збирку доспели као поклон, без ближих података о условима налаза. На локалитетима са којих потичу сви налази стрела нису вршена археолошка истраживања. Ови налази потичу са локалитета Белоињске тепсије (Белоиње) и Сврљиг града (Варош), док су два са непознатих локалитета. Село Белоиње налази се на око 5 km југоисточно од Сврљига, а локалитет Белоињске тепсије, на коме су пронађена два врха стрела, на око 2 km јужно од овог села. Село Варош се налази на око 11 km северно од Сврљига, а локалитет Сврљиг град на коме су пронађена два врха стрела на око 1 km јужно од овог села. Утврђење Сврљиг град, налази се на левој обали Тимока, на високој стени изнад ушћа речице Белице, на 505 m надморске висине. Приступ граду једино је могућ из правца северозапада, уском стазом којом се долази до вештачки проширене пукотине у природној стени, одакле се и улази на плато утврђења.¹⁰¹ Поред ових налаза из Завичајне музејске збирке, биће каталогски обрађено још осамнаест врхова стрела истог типа који потичу из приватне колекције.¹⁰² Тринаест од њих је пронађено на локалитету Сврљиг град, док су остали са локалитета Ропал (Плужина), Чепрњац (Давидовац), Румењак (Преконога), Виденова Дувка (Лозан) и један из околине села Попшица. Међу овим примерцима разликујемо врхове стрела са тулцем (варијанта А) и врхове стрела са трном (варијанта Б). Обе варијанте биће подељене на подваријанте у зависности од изгледа врата.

Варијанта А

Првој подваријанти „медитеранског типа“ са коничним тулцем припада девет врхова стрела са тордираним вратом, који потичу са три позната локалитета. Пет примерака је са

¹⁰⁰ Вујовић 2009.

¹⁰¹ Petrović and Filipović 2008: 34.

¹⁰² Захваљујем се Славиши Миливојевићу, власнику колекције, који ми је љубазно уступио врхове стрела за публикување, а посебно се захваљујем Викторији Виденовић за израду цртежа.

Сврљиг града, два су са локалитета Белоињске тепсије, један из околине села Попшица и један са непознатог локалитета. Аналогије овим врховима стрела налазимо и у непосредном окружењу, у селу Моклиште код Беле Паланке, Ореовцу код Ниша, затим у Брадарцу и Дражевцу код Алексинца, у Стрелцу код Бабушнице и Врани код Димитровграда.¹⁰³ Сви ови врхови стрела се чувају у Народном музеју у Нишу. Поред овога, аналогије можемо наћи на Виминацијуму,¹⁰⁴ на Царичином граду,¹⁰⁵ Брестовику, Леушићу код Чачка,¹⁰⁶ Сеони код Смедерева, где је датована у XIV век¹⁰⁷, у Ритопеку¹⁰⁸ и на локалитету Рас – ушће Себечевске реке,¹⁰⁹ где су датоване у VI и почетак VII века. У Расу, у хоризонту с краја XI и почетка XII века, пронађен је исти тип стрелице¹¹⁰ као и у Великом Градцу у млађем нивоу насеља из истог периода.¹¹¹ У Народном музеју у Вршцу чува се већи број врхова стрела од којих су два конзервирана и атрибуирана Словенима, а датована су у рани средњи век.¹¹² На магличкој тврђави је један овакав примерак датован у XIV и прве деценије XV века.¹¹³ У Параћину и Јагодини су овакви примерци били у употреби у XV и XVI веку.¹¹⁴ У ранословенским некрополама у Истри има и стрела ове варијанте,¹¹⁵ док су у старохрватским некрополама оне најчешћи тип.¹¹⁶ У Босни и Херцеговини су датоване у

¹⁰³ Митић 2013: 48, кат. бр. 1-6, Т. I/1-6.

¹⁰⁴ Ivanišević, Kazanski et Mastukova 2006: 39, fig. 23/2. Аутори напомињу да су овакви примерци приписивани германским племенима, нпр. Ломбардима, Аламанима, Баварцима, Тиринжанима и Гепидима.

¹⁰⁵ Кондић, Поповић 1977: кат. бр. 99, Т. XXVIII/2; Bavant 1990: kat. br. 244, Pl. XL/244.

¹⁰⁶ Алексић 2001: кат. бр. 8 и 9, сл. 3/1-2.

¹⁰⁷ Цуњак 2005: 152, кат. бр. 212, Т. 30/212; Нинковић 2009: 467, Т. IV/2.

¹⁰⁸ Нинковић 2009: 467, Т. IV/3.

¹⁰⁹ Поповић 1999: kat. br. 86, sl. 59/1.

¹¹⁰ *Истио*: 352, kat. br. 458, sl. 219/1.

¹¹¹ Јанковић 1981: 62, Т. XIV/33.

¹¹² Петровић 2005: 16, кат. бр. 125 и 128.

¹¹³ Поповић 2012: 174, kat. br. 149, sl. 118.

¹¹⁴ Vetnić 1983: 139-140; Т. I, 21-23, Т. II, 1.

¹¹⁵ Marušić 1967: 336-337; од 24 откривене стрелице, њих 14 припада типу ластин реп; Т. 3/5.

¹¹⁶ Belošević 1980: 105; од укупно 25 пронађених примерака, овом типу припада 12 стрела.

рани средњи век.¹¹⁷ У Бугарској су оне датоване у период од VII до XIV века.¹¹⁸ У Русији су се користиле од VIII до средине XIII века.¹¹⁹ На основу датих аналогича можемо констатовати да су ове стреле коришћене од раног до позног средњег века и да их је тешко прецизније хронолошки одредити, али са сигурношћу можемо рећи да припадају раздобљу средњег века.

Другој подваријанти „медитеранског типа” са коничним тулцем припада девет врхова стрела са нетордираним вратом, који потичу са два локалитета. Седам примерака је са Сврљиг града, један са локалитета Виденова Дувка и један примерак са непознатог локалитета. Аналогиче овим стрелама налазимо у Горњем Рињу код Беле Паланке, Крављу код Књажевца, у Драшковцу код Лесковца и ти примерци се чувају у Народном музеју у Нишу.¹²⁰ У Народном музеју у Вршцу чува се већи број врхова стрела од којих су два конзервирана и атрибуирана Словенима, а датована су у рани средњи век.¹²¹ Аналогиче имамо у Виминацијуму,¹²² Врсеницама¹²³ и Расу,¹²⁴ где су датовани у VI – почетак VII века, затим у Бузету и Даљу (Хрватска) где су датовани у време првог аварског таласа (од VI до VII века),¹²⁵ на дунавском Бајеру у VIII век,¹²⁶ у Костолу код Кладова¹²⁷ и на Великом Градцу у старијем нивоу насеља, где је један врх стреле датован у X век.¹²⁸ У Драгошевцу код Јагодине један примерак је датован у XIV–XVII век, у селу Лоћика код Рековца је један примерак датован од IX до XIV века, у Винорачи код Јагодине је један датован у XV–XVII век и у Течићу код Рековца у XII–XIV век.¹²⁹ Налази овог типа су бројни и у Мађарској, и били су популарни у средњем веку, а датовани су у период од XI до XIV века.¹³⁰ Велики број стрела из

¹¹⁷ Miletić 1984: 422.

¹¹⁸ Чангова 1992: 176.

¹¹⁹ Медведев 1966: 57, Т. 13/1 (Тип 2).

¹²⁰ Митић 2013: 49, кат. бр. 7 и 8, Т. I/7-8; кат. бр. 9, Т. II/1.

¹²¹ Петровић 2005: 16, кат. бр. 124 и 127.

¹²² Ivanišević, Kazanski et Mastykova 2006: 39, fig. 23/3.

¹²³ Popović, Bikić 2009: 81, kat. br. 151, sl. 57/6.

¹²⁴ Popović 1999: kat. br. 87 i 88, sl. 59/2-3.

¹²⁵ Mrkobrad 1980: 99, Т. LXXXI/1,4,5; Т. CXXXVIII/11.

¹²⁶ Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 111, sl. 4.

¹²⁷ Алексић 2001: кат. бр. 10, сл. 3/3.

¹²⁸ Јанковић 1981: 62, Т. VII/13.

¹²⁹ Vetnić 1983: 139; Т. I, 17-20.

¹³⁰ Hampel 1905: 176, fig. 426.

периода средњег века је откривен и на некрополама у Словачкој и Чешкој.¹³¹ У Босни и Херцеговини датоване су у рани средњи век,¹³² у Пернику у Бугарској, овакви врхови стрела били су у употреби у периоду од VII до XIV века,¹³³ у Русији од VIII до средине XIII века.¹³⁴ Сличне примерке датоване у XIII, односно у XIV век имамо и у Малом Извору, Златској пећини, Сокобањи, локалитету „Поповац“ у Градскову, Гамзиграду и Кални, али и у пиротском крају.¹³⁵ У Народном музеју у Пожаревцу један примерак датован је у XIV век,¹³⁶ а у Народном музеју у Београду се чува један примерак са непознатог локалитета.¹³⁷ Хронолошки оквир је за ову подваријанту тешко одредити, али би она припадала развијеном средњем веку.

Варијанта Б

Првој подваријанти припада врх стреле са трном и тордираним вратом, који потиче са локалитета Румењак код села Преконога. Аналогије имамо у Рутевцу код Алексинца, а примерак се чува у Народном музеју у Нишу,¹³⁸ на Понтесу, где је датован у период VI односно VII века¹³⁹ и у Сталаћу.¹⁴⁰ Ова подваријанта се јавља и на старомађарским некрополама.¹⁴¹ На основу ових аналогија само можемо констатовати да се наш примерак може одредити у период раног средњег века.

Другој подваријанти „медитеранског типа“ са трном припада пет врхова стрела са нетордираним вратом, који потичу са три локалитета. Три примерка потичу са Сврљиг града, и по један са локалитета Ропал код села Плужина и са Чепрнца

¹³¹ Dostál 1966: 73; на 22 некрополе је откривено 110 стрелица, од чега типовима са тулцем припада 75%, а од овог броја 80% чине стрелице типа ластин реп, Ruttkay 1976: 327; преко 60% стрела потиче из словенских гробова од 9. до средине 10. века.

¹³² Miletić 1984: 422.

¹³³ Чангова 1992: 176, обр. 160/17, 25.

¹³⁴ Медведев 1966: 56, Т. 30/2 (Тип 2).

¹³⁵ Митић 2013: 49.

¹³⁶ Цуњак 2005: 153, кат. бр. 213, Т. 30/213.

¹³⁷ Нинковић 2009: 468, Т. IV/4.

¹³⁸ Митић 2013: 50, кат. бр. 10, Т. II/2.

¹³⁹ Špehar 2010: 129-130, kat. br. 715, Т. XXXIX/715.

¹⁴⁰ Minić i Vukadin 2007: kat. br. 141/2, 3, sl. 72/19, 20.

¹⁴¹ Ruttkay 1976: 332.

код села Давидовац. Нашој подваријанти медитеранског типа са нетордираним вратом и трном можемо наћи аналогије у Равни код Књажевца, у Клисурси код Беле Паланке, Горњој Невљи код Димитровграда, Горњем Душнику код Гациног Хана, на подручју Блаца,¹⁴² у Расу где је датован у крај XII века,¹⁴³ Сталаћу,¹⁴⁴ Смедереву, одакле потичу три примерка, од којих се два чувају у Народном музеју у Пожаревцу, а један у Народном музеју у Београду, а датовани су у XIII-XIV век.¹⁴⁵ У Јагодини и Свилајнцу датовани су у XIV односно XV век.¹⁴⁶ На основу аналогија, ову подваријанту можемо хронолошки одредити у период XIII-XIV века.

Каталог

1. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом и тулцем (Т. I/1). На пробојцу елипсоидног пресека налази се јако наглашено средишње уздужно ребро. Врх једног пера недостаје. Врат је тордиран при врху, а у другом делу је кружног пресека, одакле се наставља у конични шупљи тулац, који је углавном спљоштен. Тулац има оштећење при дну. УД – 10,2 cm; ДП – 9,0 cm; ШП – 4,0 cm; ДВ – 2,5 cm; ДТУ – 4,0 cm; ПТ – 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: публиковано.¹⁴⁷

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

2. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом и тулцем (Т. I/2). На пробојцу елипсоидног пресека налази се благо наглашено средишње уздужно ребро. Врх једног пера је оштећен. Тордирани врат директно прелази у конични шупљи тулац, који је делимично оштећен при дну. УД – 7,5 cm; ДП – 6,0 cm; ШП – 3,2 cm; ДВ – 1,0 cm; ДТУ – 3,0 cm; ПТ – 0,9 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

3. Гвоздена стрелица са тордираним вратом и тулцем (Т. I/3). Пресек пробојца је елипсоидног облика, а на његовом

¹⁴² Митић 2013: 50, кат. бр. 11-16, Т. II/3-7; Т. III/1.

¹⁴³ Роровић 1999: 353, kat. br. 460, sl. 219/3.

¹⁴⁴ Minić i Vukadin 2007: kat. br. 141, sl. 72/18.

¹⁴⁵ Цуњак 2005: 152, кат. бр. 209-211, Т. 29/209; Т. 30/210, 211.

¹⁴⁶ Vetnić 1983: 139; Т. I, 15-16.

¹⁴⁷ Петровић, Филиповић и Миливојевић 2012: 209, кат. 154.

средишњем делу се налази благо наглашено уздужно ребро. Једно перо је дуже у односу на друго. Врат је при врху правоугаоног пресека док је у наставку тордиран и наставља се у конични шупљи тулац. УД – 10,2 cm; ДП – 4,1 cm; ШП – 2,8 cm; ДВ – 3,6 cm; ДТУ – 4,5 cm; ПТ – 1,1 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

4. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом и тулцем (Т. I/4). На пробојцу елипсоидног пресека налази се на једној страни јако наглашено средишње уздужно ребро, док је на супротној знатно мање наглашено. Једном перу недостаје врх. Врат је тордиран и директно прелази у конични шупљи тулац, који је у једном делу оштећен. УД – 10,3 cm; ДП – 4,5 cm; ШП – 3,2 cm; ДВ – 4,5 cm; ДТУ – 3,2 cm; ПТ – 0,9 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

5. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом и тулцем (Т. I/5). Врх стрелице недостаје. Пробојац је елипсоидног пресека. Крајеви пера су оштећени, а врат стрелице је тордиран и наставља се у конични шупљи тулац, чији је један део мало повијен при дну. УД – 9,1 cm; ДП – 3,4 cm; ШП – 3,3 cm; ДВ – 3,6 cm; ДТУ – 4,1 cm; ПТ – 0,9 cm. Приватна колекција. Библиографија: публиковано.¹⁴⁸

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

6. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом, али је због корозије то тешко уочити (Т. I/6). Пресека пробојца је елипсоидног облика. Недостају једно перо и тулац. УД – 6,1 cm; ДВ – 3,1 cm; ДП – 3,0 cm; ШП – 2,6 cm. Завичајна музејска збирка: инв. бр. 1554. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Белоињске тепсије, Сврљишке планине.

7. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом (Т. II/1). Једно перо недостаје, док је друго фрагментовано. Недостаје тулац. УД – 6,4 cm; ДП – 2,2 cm; ШП – 1,7

¹⁴⁸ Петровић, Филиповић и Миливојевић 2012: 209, кат. 154.

cm; ДВ – 4,2 cm. Завичајна музејска збирка: инв. бр. 1556. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Белоињске тепсије, Сврљишке планине.

8. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом и тулцем (Т. II/2). Врх стрелице недостаје. Пресек пробојца је елипсоидног облика, а на средишњем делу пробојца се налази јако наглашено уздужно ребро. Један део пера је назубљен, а друго перо је оштећено при врху. Тордирани врат се наставља у конични шупљи тулац. УД – 9,7 cm; ДП – 5,1 cm; ШП – 2,9 cm; ДВ – 3,9 cm; ДТУ – 2,9 cm; ПТ – 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: околина села Попшица.

9. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. II/3). Стрелица је повијена под углом од скоро 90°. Пробојац је елипсоидног пресека са благим уздужним централним ребром. Једно перо на пробојцу недостаје. Врат је благо тордиран, а конични шупљи тулац је фрагментован. УД – 7,5 cm; ДП – 1,8 cm; ДТУ – 2,6 cm; ШП – 1,7 cm; ПТ – 0,7 cm. Завичајна музејска збирка: инв. бр. 1459. Библиографија: необјављено.

Место налаза: непознато.

10. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. II/4). Пресек пробојца је елипсоидног облика, а сам пробојац је повијен у једну страну. Врх једног пера је оштећен. Врат је квадратног пресека и директно се наставља у конични шупљи тулац. УД – 9,6 cm; ДП – 6,4 cm; ШП – 3,2 cm; ДВ – 2,8 cm; ДТУ – 3,9 cm; ПТ – 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

11. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. III/1). На пробојцу елипсоидног пресека налази се благо наглашено средишње уздужно ребро. Врх једног пера је оштећен и оштрице пробојца су назубљене. Врат правоугаоног пресека се директно наставља у конични шупљи тулац. УД – 9,4 cm; ДП – 5,3 cm; ШП – 3,4 cm; ДВ – 3,5 cm; ДТУ – 3,3 cm; ПТ

– 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: публиковано.¹⁴⁹

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

12. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. III/2). На једној страни пробојца елипсоидног пресека налази се благо наглашено средишње уздужно ребро. Врх пробојца је мало оштећен. Врат округлог пресека се директно наставља у конични шупљи тулац, који је при дну оштећен. УД – 9,0 cm; ДП – 4,9 cm; ШП – 2,5 cm; ДВ – 3,3 cm; ДТУ – 3,3 cm; ПТ – 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

13. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. III/3). Пресек пробојца је елипсоидног облика. Крајеви пера су оштећени, а врат елипсоидног пресека се директно наставља у конични шупљи тулац. УД – 8,3 cm; ДП – 2,3 cm; ШП – 1,7 cm; ДВ – 2,8 cm; ДТУ – 3,7 cm; ПТ – 0,9 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

14. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. III/4). На пробојцу елипсоидног пресека налази се јако наглашено средишње уздужно ребро. Крајеви пера су оштећени. Кратак врат правоугаоног пресека се директно наставља у конични шупљи тулац, који је мало оштећен при дну. УД – 7,3 cm; ДП – 2,7 cm; ШП – 2,3 cm; ДВ – 0,4 cm; ДТУ – 4,9 cm; ПТ – 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: публиковано.¹⁵⁰

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

15. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. III/5). Стрелица је мало повијена у пределу врата. Пресек пробојца је елипсоидног облика, а на средини пробојца се налази благо изражено уздужно ребро. Врх стрелице и пера су оштећени. Врат правоугаоног пресека прелази у фрагментовани конични шупљи тулац. УД – 4,5 cm; ДП – 1,7 cm; ШП – 1,4 cm; ДТУ – 3,0 cm; ПТ – 0,7 cm. Завичајна музејска збирка: инв. бр. 2432. Библиографија: необјављено.

¹⁴⁹ Петровић, Филиповић и Миливојевић 2012: 209, кат. 154.

¹⁵⁰ Исто: 209, кат. 153.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош, јул 2016.

16. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. III/6). Пресек пробојца је елипсоидног облика. Једно перо недостаје, док је друго оштећено. Врат правоугаоног пресека се наставља у конични шупљи тулац, који је оштећен код перфорације за клин који се укуцавао у тело стреле. УД – 4,7 cm; ДП – 2,0 cm; ШП – 1,5 cm; ДТУ – 3,1 cm; ПТ – 1,1 cm. Завичајна музејска збирка: инв. бр. 2432. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош, јул 2016.

17. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. IV/1). На пробојцу елипсоидног пресека налази се јако наглашено средишње уздужно ребро. Крајеви пера су оштећени. Кратак врат правоугаоног пресека се директно наставља у конични шупљи тулац. УД – 6,3 cm; ДП – 2,1 cm; ШП – 1,5 cm; ДВ – 0,6 cm; ДТУ – 4,3 cm; ПТ – 1,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Виденова Дувка, село Лозан.

18. Гвоздена фрагментована стрелица са тулцем (Т. IV/2). Пресек пробојца је елипсоидног облика. Врх је оштећен, а једно перо недостаје. Стрелица је у пределу врата повијена у једну страну. Конични шупљи тулац је незнатно оштећен. УД – 5,4 cm; ДП – 1,8 cm; ШП – 1,6 cm; ДТУ – 3,7 cm; ПТ – 1,2 cm. Завичајна музејска збирка: инв. бр. 1073/4. Библиографија: необјављено.

Место налаза: непознато.

19. Гвоздена фрагментована стрелица са тордираним вратом и трном (Т. IV/3). На пробојцу елипсоидног пресека налази се благо наглашено средишње уздужно ребро. Врх пробојца је благо повијен, а врхови оба пера су оштећени. Тордирани врат је од трна одвојен граничником квадратног пресека. Трн је у целости сачуван. УД – 9,2 cm; ДП – 4,4 cm; ШП – 2,4 cm; ДВ – 2,7 cm; ДТР – 4,0 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Румењак, село Преконога.

20. Гвоздена фрагментована стрелица са трном (Т. IV/4). Пресек пробојца је елипсоидног облика. Пера су мало повијена, а крај једног пера недостаје. Врат правоугаоног пресека је од трна одвојен коничним граничником правоугаоног пресека. Трн је очуван у целости и пресек му је квадратног облика. УД – 11,4 см; ДП – 5,4 см; ШП – 4,0 см; ДВ – 4,2 см; ДТР – 5,1 см. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

21. Гвоздена фрагментована стрелица са трном (Т. IV/5). На пробојцу елипсоидног пресека налази се централно благо наглашено уздужно ребро. Један крај пера је незнатно оштећен. Врат је кружног пресека и од трна је одвојен коничним граничником квадратног пресека. Трн је очуван у целости и пресек му је кружног облика. УД – 10,0 см; ДП – 6,2 см; ШП – 3,2 см; ДВ – 3,2 см; ДТР – 3,8 см. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

22. Гвоздена фрагментована стрелица код које оба пера идентично падају на обе стране благо повијена ка унутра (Т. V/1). Пробојац је елипсоидног пресека. Врат квадратног пресека од ваљкастог трна, који је оштећен, одваја благи конични граничник. УД – 6,9 см; ДП – 5,0 см; ШП – 3,9 см; ДВ – 3,6 см. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Сврљиг град, село Варош.

23. Гвоздена фрагментована стрелица са трном (Т. V/2). На пробојцу ромбоидног пресека налази се централно јако наглашено уздужно ребро. Крајеви пера су оштећени. Врат квадратног пресека је од трна одвојен коничним граничником, такође квадратног пресека. УД – 12,8 см; ДП – 6,3 см; ШП – 4,5 см; ДВ – 3,8 см; ДТР – 6,1 см. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Ропал, село Плужина, март 2016. године.

24. Гвоздена фрагментована стрелица са трном (Т. V/3). На пробојцу елипсоидног пресека налази се централно благо наглашено уздужно ребро. Један крај пера је незнатно оштећен. Врат је правоугаоног пресека и од трна је одвојен

коничним граничником правоугаоног пресека. Трн је очуван у целости и пресек му је квадратног облика. УД – 10,5 cm; ДП – 6,1 cm; ШП – 4,2 cm; ДВ – 3,9 cm; ДТР – 4,1 cm. Приватна колекција. Библиографија: необјављено.

Место налаза: локалитет Чепрњац, село Давидовац, децембар 2015.

Скраћенице у каталогу

УД – укупна дужина предмета;

ПТ – пречник тулца;

ДП – дужина пробојца;

ДТУ – дужина очуваног тулца;

ДТР – дужина очуваног трна;

ШП – највећа ширина пробојца;

ДВ – дужина врата.

Закључак

Сви примерци типа „ластин реп“, који се налазе у Завичајној музејској збирци у Сврљигу и у приватној колекцији су случајни налази и сви потичу из непознатог археолошког контекста. Управо због тога их је немогуће прецизније хронолошки одредити, као и због тога што на локалитетима на којима су пронађени још нису вршена археолошка истраживања. Сви врхови стрела су рађени техником ковања и просецања, а на једном примерку се може видети део перфорације направљене техником пробијања. Највећи број примерака потиче са локалитета Сврлиг град код села Варош, што не чуди ни мало, с обзиром да се овај локалитет налази на високој стени, тј. на месту које је подложно ерозији, па тако често долази и до тога да се неки од налаза појаве и на површини тла.

Тип стрела „ластин реп“ је у употреби током веома дугог временског периода. Почеле су се користити још у праисторији. Варијанте о којима смо овде говорили, а које се везују за средњовековни период, коришћене су и по више стотина година. Стреле са тулцем су већ познате од VI-VII века, а коришћене су све до XIV и XV века на широком простору централне и источне Европе, у западним деловима Средоземља,

као и на подручју Балкана.¹⁵¹ Примерци са тулцем карактеристични су за Словене.¹⁵² Стреле медитеранског типа са трном, коришћене су у Византији,¹⁵³ а јављају се од IX-X века, мада увек у знатно мањем броју у односу на оне с тулцем,¹⁵⁴ као што је случај и на територији општине Сврљиг. Наиме, заступљени врхови стрела са тулцем чине 75% примерака стрела типа „ластин реп“. Генерално гледано, врхове стрела са територије општине Сврљиг, не можемо етнички атрибуирати.

Пробојци стрела су већи или мањи, а неки су ојачани централним уздужним благим или јако наглашеним ребрима. Код неких врхова стрела су пера „закржљала“, тј. пера су знатно краћа у односу на оне врхове код којих су она мање или више издужена. Пера се углавном пружају праволинијски, али су код неких примерака благо повијена ка унутра. Такође се код стрела могу уочити разлике у дужини тулаца и трнова. Што се оштећења стрелица тиче, код њих су најчешће оштећени крајеви пера, а јављају се оштећења и на врховима пробојаца или на тулцима, док су два примерка оштећена тако што су искривљена.

Стрелице типа ластин реп су с разлогом направљене овог облика како би њихово вађење било знатно отежано. Могле су бити коришћене у ратовима, а исто тако и у лову.

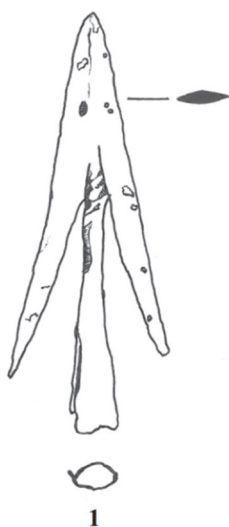
¹⁵¹ Minić i Vukadin 2007: 115.

¹⁵² Алексић 2001: 204.

¹⁵³ Petrović 1976: 63.

¹⁵⁴ Minić i Vukadin 2007: 115.

T.I

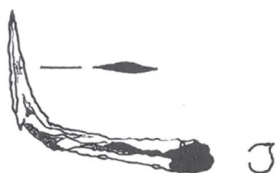
Т. II

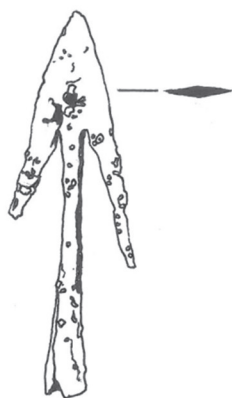
1

2

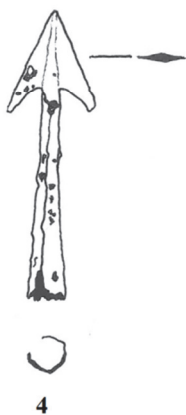

3

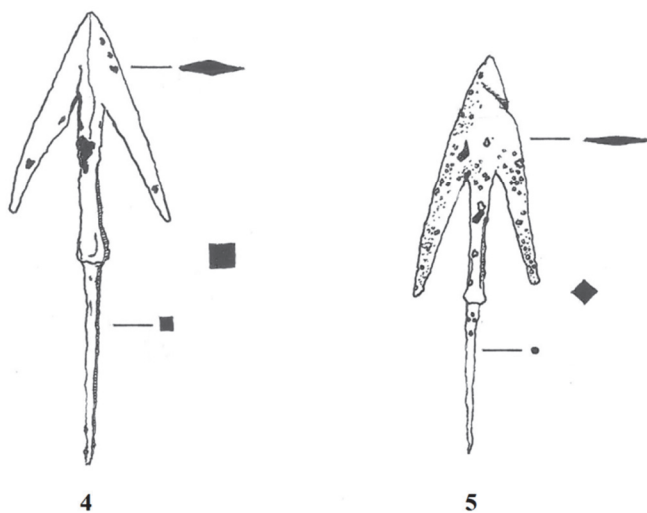
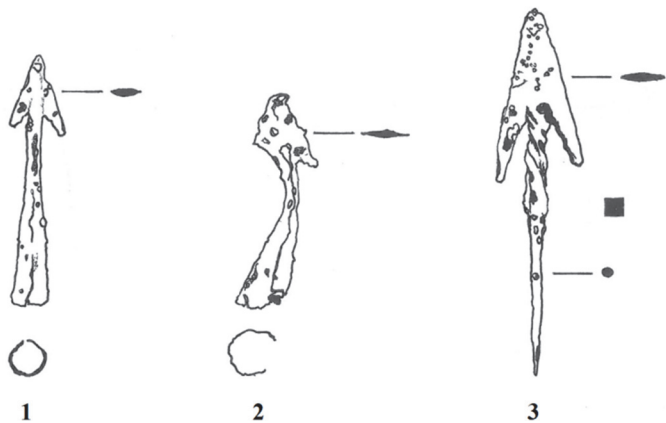

4

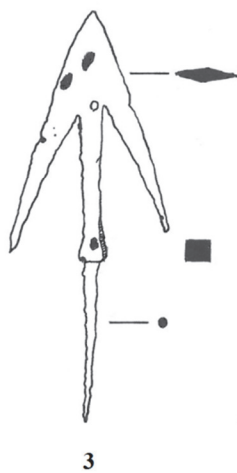
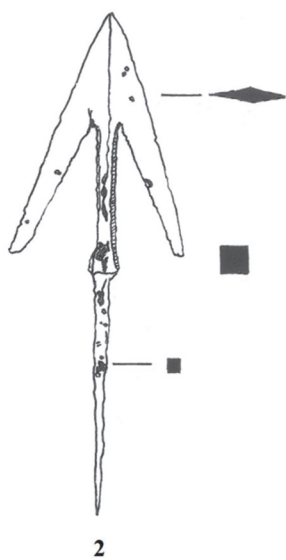
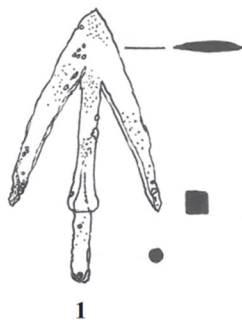
T. III

T. IV

T.V

Литература

1. Алексић М. (2001). Оружје из средњовековне збирке Народног музеја у Београду. *Гласник САД* 17, 195 – 216.
2. Bavant B. (1990). Les petits objets. Str. 191 – 257 у: *Caričin Grad II. Le quartier sud-ouest de la ville haute* (ur. Bavant B., Kondić V., Spieser J.M.). Belgrade-Rome: Scuola Tipografica S. Pio X.
3. Belošević J. (1980). *Materijalna kultura Hrvata od VII do XI stoljeća*. Zagreb.
4. Bishop M. C., Coulston J. C. N. (2009). *Roman Military Equipment: From the Punic Wars to the Fall of Rome*. 2nd ed. London.
5. Vetnić S. (1983). Medieval weapons and implements deriving from the Middle Morava Basin. *Balkanoslavica* 10, 137 – 157.
6. Врачар Ј. (2016). *Доба вишешића. Оружје и оклопи средњовековних ратника из збирки музеја Републике Српске*. Бањалука.
7. Вујовић М. (2009). The Plumbatae from Serbia. *Гласник САД* 25, 203 – 218.
8. Голубовић, П. (1992). Област. Стр. 21–39. у: *Језик, култура и цивилизација. Културна историја Срвља, Књ. II* (ур. С. Петровић). Ниш – Сврљи: Просвета и Народни универзитет.
9. Dimitrijević D., Kovačević J., Vinski Z. (1962). *Seoba naroda. Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun.
10. Dostál V. (1966). *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Praha.
11. Grayson C. E., French M. and O'Brien M. J. (2007). *Traditional archery from six continents*. Columbia.
12. Dimitrijević D., Kovačević J., Vinski Z. (1962). *Seoba naroda. Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*. Zemun.
13. Ivanišević V., Kazanski M., et Mastykova A. (2006). *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des Grandes Migrations*. Paris.
14. Јанковић М. (1981). *Средњовековно насеље на Великом Грацу у X-XI веку*. Београд.
15. Кондић В., Поповић В. (1977). *Царичин траг – утврђено насеље у византијском Илирику*. Београд.
16. Marušić V. (1967). Nekropole VII i VIII stoljeća u Istri. *Arheološki vestnik XVIII*, 333 – 348.
17. Медведев, А. Ф. (1966). *Ручное метательное оружие*. Москва.
18. Miletić N. (1984). Rani srednji vek. Str. 375 – 434. у: *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Drugo izdanje (ur. M. Popadić). Sarajevo: SOUR „Veselin Masleša“, IRO „Sarajevo“, OO Izdavačka djelatnost.
19. Minić D., Vukadin O. (2007). *Srednjovekovni Stalać*, Beograd.
20. Митић С. (2013). Врхови стрела из средњовековне збирке Народног музеја у Нишу. *Зборник Народног музеја Ниш бр. 22*, 47 – 72.

21. Mrkobrad D., (1980). *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*. Beograd.
22. Нинковић В. (2009). Средњовековно оружје из збирки Народног музеја у Београду, *Зборник Народног музеја – археологија 19-1*, 455 – 484.
23. Петровић Б. Ј. (2001). *Природа Сврљишке кошљине*. Нови Сад.
24. Петровић Д. (2005). *Хладно оружје из збирки Градског музеја Вршац*. Вршац.
25. Petrović Đ. (1976). *Dubrovačko oružje u XIV veku*. Beograd.
26. Petrović P. V., Filipović V. (2008). Newly-discovered Traces of the Roman Naissus-Ratiaria Road and the Problem of Locating Two Timacum stations. *Balkanica XXXVIII*, 29–43.
27. Петровић П. В., Филиповић В. и Миливојевић С. (2012). *Сврљишка област у праисторији, антици и средњем веку*. Београд.
28. Popović M. (1999) *Tvrđava Ras*. Beograd.
29. Popović M., Bikić V. (2009). *Vrsenice, kasnoantičko i srpsko ranosrednjovekovno utvrđenje*. Beograd.
30. Popović M. (2012) *Maglički zamak*. Beograd.
31. Ruttkay A. (1976). Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. *Slovenská Archeológia XXIV/2*, 245 – 396.
32. Hampel J. (1905). *Altertümer des Frühen Mittelalters in Ungarn*. Braunschweig.
33. Цуњак М. (2005). *Средњовековно оружје и опрема ратника са територије Подунавског и Браничевског округа*. Смедерево.
34. Чангова Й. (1992). *Перник. Крепостта Перник VIII-XIV в.*, Том III. Софија.
35. Špehar P. (2010). *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*. Beograd.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.
- Уз књижевну критику приложити фотографију књиге

Посебне захтеве (латиница, *иџалик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бгења

Милисав Савић	
ПРОЛОГ.....	3
Борис Лазић	
ПО МЕНИ.....	14
Бошко Томашевић	
ТИБУРТИНА.....	24
Душко М. Петровић	
13. СЕПТЕМБАР.....	34
Слободан Лазовић	
СЕДАМ КРАТКИХ ПРИЧА.....	37
Сеад Махмутефендић	
ПАПА СЕ ЗАБАВЉА.....	44
Александар Д. Станковић	
ТРАГАЊЕ ЗА ПУТЕМ.....	61
Милица Дрндаревић	
РУСИ, ПРУСИ И ВИРУСИ.....	64
Анђелко Заблаћански	
КАД СВЕ ПРОЂЕ.....	68
Радош Ракуш	
ГЛАВА ОД УГЛА.....	71
Силвана Јанковић	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ.....	84
Милинка Јовановић	
ДВЕ СЛИКЕ И КРУГ.....	86
Љубинко Велојић	
ЗРНА.....	88
Томислав Ђокић	
САН О БЕЛОМ ОРЛУ.....	90

Упознавања

Глорјана Вебер	
ИЗБОРИ.....	93
Павел Хиле	
ПРВО ЛЕТО.....	106
Братислав Ташковски	
У ПОТРАЗИ ЗА РЕЧЈУ.....	116

Тумачење

Мирослав Радовановић	
РОМАН О УДЕСУ МЛАДЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ	123
Ранко Павловић	
ПОГЛЕД ОДОЗГО НА СВЕКОЛИКОСТ ЖИВОТА	127
Јасна Миленовић	
МАЈСТОРСТВО КРАТКЕ ПРОЗЕ.....	129
Тања Прокопљевић	
РОМАНТИЧНО ПЕВАЊЕ О ЉУБАВИ.....	132

Промисљања

Слободан Антонић	
ПОСТПЛАТОНОВСКА ТРАДИЦИЈА ФИЛОСОФИЈЕ МОЋИ: КАНТ, ФИХТЕ, ШЕЛИНГ И ХЕГЕЛ	137

Погсећања

Миладин Вукосављевић	
КЉУЧАР РИЗНИЦА СНОВА	173
Миленко Пајић	
ЗЛАТНИ ОЛУК.....	177
Милорад Блечић	
ПЕСНИК С ПОДНОЖЈА БИБЛИЈСКОГ АРАРАТА.....	181
Бабкен Симоњан	
ТУГА.....	184

Баштина

Александар Тасић	
ВРХОВИ СТРЕЛА ТИПА ЛАСТИН РЕП ИЗ ПЕРИОДА СРЕДЊЕГ ВЕКА СА ТЕРИТОРИЈЕ ОПШТИНЕ СВРЉИГ ...	187
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА.....	208